

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

Збірник наукових праць

№ 5-6 (294-295), 2022

Виходить 10-12 разів на рік (5-6 випусків) • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,

Літвінов Олександр Сергійович, доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна,

Технічний редактор

Кулікова Єлизавета Олександрівна, викладач, фахівець I категорії, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріанович кандидат філософських наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словачина в Пряшеві (Словачина), Андрашик Ладислава доктор технічних наук, професор, Словацький технологічний університет (Словачина), Божинова Маріяна доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, Бухтіарова Аліна Геннадіївна кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, Валігура Володимир Андрійович кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Васильчизин Олександра Богданівна доктор екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, Гончаренко Олена Миколаївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Горняк Ольга Василівна доктор економічних наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова, Україна, Горювий Дмитро Анатолійович доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, Гросу Вероніка доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Гудзь Тетяна Павлівна доктор екон. наук, доцент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, Даниліна Світлана Олексіївна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Єрмакова Ольга Анатоліївна доктор екон. наук, професор, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Жаворонюк Артур Віталійович кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Жердецька Лілія Вікторівна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Заротіадіс Грігоріс кандидат екон. наук, доцент Університет Аристотеля в Салоніках, Греція, Збрицька Тетяна Петрівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Зеленка Владімір кандидат екон. наук., доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, Кетнерс Карліс доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, Кузіна Руслана Віллівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Кузнєцова Інна Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Лайко Олександр Іванович доктор екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Лоханова Наталія Олексіївна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Маркс-Бельська Рената кандидат екон. наук., доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, Меджибовська Наталія Семенівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Мельник Леонід Васильович доктор екон. наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, Міхальчук Камелія-Каталіна, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Мурушудлі Фахри Фуад огли доктор філософії з економіки, докторант кафедри фінансів і фінансових інститутів Азербайджанського державного економічного університету (Азербайджан), Нездоймінов Сергій Георгійович кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Онищенко Світлана Володимирівна доктор екон. наук, професор, Національний Університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка, Україна, Пантелєєва Наталія Миколаївна доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут Університету банківської справи, Паглатой Олександр Євгенович кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Семенова Валентина Григорівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Сергєєва Олена Степанівна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Слободяник Юлія Борисівна доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, Сментина Наталія Валентинівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Тульвінські Міхаєла кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Уханова Інна Олегівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Шелудько Сергій Андрійович, кандидат екон. наук, доцент, провідний фахівець Департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ АБ "Південний", Україна, Школьник Інна Олександрівна доктор економічних наук, професор, Сумський державний університет, Україна

Міжнародна представленість та індексація: Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22). Google Scholar (h-індекс - 10). Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef. Dimensions. Реферативна база даних «Україніка наукова». Український реферативний журнал «Джерело». Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету.	Засновник та видавець: Одеський національний економічний університет Свідцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ № 20991-10791 ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація) Включено до категорії «Б» в «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886 Адреса редакції та видавця: 65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110, Одеський національний економічний університет, науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua web-site: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php
--	--

ЗМІСТ

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Волохова Майя, Логвіновська Світлана	
Стан та перспективи зростання доходів місцевих бюджетів України.....	7
Гаркуша Юлія, Марушевська Вікторія	
Розвиток роздрібного банківського бізнесу в Україні.....	15
Коцюрубенко Ганна	
Фінансова політика як складова економічної політики держави.....	21
Кулікова Єлизавета	
Корпоративне пенсійне страхування: світові тенденції та перспективи розвитку для України.....	28
Слатвінська Марина	
Управління операційним ризиком банку: міжнародні стандарти та вітчизняна практика.....	35
Тарасевич Наталія	
Вплив грошово-кредитної політики на макроекономічну стабільність в умовах глобалізації.....	42
Шелудько Сергій	
Ефективність облікової ставки НБУ в умовах екзистенційних потрясінь.....	49
Шкільник Інна, Орлов Володимир	
Структурні дисбаланси в сфері публічних фінансів як загрози фінансовій безпеці держави.....	56

МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Бабіцький Роман	
Сутність та відмінності організаційно-економічного механізму управління підприємством.....	64
Захарченко Наталя	
Впровадження та реалізація рамкових угод у сфері публічних закупівель.....	73
Руденко Микола, Кирилюк Євгеній, Хуторна Мирослава	
Цифровізація: маркетингові тренди та платформи реалізації.....	80
Чатченко Тетяна, Мангушев Дмитро, Герасічкін Віктор	
Механізм забезпечення конкурентної стратегії підприємства.....	88

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Лоханова Наталія	
Дуальна форма вищої освіти – проблемні аспекти й пропозиції до впровадження в Україні.....	97

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Зверяков Михайло, Грималюк Андрій	
Методологічні основи теоретичного аналізу публічного управління та адміністрування.....	105

ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

Румянцева Ірина, Мендела Євгенія	
Роль якісних продуктів харчування в сучасному раціоні людини.....	114

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Уханова Інна	
Стан та перспективи підвищення міжнародної інвестиційної привабливості Одеської агломерації.....	120

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN
of Odessa National Economic University
Collection of Scientific Works

№ 5-6 (294-295), 2022

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odessa
2022

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Litvinov Oleksandr, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Proofreader editor

Kulikova Yelizaveta, lecturer, specialist of the 1st category, Odessa National Economic University, Ukraine

Ambrose Marian Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov (Slovakia), **Bozhinova Mariyana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, **Bukhtiarova Alina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, **Valihura Volodymyr**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Vasylychshyn Alexandra**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Goncharenko Olena**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Gorovyi Dmytro**, Doctor of Economics, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, **Grosu Veronica** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, (Suceava, Romania), **Hudz Tetiana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, **Ermakova Olga**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Zhavoronok Artur** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, **Zherdetska Liliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zarotiadis Grigoris** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Aristotle University of Thessaloniki, Greece, **Zbritskaya Tatiana** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zelenka Vladimir**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of economics Prague, Czech Republic, **Ketners Karlis**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Republic of Latvia, **Kuzina Ruslana** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Kuznetsova Inna**, Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management, Odessa National Economics University, Ukraine, **Laiko Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Lokhanova Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Marks-Bielska Renata**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, **Medzhibovcka Nataliia** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Melnik Leonid Vasyliovych** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, **Mikhalechuk Kamelia-Katalina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Murshudli Fakhri Fuad** Ph.D. (Econ.), Doctoral student of the Department of finance and Financial Institutions, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan, **Nezdoymynov Sergii** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Onyshchenko Svitlana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine, **Panteleeva Nataly** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, **Semenova Valentyna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Slobodianyuk Yuliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, **Smentyna Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Tulvinschi Mikhaela** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Ukhanova Inna** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Khomutenko Alla**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Ciubotariu Marius** Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Shykina Olga** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sheludko Sergii**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Shkolnik Inna** D.Sc. (Economics), Professor, Sumy State University, Ukraine

<p>International Abstracting and Indexing: Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22). Google Scholar (h-index - 10). Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef. Dimensions. Reference database «Ukrainika Naukova». Ukrainian abstract journal «Dzherelo». Vernadsky National Library of Ukraine. Electronic repository of the Odessa National Economic University.</p>	<p>Founder and publisher: Odessa National Economic University Certificate of State Registration of the Print Media: Series KV No. 20991-10791PR dated August 18, 2014 (re-registration) Included in the category "B" in the "List of scientific professional publications of Ukraine" in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886 Editorial and publisher address: 18, Hoholia str., room 110, Odessa, 65082, Odessa National Economic University, Scientific and editorial department, tel. (*38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua website: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php © Odessa National Economic University, 2022</p>
--	---

CONTENTS

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Volokhova Maya, Logvinovskaya Svitlana	
State and prospects of income growth of local budgets of Ukraine.....	7
Harkusha Yuliya, Marushevska Victoria	
Development of retail banking business in Ukraine.....	15
Kotsiurubenko Ganna	
Financial policy and its role in the state economic policy.....	21
Kulikova Yelizaveta	
Corporate pension insurance: global trends and development prospects for Ukraine.....	28
Slatvinska Maryna	
Operational risk management in banks: international standards and domestic practice.....	35
Tarasevych Nataliia	
The influence of monetary policy on macroeconomic stability in the conditions of globalization.....	42
Sheludko Sergii	
NBU key policy rate efficiency in terms of existential shocks.....	49
Shkolnyk Inna, Orlov Volodymyr	
Structural imbalances in public finances as threats to financial security of Ukraine.....	56

MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Babitsky Roman	
The essence and differences of the organizational and economic mechanism of enterprise management.....	64
Zakharchenko Natalia	
Implementation and realization of framework agreements in the field of public procurement	73
Rudenko Mykola, Kyryliuk Yevhenii, Khutorna Miroslava	
Digitalization: marketing trends and sales platforms.....	80
Chatchenko Tatiana, Mangushev Dmytro, Gerasichkin Victor	
Mechanism to ensure the competitive strategy of the enterprise.....	88

ANALYSIS, AUDIT, ACCOUNTING AND TAXATION

Lokhanova Nataliia	
Dual form of higher education - problem aspects and proposals for implementation in Ukraine.....	97

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Zveryakov Mikhail, Grymalyuk Andrii	
Methodological fundamentals of theoretical analysis of public governance and administration.....	105

ECONOMICS OF TOURISM, HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

Rumiantseva Iryna, Mendela Yevhenii	
The role of quality nutritional products in the modern diet.....	114

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Ukhanova Inna	
State and prospects of increasing the international investment attractiveness of the odessa agglomeration.....	120

~ ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК 336.13

DOI:10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-7-14

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ
МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

Волохова М. П., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: maya.volokhova10@gmail.com
ORCID:0000-0002-5467-1411

Логвіновська С. І. кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: fatini1976@gmail.com
ORCID:0000-0002-0670-2957

***Анотація.** Статтю присвячено теоретичним та практичним аспектам формування доходів місцевих бюджетів України, проаналізовано їх динаміку, а також вказані фактори, які впливають на ці надходження. Розкрито основні проблеми та недоліки у фінансовому забезпеченні органів місцевого самоврядування. З урахуванням зарубіжного досвіду, запропоновано шляхи зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів України в умовах фінансової децентралізації. Мета дослідження полягає у визначенні теоретичних та практичних засад формування доходів місцевих бюджетів в Україні, в обґрунтуванні проблемних питань щодо їх збільшення, а також у розробці пропозицій стосовно ефективності та зростання надходжень до місцевих органів самоврядування. Для наукового вирішення поставлених завдань у статті використовувалися методи: наукового узагальнення, фінансового аналізу (при дослідженні фіскальної ролі доходів місцевих бюджетів), аналізу та порівняння (при аналізі іноземного досвіду місцевого оподаткування), конструктивний метод та метод аналогії (при розробці основних напрямів вдосконалення механізму оподаткування доходів, які надходять до місцевих бюджетів України). За результатами проведеного дослідження встановлено, що податок на доходи фізичних осіб є вагомим джерелом поповнення доходів місцевих бюджетів України, доведено обмеженість частки власних податкових надходжень до бюджетів місцевого самоврядування. Вказані недоліки та проблеми формування дохідної частини місцевих бюджетів, надані пропозиції щодо її зміцнення та збільшення. Результати цього дослідження щодо зростання доходів місцевих бюджетів можуть бути використані органами місцевого самоврядування та органами Державної фіскальної служби України на законодавчому рівні у податково-бюджетному регулюванні доходів органів місцевого самоврядування, а також вже використовуються у навчальному процесі Одеського національного економічного університету. У статті вказані заходи, які сприятимуть зміцненню дохідної бази місцевих бюджетів України, а саме: переведення податку на доходи фізичних осіб з загальнодержавних податків до місцевих; проведення диференціювання ставок податку на доходи фізичних осіб в залежності від заробітної плати та в цілому фінансової спроможності мешканців відповідних територіальних громад; посилення податкового контролю за декларуванням доходів та видатків мешканців територіальних громад через механізм запровадження обов'язкового декларування доходів на рівні держави; збільшення переліку місцевих податків та зборів через механізм впровадження зборів, що матимуть цільове призначення, наприклад: збір за прибирання територіальної громади, збір на освітлення вулиць, збір на утилізацію сміття; встановлення коефіцієнту індексації нормативно грошової оцінки землі на рівні реального індексу споживчих цін для запобігання зменшенню дохідної бази місцевих бюджетів; встановлення стабільної та більш спрощеної нормативно-правової бази місцевого оподаткування.*

***Ключові слова:** місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, податкові та неподаткові надходження, місцеві податки та збори, міжбюджетні трансферти.*

STATE AND PROSPECTS OF INCOME GROWTH OF LOCAL BUDGETS OF
UKRAINE

Volokhova Maya, candidate of economic sciences, associate Professor of the Department of Finance, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: maya.volokhova10@gmail.com
ORCID:0000-0002-5467-1411

Logvinovskaya Svitlana, candidate of economic sciences, associate Professor of the Department of Finance, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: fatini1976@gmail.com
ORCID:0000-0002-0670-2957

Abstract. The article is devoted to the theoretical and practical aspects of the formation of income of local budgets of Ukraine, their dynamics are analyzed, as well as these factors that affect these revenues. The main problems and shortcomings in the financial support of local self-government bodies are revealed. Taking into account foreign experience, ways to strengthen the revenue base of local budgets of Ukraine in the conditions of financial decentralization are proposed. Purpose. The purpose of the study is to determine the theoretical and practical foundations of the formation of local budget revenues in Ukraine, to substantiate problematic issues regarding their increase, as well as to develop proposals regarding their effectiveness and to increase revenues to local self-government bodies. Method. The scientific solution of the tasks in the article used methods: scientific generalization, financial analysis (in the study of the fiscal role of local budget revenues), analysis and comparison (in the analysis that come to local budgets of Ukraine) Results. According to the results of the study, it was established that the personal income tax is a significant source of replenishment of local budgets of Ukraine, proved that a limited share of own tax revenues to local self-government budgets was proved. The disadvantages and problems of forming the revenue part of local budgets, proposals for its strengthening and increase were provided. Practical importance. The results of this study, regarding the strengthening of local budget revenues, can be used by local self-government bodies and bodies of the State Fiscal Service of Ukraine at the legislative level in the tax and budgetary regulation of local self-government bodies, as well as the educational process of the Odessa National Economic University. The article lists the measures that will promote the revenue base of local budgets of Ukraine, namely: transfer of tax on income of individuals from national taxes to local; conducting differentiation of rates of personal income tax, depending on the wages and in general the financial capacity of residents of the respective territorial communities; strengthening of tax control on the declaration of income and expenditures of residents of territorial communities, through the mechanism of introduction of mandatory declaration of income at the state level; Increase in the list of local taxes and fees, through the mechanism of implementation of fees that will be intended, for example: fees for cleaning the territorial community, gathering for street lighting, collection for garbage disposal; establishment of the indexation coefficient of normative monetary valuation of land at the level of the real consumer price index to prevent the reduction of the revenue base of local budgets; establishment of a stable and more simplified legal framework of local taxation and others.

Key words: local budgets, local budget revenues, tax and nontax revenues, local taxes and fees, intergovernmental transfers.

JEL Classification: H710.

Постановка проблеми. Забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку країни можливе за умови достатньої кількості власних доходів місцевих бюджетів, які закріплюють фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, дозволяють їм активізувати господарську діяльність та інфраструктуру у відповідних територіальних громадах, а також значно збільшують рівень фінансової спроможності адміністративно-територіальних одиниць. Недоотримана сума власних доходів місцевих бюджетів тягне за собою недофінансування закладів охорони здоров'я, освіти, культури, житлово-комунального господарства, а також важливих програм соціального забезпечення суспільства. Все це обумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні концептуальні підходи до формування ресурсів місцевих бюджетів та ефективного механізму їх функціонування досліджували такі вітчизняні вчені-фінансисти, як: В. Андрущенко, І. Волохова [2], Є. Богатирьова [3], А. Крисоватий, І. Луніна, В. Опарін, І. Мартинюк [3], Н. Полинюк [6], А. Соколовська [4], В. Цюпик [5] та ін. В своїх працях вчені визначали економічну сутність місцевих фінансів, обґрунтовували необхідність існування інституту місцевого самоврядування з власною фінансовою базою, відокремили місцеві бюджети від загальнодержавного бюджету та узагальнили теоретичні основи щодо взаємовідносин державного та місцевих бюджетів. Але положення наукових праць вищевказаних вчених потребують подальшого розвитку та узагальнення у частині розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності формування достатньої кількості фінансових ресурсів місцевих бюджетів України в умовах фінансової децентралізації.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Достатня кількість власних доходів місцевих бюджетів закріплює фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, дозволяє їм активізувати господарську діяльність та інфраструктуру у відповідних територіальних громадах, а також виявляти та використовувати альтернативні джерела доходів місцевих бюджетів, все вказане значно збільшує рівень фінансової спроможності адміністративно-територіальних одиниць.

Тому зараз необхідна розробка рекомендацій щодо проведення активної державної фінансової політики для підтримки регіонів через регулювання міжбюджетних відносин, механізмів фінансового вирівнювання та зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування через збільшення дохідної бази місцевих бюджетів України.

Водночас у більшості наукових праць теоретичні питання формування доходів місцевих бюджетів розглянуто недостатньо, також у науковій літературі немає єдиного підходу до реалізації механізму формування доходів місцевих бюджетів як ключового елементу бюджетної політики на місцях.

Мета дослідження полягає у визначенні теоретичних та практичних засад формування доходів місцевих бюджетів в Україні, в обґрунтуванні проблемних питань щодо їх збільшення, а також у розробці пропозицій стосовно ефективності та зростання надходжень до місцевих органів самоврядування.

Основний матеріал. У сучасних умовах самостійність місцевих бюджетів, згідно з Бюджетним кодексом, гарантується власними та закріпленими загальнодержавними доходами. Втручання державних органів у процес складання, затвердження і виконання місцевих бюджетів не допускається, за винятком випадків, передбачених законодавством [1].

Згідно з законодавством держава фінансово підтримує місцеве самоврядування, бере участь у формуванні доходів місцевих бюджетів, також здійснює контроль за законним, економічним та ефективним витрачанням коштів. До того ж вона гарантує органам місцевого самоврядування достатню дохідну базу для забезпечення населення послугами на рівні мінімальних соціальних потреб. Мінімальні розміри місцевих бюджетів визначаються на основі нормативів бюджетної забезпеченості на одного жителя з урахуванням економічного, соціального, природного та екологічного стану відповідних територій, виходячи з рівня мінімальних соціальних потреб, встановлених законом.

Бюджетним кодексом України встановлено, що, бюджет – це план утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, що здійснюються органами державної влади України, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Зазначимо, що коли розглядається питання про утворення фінансових ресурсів, то йдеться про джерела формування бюджету, тобто дохідні статті. А використання ресурсів можна прослідкувати за витратними статтями бюджету.

Нині за структурою доходи місцевих бюджетів умовно поділяються на дві частини: перша – це доходи, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, тобто дотації вирівнювання та кошти, що передаються до бюджетів вищого рівня (делеговані повноваження); друга – це доходи, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів (власні повноваження).

Безсумнівно, доходи місцевих бюджетів займають важливе місце не тільки у бюджетній системі країни, але й в економічній системі в цілому, їх роль та значення безпосередньо зумовлені типом конкретної економічної системи, обраними державою метою та пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку суспільства. Тому формування стабільних джерел для достатнього обсягу доходів на рівні місцевих бюджетів сприятиме розвитку регіонів та країни в цілому.

Здійснення бюджетної децентралізації та реформи місцевого самоврядування протягом 2014-2020 років дали можливість перерозподілити фінансові ресурси на користь місцевих бюджетів; була надана повна бюджетна самостійність у формуванні та виконанні місцевих бюджетів; введені нові види міжбюджетних трансфертів; розширено дохідні джерела на основі децентралізації шляхом передачі доходів з державного бюджету тощо. Внаслідок здійснення бюджетної децентралізації зросли доходи місцевих бюджетів [7].

Сучасні місцеві бюджети мають багато джерел доходів, які можна об'єднати у декілька основних груп: частина загальнодержавних податків; місцеві податки та збори; неподаткові надходження; міжбюджетні трансферти; субвенції та дотації. Але до місцевих бюджетів громад надходить лише частка деяких загальнодержавних податків і зборів, таких як податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), податок на прибуток підприємств, рентна плата за використання природних ресурсів, акциз на спирт, алкоголь, тютюн, паливо тощо. Їхня частка надходжень до бюджетів різних рівнів відрізняється. Так, з ПДФО до бюджетів територіальних громад надходить 60% (40% залишається у Києві). З рентної плати за користування надрами – 3%, а від акцизу на пальне – 13,44%.

Місцева влада збирає свої податки та збори. До них належать такі податки. По-перше, це єдиний податок. По-друге, це податок на майно, до якого належать: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; плата за землю; транспортний податок. Такі податки повністю зараховуються до місцевого бюджету [1 ст. 64 п.1 п.п.19]. Також до місцевих бюджетів повністю зараховуються і місцеві збори: збір за місця для паркування; туристичний збір. Вказані вище податки і збори встановлюють виключно органи місцевого самоврядування на засіданнях міської ради. Тому саме від місцевих органів залежить, чи буде це оподаткування на території громади та за яким розміром, але не більше встановленого рівня у Податковому Кодексі України. Неподаткові надходження – це ще одне джерело

доходів для місцевого бюджету до них належать: прибутки комунальних підприємств; штрафи; адміністративні збори і платежі; плата за послуги, які надають бюджетні установи. Також до місцевих бюджетів зараховують штрафи за порушення законодавства про працю. Кошти, які громада отримує з інших бюджетів – державного або місцевих, називають міжбюджетні трансферти, які можуть бути у формі різного роду субвенцій та дотацій.

З метою забезпечення принципу самостійності місцевих бюджетів і надання фінансової незалежності органам місцевого самоврядування при виконанні покладених на них функцій зараз основна увага зосереджена на власних дохідних джерелах, тому що вони збираються на тій чи іншій території (рис. 1).

Рис. 1. Схема структури доходів бюджетів територіальних громад

Джерело: складено на основі [6, с. 67]

Згідно з Бюджетним кодексом доходи загального фонду бюджету формуються за рахунок податкових надходжень, адміністративних послуг, а також доходів підприємств комунальної власності, заснованих відповідними радами. Окремі штрафи та штрафні санкції за порушення, вчинені на території тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці, також наповнюють загальний фонд місцевих бюджетів. У складі спеціального фонду місцевого бюджету сформований бюджет розвитку [1, ст. 64, 66].

Тому вважаємо доцільним розглянути питому вагу загального та спеціального фондів доходів місцевих бюджетів. На рис. 2 бачимо, що обсяг загального фонду місцевих бюджетів за досліджуваний період поступово зростає і досяг у 2019 році 92,7%, натомість питома вага спеціального фонду постійно зменшувалась і у 2019 році склала 7,3%, а у 2021 році лише 10,8%.

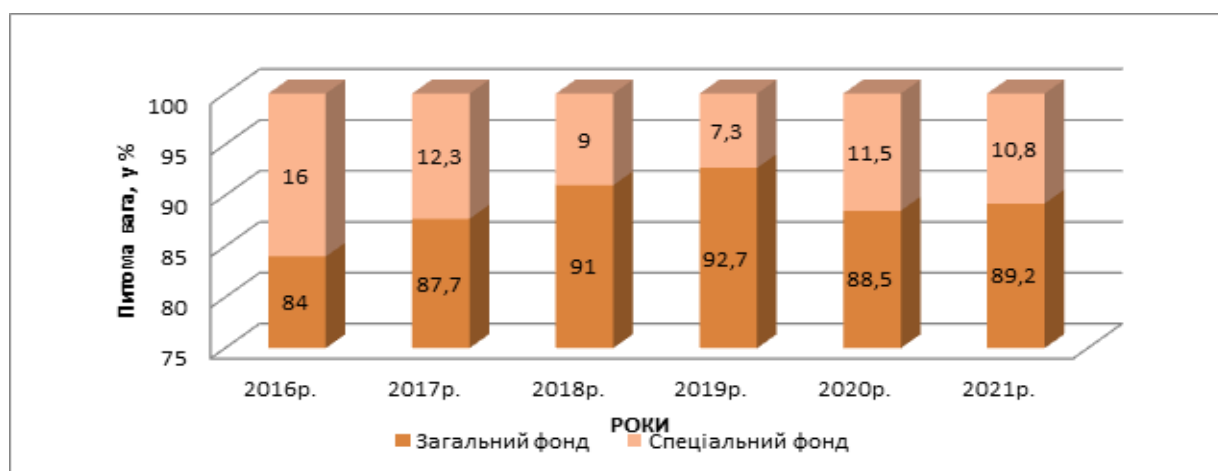

Рис. 2. Питома вага загального та спеціального фонду доходів місцевих бюджетів протягом 2016 – 2021 років (у %)

Джерело: складено авторами за матеріалами [8, 9]

Розглядаючи рисунок 3, слід вказати, що у загальній сумі доходів місцевих бюджетів у 2021 році першу позицію займали майже однакові суми: міжбюджетні трансферти 202,7 млрд. грн. (35%) та податок на доходи фізичних осіб 212,2 млрд. грн. (37%). На другому місці знаходяться інші податки і збори 82,5 млрд. грн. (14%). Третє місце займав єдиний податок 34,8 млрд. грн. (6%). У 2021 році простежено досить високу залежність місцевих бюджетів від обсягів наданих з державного бюджету трансфертів, питома вага яких 35%, яка майже порівнюється з надходженнями податку на доходи фізичних осіб – 37%. Це свідчить про все ще значну залежність місцевих бюджетів від державного бюджету, а це загалом суперечить впровадженій реформі децентралізації. Адже чим вищою часткою міжбюджетних трансфертів характеризуватиметься дохідна частина місцевих бюджетів, тим більш централізована система, а також існує більша залежність органів місцевої влади від державної влади.

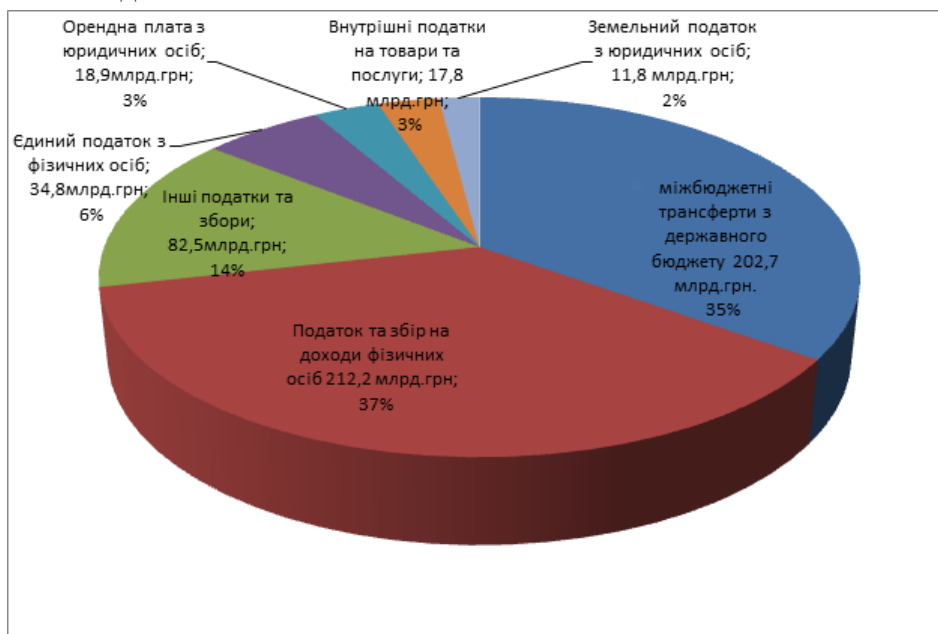

Рис. 3. Міжбюджетні трансферти та основні податки у загальній сумі доходів місцевих бюджетів у 2021 році (у млрд. грн. та у %)

Джерело: складено авторами за матеріалами [8, 9]

Аналіз динаміки структури податкових надходжень до місцевих бюджетів протягом 2016-2021 років свідчить про поступове зростання частки податку на доходи фізичних осіб і зменшення інших часток податків (див. Табл. 1). Зростання обсягів ПДФО обумовлене такими факторами: постійним підвищенням мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму громадян в Україні, а також боротьбою різних фінансових органів з підприємствами-боржниками по виплаті заробітної плати. Загалом питома вага податкових надходжень до місцевих бюджетів України протягом

2016-2021 років була дуже різна. Протягом аналізованого періоду ПДФО займає лідируючу позицію по надходженням до місцевих бюджетів, у 2016 році ПДФО становило 53,8%, збільшуючись постійно до 63,4% у 2020 році та до 61,2% у 2021 році.

Таблиця 1

Питома вага податкових надходжень до доходів місцевих бюджетів України протягом 2016–2021 років (у %)

Податкові надходження	Роки					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ПДФО	53,8	55,1	59,1	60,7	63,4	61,2
Акцизний податок	7,9	6,6	5,9	5,2	4,9	4,6
Податок на прибуток підпр.	4	3,2	3,8	3,7	3,4	3,5
Місцеві податки і збори	28,9	26,2	25,6	27,2	25,8	25,6

Інші податки	5,6	9	5,7	2,8	2,4	5,1
Всього	100	100	100	100	100	100

Джерело: складено авторами за матеріалами [8, 9]

Дослідження питомої ваги місцевих податків та зборів у податкових надходженнях місцевих бюджетів вказало на обмежену частку власних податкових надходжень до бюджетів місцевого самоврядування (див. Табл. 1). Так, місцеві податки та збори почали збільшуватися тільки з 2015 року: з 3,5% у 2011 році до 28,9% у 2016 році, потім протягом 2017-2021 років коливалося на рівні 25%. Зростання питомої ваги відбулося за рахунок включення плати за землю до складу податку на майно, а також приєднання єдиного податку до складу місцевих податків. Третю позицію посідає акцизний податок, який теж мав тенденцію до зниження з 7,9% у 2016 році до 4,9% у 2020 році та 4,6% у 2021 році. Зауважимо, що тільки з 2015 року до місцевих бюджетів став надходити акцизний податок із роздрібних продажів, що дозволило збільшити питому вагу в податкових надходженнях місцевих бюджетів України. Слід зазначити, що діючий розподіл загальнодержавних податків і зборів серед рівнів місцевих бюджетів, а також склад місцевих податків і зборів є основними чинниками того, що нині найбільш фінансово забезпечені бюджети великих міст і територіальних громад.

Однак, воєнне вторгнення 24 лютого Російської Федерації на територію України, безумовно, відобразиться на виконанні у 2022 році місцевих бюджетів України усіх рівнів, не надійдуть заплановані надходження. На час війни та для післявоєнного стану Президент України підписав Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX [10], який підтримує український бізнес та містить кардинальні зміни щодо єдиного податку, зменшення ПДВ та акцизу на пальне, податкові стимули для великого бізнесу та благодійності. Нова податкова модель значно зменшить доходи бюджетів усіх рівнів, і взагалі місцеві доходи, як власні так і делеговані. Зокрема, щодо власних доходів: по-перше – взагалі скасовано акциз з пального; по-друге – єдиний податок зможуть сплачувати не лише малі підприємницькі структури, але й великі підприємства за новими ставками, так для платників, які перебувають на 3 групі єдиного податку збільшено ліміт річного доходу з 7 млн. 600 тис. гривень до 10 млрд. гривень, і немає обмежень щодо кількості працівників. Ставка становитиме 2% від обороту незалежно від виду діяльності (виняток становлять: діяльність, пов'язана з підакцизними товарами, гральним бізнесом, обміном валют, видобуток та реалізація корисних копалин, банки, страхові компанії, ломбарди ФОП, юрособи-нерезиденти та ін.). Підприємці, які належать до 1,2 груп мають право взагалі не сплачувати єдиний податок на цей період. По-третє – власники земельних ділянок з 24 лютого 2022 року до кінця 2022 року звільняються від сплати податку за землю та орендної плати за земельні ділянки, розташовані на територіях, де йдуть бої, а також до кінця 2023 року – від мінімальної плати за землю [10].

Висновки. Результати проведеного дослідження вказують, що податок на доходи фізичних осіб є вагомим джерелом поповнення доходів місцевих бюджетів України. Тому пропонуємо звернутися до досвіду Польщі, в якій діє прогресивне оподаткування особистих доходів [11]. Ставка податку на доходи працюючих осіб становить від 18% до 32% в залежності від суми одержаного доходу. Так, якщо дохід працюючих осіб до 85528 польських злотих (тобто 30545 дол. США), то ставка ПДФО становить 18%, якщо більше – 32%. Податок з доходів стягується з фізичних осіб, які постійно проживають у Польщі та з осіб, які мешкають у країні більше півроку. До того ж ставкою податку з доходів у розмірі 19% обкладаються дивіденди та надходження від частки прибутку юридичних осіб [11]. В Україні нерівномірний розподіл податкового тиску між різними верствами населення, суттєва диференціація доходів від зайнятості призводить до соціального напруження і загострення відносин між громадянами. Це також вказує на доцільність запровадження прогресивного оподаткування фізичних осіб в країні.

Вважаємо, що врахування зарубіжного досвіду щодо формування дохідної частини місцевих бюджетів дасть можливість надалі успішно здійснювати реформування місцевого самоврядування в Україні. Подальше впровадження процесів децентралізації та абсолютна прозорість механізму формування місцевих бюджетів забезпечать ефективне функціонування бюджетної системи загалом у сучасних умовах господарювання [5].

Проведений аналіз стану місцевих бюджетів України протягом

2016-2021 років надав можливість виділити недоліки та проблеми формування дохідної частини місцевих бюджетів, а саме: недостатній рівень самостійності місцевих органів

влади у процесі функціонування місцевих бюджетів; висока частка міжбюджетних трансфертів у складі загальних доходів місцевих бюджетів; високий рівень корумпованості в органах місцевого самоврядування та висока частка тіньової економіки в адміністративно-територіальних утвореннях; відсутність права на отримання органами місцевого самоврядування грошових коштів від іноземних кредиторів; мінімальне значення місцевих бюджетів у вирішенні соціально-економічних проблем населення через високий рівень концентрації фондів фінансових ресурсів у Державному бюджеті; створення фінансових дисбалансів між місцевими бюджетами одного рівня; неякісне бюджетне планування, що призводить до зростання дефіцитності місцевих бюджетів, а також до зменшення якості надання публічних послуг місцевими органами влади; низька частка неподаткових надходжень при формуванні дохідної бази місцевих бюджетів.

В умовах мирного стану країни щодо зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів України доцільно вжити таких заходів:

1. Переведення податку на доходи фізичних осіб з загальнодержавних податків до місцевих, що дасть можливість значно збільшити дохідну частину місцевих бюджетів і дозволить місцевим органам влади самостійно встановлювати ставки оподаткування даного податку.

2. Проведення диференціювання ставок податку на доходи фізичних осіб в залежності від заробітної плати та в цілому фінансової спроможності мешканців відповідних територіальних громад.

3. Посилення податкового контролю за декларуванням доходів та видатків мешканців територіальних громад через механізм запровадження обов'язкового декларування доходів на рівні держави.

4. Встановлення коефіцієнту індексації нормативно грошової оцінки землі на рівні реального індексу споживчих цін для запобігання зменшенню дохідної бази місцевих бюджетів.

5. Збільшення переліку місцевих податків та зборів через механізм впровадження зборів, що матимуть цільове призначення, наприклад: збір за прибирання територіальної громади, збір на освітлення вулиць, збір на утилізацію сміття тощо [3, с. 31].

6. Удосконалення механізму надання місцевим бюджетам субвенцій із державного бюджету України. Тобто здійснення розподілу фінансових ресурсів держави з урахуванням мережі закладів соціально-культурної сфери тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці та напрямів розвитку, передбачених програмами тої чи іншої місцевості [2, с. 41].

7. Встановлення стабільної та більш спрощеної нормативно-правової бази місцевого оподаткування.

Підсумовуючи все вищевказане, зазначимо, що доходи місцевих бюджетів залежать не тільки від економічного стану, а й насамперед від політичної ситуації в країні. Тому для їх зміцнення та зростання в Україні має бути мир. Тоді вказані рекомендації та пропозиції щодо зміцнення фіскального потенціалу місцевих органів самоврядування сприятимуть їх розвитку та децентралізації, а також можуть бути використані у процесі формування та реалізації фінансової політики держави, що дозволить підвищити ефективність формування дохідної бази місцевих бюджетів в Україні.

Список літератури

1. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 8 липня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення 10.07.2021).
2. Волохова І. С. Вектори зростання надходжень до місцевих бюджетів України. *Науковий вісник УжзНУ*. 2019. №23. С. 39-42.
3. Мартинюк І. В., Богатирьова Є. М. Місцеве оподаткування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Економіка та держава*. 2019. № 6. С. 27–31.
4. Соколовська А. М., Кошук Т. В. Податкова політика в Україні в контексті тенденцій реформування оподаткування у країнах ЄС. *Фінанси України*. 2012. № 1. С. 94–115.
5. Цюпик В. В. Зарубіжний досвід формування доходів місцевих бюджетів. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19227/1/246-250.pdf>. (дата звернення 10.05.2022).
6. Полинюк Н. І. Механізм формування фінансових ресурсів місцевих органів управління в умовах демократизації суспільства. *Економічний аналіз*. 2016. Том 26. С. 65-72.
7. Децентралізація: результати, виклики та перспективи (2016). URL: <http://dif.org.ua/article/detsentralizatsiya-rezultati-vikliki-i-perspektivi> (дата звернення: 18.05. 2021 р.)

8. Звіти про виконання місцевих бюджетів України за 2016–2021 роки. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>. (дата звернення 23.03.2022).
9. Офіційний сайт «Державний веб-портал бюджету для громадян «Open Budget». URL: <https://openbudget.gov.ua>. (дата звернення 29.03.2022).
10. Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>. (дата звернення 23.05.2022).
11. Світовий досвід оподаткування: Польща. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dpsukraini/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/poland/> (дата звернення 22.04.2021).

References

1. Budgetary code of Ukraine № 2456 - VI from July, 8, 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (accessed July 10, 2021). [In Ukrainian].
2. Volokhova I.S. (2019) Vectors of growth of revenues to local budgets of Ukraine. Scientific Bulletin of UzhNU, 23, 39-42. [In Ukrainian].
3. Martyniuk I.V., Bogatyryova E.M. (2019) Local taxation in Ukraine: current state and prospects of development. Economics and state, 6, 27–31. [In Ukrainian].
4. Sokolovska A.M., Koschuk T.V. (2012) Tax policy in Ukraine in the context of trends in tax reform in the EU countries. Finances of Ukraine, 1, 94-115. [In Ukrainian].
5. Tsyupyk V. V. Foreign experience in the formation of local budget revenues. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19227/1/246-250.pdf>. (accessed May 11, 2021). [In Ukrainian].
6. Polynyuk N.I. (2016) The mechanism of formation of financial resources of local governing bodies in the conditions of democratization of society. Economic analysis, 26, 65-72. [In Ukrainian].
7. Democratic Initiatives Fund (2016) Decentralization: results, challenges and prospects (2016) Retrieved from URL: <http://dif.org.ua/article/detSentralizatsiya-rezultati-vikliki-i-perspektivi> (accessed May 18, 2021). [In Ukrainian].
8. Reports on the implementation of local budgets of Ukraine for 2016-2021. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccaratlog/List?Currdir=146477>. (accessed March 23, 2022). [In Ukrainian].
9. Open Budget. (2022) Official website. Retrieved from URL: <https://openbudget.gov.ua> (accessed March 29, 2022). [In Ukrainian].
10. Law of Ukraine of March 15, 2022 N 2120-IX «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine on the validity of the norms for the period of martial law». Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#text>. (accessed May 23, 2022). [In Ukrainian].
11. State Tax Service of Ukraine. (2021) World tax experience: Poland. Retrieved from URL: <https://tax.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dpsukraini/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/Poland/Poland/>. (accessed April 22, 2021). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.05.2022

Прийнята до публікації 10.06.2022

РОЗВИТОК РОЗДРІБНОГО БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Гаркуша Ю.О. кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: yulyaharkusha@gmail.com
ORCID:0000-0002-4584-830X

Марушевська В.В. студентка 63 гр. факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: v.marushevskaya11@gmail.com
ORCID:0000-0002-4584-830X

***Анотація.** У статті розглянуто теоретичні та практичні основи процесу управління роздрібним бізнесом банків України. Детально проаналізовано основні тенденції розвитку ринку роздрібних банківських послуг за основними напрямками. Визначено проблеми управління роздрібним бізнесом банків. За результатами аналізу стану ринку роздрібних банківських послуг запропоновано покращувати якість дистанційного банківського обслуговування клієнтів, оскільки цифровізація є рушійною силою в сучасному веденні бізнесу, крім цього варто підвищувати надійність банківських ресурсів та формувати якісний кредитний портфель, шляхом вдосконалення процедури визначення кредитоспроможності позичальника.*

***Ключові слова:** банківська діяльність, роздрібний бізнес, кредит, депозит, банківський продукт.*

DEVELOPMENT OF RETAIL BANKING BUSINESS IN UKRAINE

Harkusha Yuliya, PHD in Economy, Associate professor of the Department of Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: yulyaharkusha@gmail.com
ORCID:0000-0002-4584-830X

Marushevskaya Victoria, student Faculty of Finance and Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: v.marushevskaya11@gmail.com
ORCID:0000-0002-4584-830X

***Abstract.** With the active functioning of the retail banking market and increasing competition between financial institutions in the monetary sphere of the economy, domestic banks are beginning to pay more attention to communication with customers and their level of satisfaction with banking services. In the course of customer service, banks are constantly improving financial services, introducing new banking products and their marketing mechanisms, including in the retail banking business, as this segment of the banking market can be considered the most profitable.*

The article considers the theoretical and practical foundations of the process of managing the retail business of Ukrainian banks. The main trends in the development of the retail banking services market in the main areas are analyzed in detail. The main problems of managing the retail business of banks are identified. According to the analysis of the retail banking market, it is proposed to improve remote customer service, as digitalization is a driving force in modern business, in addition, increase the reliability of banking resources and create a quality loan portfolio by improving the borrower's creditworthiness.

***Keywords:** banking, retail business, credit, deposit, banking product.*

JEL Classification: G210.

Постановка проблеми. За умов активного функціонування ринку роздрібного банківського бізнесу та підвищення рівня конкуренції між фінансовими інститутами грошово-кредитної сфери економіки, вітчизняні банки все більше уваги починають приділяти комунікації з клієнтами та рівню їх задоволеності банківськими послугами. В ході обслуговування клієнтів, банки постійно удосконалюють фінансові послуги, впроваджують нові банківські продукти та механізми їх збуту, в тому числі в сфері роздрібного банківського бізнесу, оскільки даний сегмент ринку банківських послуг можна вважати найприбутковішим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні принципи функціонування ринку роздрібного бізнесу в Україні були досліджені у наукових працях таких вчених: М. Портер, Ж. Тіроль, Н. Розанова, А. Нікітін, Ю. Пахомов, М. Савлук, Т. Ніколаєва, А. Гальчинський, А. Гриценко, В. Федосов, Р. Коцовська, Є. Бублик, О. Дзюблук, О. Комісарчик, О. Вовчак, А. Мороз та ін. Основну увагу вчені у своїх наукових роботах приділяють як особливостям механізму здійснення роздрібного обслуговування клієнтів, так і перспективним напрямкам його

розвитку, враховуючи можливості цифровізації банківської діяльності.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. В науковій літературі недостатньо уваги призначено можливостям цифровізації при здійсненні обслуговування фізичних осіб банками. Більш поглиблене дослідження та творче осмислення процесів надання банківських послуг фізичним особам може допомогти обрати найефективніший спосіб розвитку сегменту роздрібних банківських послуг з використанням найдієвіших каналів збуту.

Мета дослідження є аналіз основних тенденцій на ринку роздрібно обслуговування клієнтів, визначення основних проблем та надання рекомендацій щодо удосконалення процесу обслуговування роздрібних клієнтів.

Основний матеріал. Поняття роздрібно банківського бізнесу не має єдиного трактування в економічній літературі. Всі наявні визначення можна умовно поділити на два напрями. Перший із них визначає роздрібний бізнес банку як діяльність спрямовану на обслуговування індивідуальних клієнтів. Другий напрям дещо змінює коло клієнтів, які користуються роздрібними банківськими послугами і таким чином до фізичних осіб додаються ще й невеликі підприємці, суб'єкти малого бізнесу. Вітчизняний науковець Сороківська З.К. стверджує, що «роздрібний банківський бізнес це перш за все діяльність банківської установи яка направлена на обслуговування банками індивідуальних клієнтів, а саме фізичних осіб, а також приватних підприємців» [1]. Вітчизняний науковець І.Б. Івасів висловлює свою думку наступним чином «до роздрібно банківського бізнесу належать операції з надання послуг фізичним особам, дрібним підприємцям та малому і середньому бізнесу» [2, с. 101]. Такої ж думки дотримуються і інші вітчизняні науковці, зокрема О.І. Копилюк, О.М. Музичка, Ю.В. Тимчишин [3; 62]

Нині більшість економічно розвинених країн світу вже давно надають перевагу безготівковим розрахункам та поступово відмовляються від паперових грошей. В Україні безготівкові розрахунки та операції з електронними грошима поки перебувають на стадії розвитку. На рис. 1 зображена сума та кількість безготівкових розрахунків станом на кінець I півріччя 2021 р. в Україні.

Найбільший чек безготівкових операцій мають операції за переказами з карти на карту і становить 1441 грн. Порівняно з аналогічним періодом минулого року загальна кількість та сума зазначених операцій зросли на третину (31,2% та 29,2% відповідно) [4].

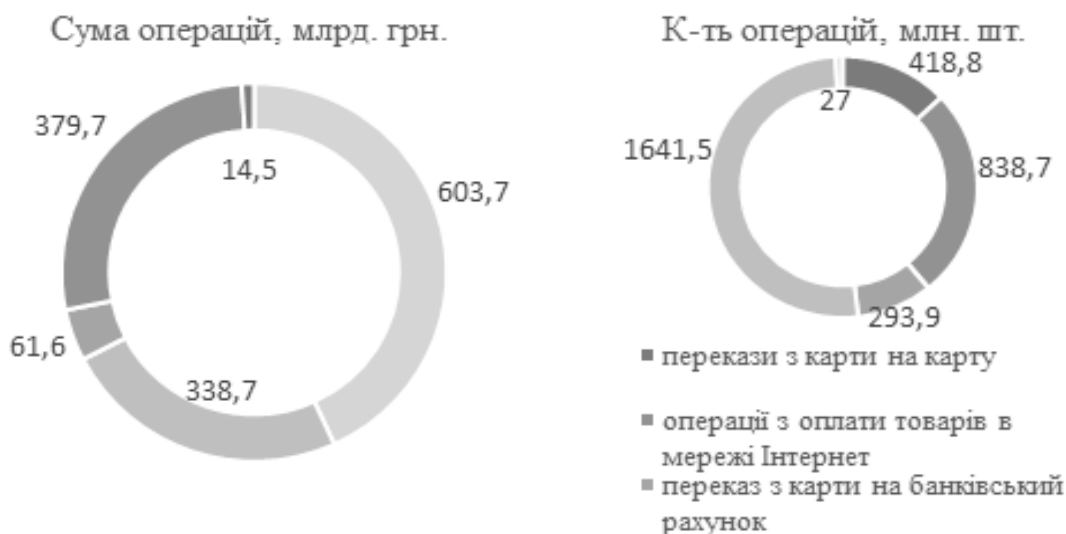

Рис. 1 Сума та кількість безготівкових розрахунків станом на кінець I півріччя 2021 р., млрд. грн., млн. шт.

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [4]

Банки сьогодні пропонують своїм клієнтам велику кількість депозитних програм, які відрізняються не тільки умовами залучення і валютою платежу, але також додатковими умовами, основними з яких є можливість капіталізації відсотків, поповнення депозитного

рахунку та дострокового виведення коштів. Розглянемо динаміку вкладів фізичних осіб за період 2013-2021 рр. (рис 2.).

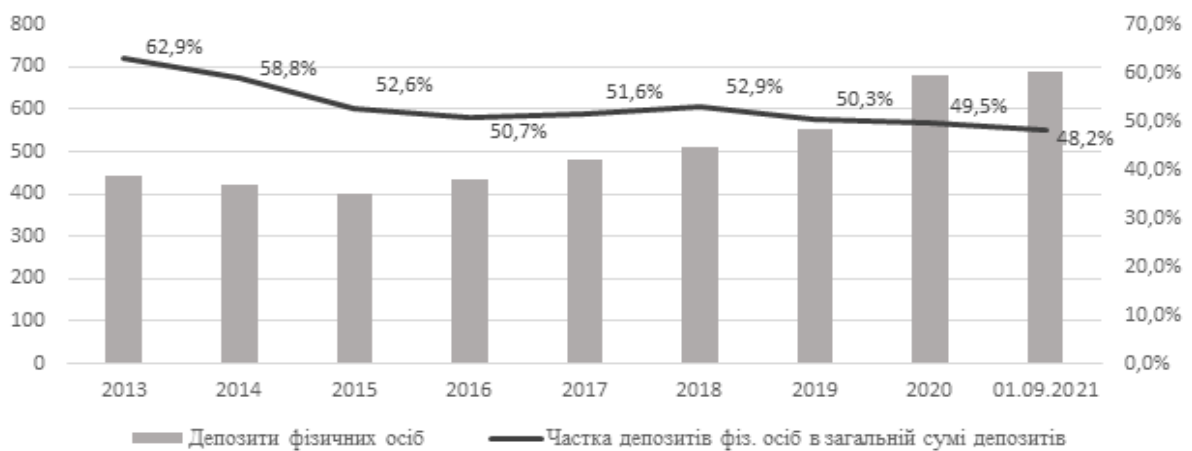

Рис. 2. Динаміка депозитів фізичних осіб та їх частки в загальному обсязі депозитів України станом на 31.12.2013 – 01.09.2021 рр., млрд. грн.

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [4]

Не дивлячись на стабільну зростаючу тенденцію вкладів фізичних осіб їх частка в загальному обсязі депозитів має досить нестабільну тенденцію. В останні роки аналізованого періоду частка депозитів фізичних осіб зменшується при збільшенні обсягів залучених коштів населення, що вказує на те, що обсяги депозитів юридичних осіб також зростають при чому швидше ніж обсяги депозитів фізичних осіб. Варто зауважити що фізичні та юридичні особи вкладаючи свої кошти в банківські депозитні продукти мають зовсім різну мету. Якщо фізичні особи купуючи депозити прагнуть зберегти вартість грошей і при цьому збільшити свої доходи в майбутньому. На відміну від фізичних осіб юридичні особи змушені здійснювати свої операції через банківські установи.

Депозити, які надаються населенню можна поділити на два основні види: строкові депозити та до запитання. Строкові вклади є джерелом прибутку для вкладника. Вони оформлюються за допомогою угоди між банком та клієнтом. Сума, строки та умови оформлення строкових депозитів визначається банком відповідно до його фінансових можливостей за погодженням із вкладником [5, с. 140].

Розглянемо динаміку депозитів до запитання та строкових депозитів в цілому по банківській системі (рис.3).

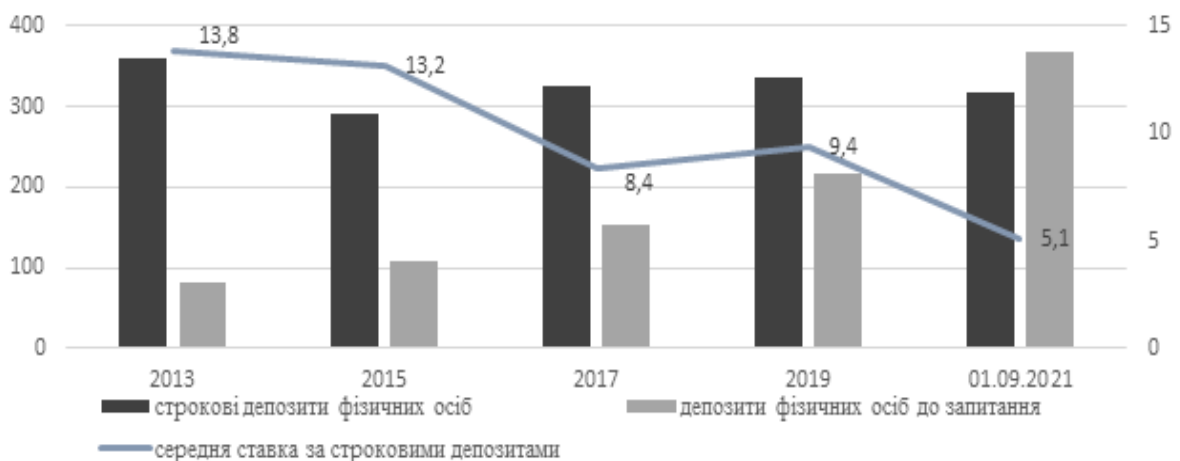

Рис. 3. Динаміка строкових депозитів фізичних осіб, депозитів на вимогу та інтегральної ставки за строковими депозитами фізичних осіб станом на 31.12.2013-01.09.2021 рр., млрд грн.

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [4]

Ціна залучених строкових коштів знижується і вже в 2021 році інтегральна середня ставка за строковими депозитами фізичних осіб становить 5,1 %, що майже в 3 рази нижче ніж в кінці 2013 року. Зараз основними завданнями банків є не лише забезпечення найкращих умов для вкладників, але й всебічний захист їх інтересів.

Сьогодні багато банків активно розвивають кредитний бізнес. Запорука успіху - комплексний підхід до вирішення проблеми, в основі якого лежить ефективний механізм банківського кредитування роздрібногo бізнесу. В умовах зростання конкуренції цей підхід включає в себе багато стратегічних і тактичних вимірів. Набір стратегічних цілей визначає кінцеву ціль і відповідає на питання про те, які пріоритети у розвитку кредитних послуг для роздрібних клієнтів у контексті «дохідність-ризик-соціальна значимість».

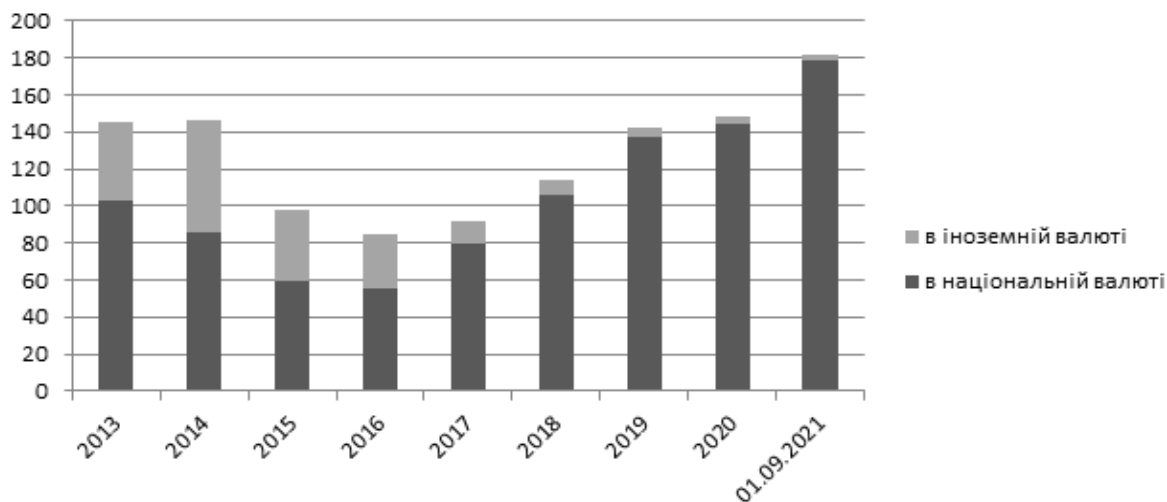

Рис. 4. Динаміка кредитування на ринку роздрібногo банківського бізнесу станом на 31.12.2013 – 01.09.2021 рр., млрд грн.

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [4]

Аналіз динаміки кредитів, наданих фізичним особам в Україні (рис. 4.), дозволяє зробити висновки про те, що споживче кредитування за останній період в Україні активізувалося. Варто зазначити, що кредити в іноземній валюті сьогодні для населення є недоступними.

Банківська система України досі вважається переважно традиційною щодо використання способів комунікації зі своїми клієнтами, але провідні банки вже проводять поступову цифровізацію своїх дистрибуційних послуг.

Цифровізація або діджиталізація в банківській діяльності — це сукупність сучасних економічних, організаційно-управлінських, інституційних інновацій в будь якій галузі банку, які пов'язані із розвитком цифрових технологій. В умовах зростаючої конкуренції вона сприяє розширенню клієнтської бази, збільшенню частки ринку, зменшенню витрат, підвищенню фінансової стійкості і безпеки банку [6, с. 1]. Крім того під час пандемії важливою метою є мінімізація кількості соціальних контактів, тут на допомогу приходять онлайн послуги. У майбутніх планах НБУ та Міністерства цифрової трансформації України діджиталізація інших фінансових установ (страхових, кредитних компаній тощо) [4].

Експерти компанії Bernstein переконують, що найпопулярнішим явищем у банківській сфері стануть роботизовані фінансові консультанти. Ця система допомагатиме клієнтами здійснювати контроль та управління їх власними активами, також вони матимуть здатність надавати поради щодо інвестування і все це буде здійснюватися за невисоку плату. Сьогодні вони стають все більш популярними для інвесторів. З використанням їх допомоги можна без складнощів відкрити рахунок, при цьому зв'язок між оцінкою ризиків і розміщенням активів вибудована логічно [7, с. 51–52].

Різні технологічно фінансові компанії створюють та почали передавати криптовалюти, технологію блокчейн. Так наприклад в Великобританії створено нове покоління банків, які ще називають банками-викликами. Ці банки спеціалізуються на обслуговуванні клієнтів за допомогою цифрових послуг, таких установ вже налічується близько 20 установ [8, с. 15-23].

Вітчизняна практика успішно поєднує у собі багато варіантів традиційного та сучасного дистанційного банківського обслуговування, проте базовою та найбільш поширеною сучасною послугою вважається Інтернет-банкінг, яку в Україні надають багато фінансово-кредитних установ. Найбільш активними та технологічно провідними учасниками ринку є: «ПриватБанк», «АльфаБанк», «VTB Банк», «ПУМБ», «Райффайзен Банк Аваль», «Укрсиббанк», «Укрсоцбанк» [9].

На ринку роздрібного банківського бізнесу України все ж існують певні проблеми. Серед яких варто виділити наступні: низький рівень фінансової грамотності населення; значна питома вага депозитів на вимогу у загальній сумі банківських ресурсів, залучених у формі вкладів фізичних осіб; високий рівень проблемної заборгованості клієнтів; недосконала законодавча база в сфері обслуговування фізичних осіб; недостатній рівень цифровізації банківських процесів.

Висновки. Ринок банківських послуг для населення знаходиться на стадії активного розвитку. Банки постійно шукають все нові канали збуту банківських продуктів для населення, надаючи широкий спектр банківських послуг. Однак для вдосконалення діяльності в даному сегменті необхідно здійснити наступні заходи: постійно підвищувати кваліфікацію банківських менеджерів; покращувати рівень фінансової грамотності населення шляхом співпраці НБУ, навчальними закладами економічного спрямування та проведенням спеціальних тренінгів для цільових груп; залучати довгострокові кошти населення, котрі зможуть підвищити рівень стабільності банківської системи; постійно вдосконалювати дистанційне обслуговування клієнтів банку, орієнтуючись на новітні технічні розробки; здійснювати систематичні маркетингові дослідження для визначення вподобань клієнтів; налагодити процес досконалої сегментації клієнтської бази; підвищити вимоги для визначення кредитоспроможності клієнтів.

Список літератури

1. Сороківська З.К. Банківський роздрібний бізнес: навч. посіб. / за ред. З.К. Сороківської. Тернопіль.: Астон, 2013. 245 с.
2. Івасів І.Б. Універсальний банкінг: ризики та переваги. *Вчені записки*. 2003. №5. С. 100–105.
3. Копилюк О.І., Музичка О.М., Тимчишин Ю.В. Організаційно-економічні засади банківського кредитування у сфері роздрібного бізнесу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 3 (119). С. 62-66.
4. Офіційний сайт Національного банку України URL: <http://www.bank.gov.ua>. (дата звернення: 05.12.2021).
5. Третуб Д.В. Тенденції розвитку сучасного ринку депозитів. *Фінанси України*. 2009. № 10. С. 139-143.
6. Кльоба Л.Г. Цифровізація – інноваційний напрям розвитку банків. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. С. 8 - 14.
7. Діба М. І., Гарнего Ю. О. Діджиталізація економіки: світовий досвід та можливості розвитку в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 7. С. 50 -61.
8. Діджиталізація банківської системи. URL: <http://www.slideshare.net/tribotinka/ss-63384661>. (дата звернення: 05.12.2021).
9. Тищенко О.І. Огляд сучасних тенденцій на ринку онлайн-банкінгу в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 1237–1243.
10. Масюк Ю. В., Моголівець Н. В. Тенденція розвитку вітчизняного депозитного ринку в сучасних умовах. *Молодий вчений*. 2016. №9. С. 545-548

References

1. Sorokivska, Z.K. (2013) Banking retail business. Aston. [In Ukrainian].
2. Ivasiv, I.B. (2003) Universal banking: risks and benefits, *Vcheni zapiski*, 5, 100-105. [In Ukrainian].
3. Kopylyuk O.I., Muzychka O.M., Tymchyshyn Yu.V. (2016) Organizational and economic principles of bank lending in the field of retail business. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*. 3 (119). 62-66. [In Ukrainian].
4. Official site of the National Bank of Ukraine. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>. . [In Ukrainian].

5. Tretub D.V. (2009) Trends in the development of the daily deposit market. Finance of Ukraine. 10. 139-143. [In Ukrainian].
6. Kleba L.G. (2018) Digitalization is innovative directly for the development of banks. Efficient economy. 12. 8-14. [In Ukrainian].
7. Diba M. I., Garnego Yu. (2018) O. Digitalization of the economy: light awareness and development opportunities in Ukraine. Finance of Ukraine. 7. 50-61. [In Ukrainian].
8. Digitalization of the banking system. Retried from <http://www.slideshare.net/tribotinka/ss-63384661>. [In Ukrainian].
9. Tishchenko O.I. (2013) A look at current trends in the online banking market in Ukraine. Economy and uspilstvo. 13. 1237-1243. [In Ukrainian]
10. Masyuk Yu. B. & Mogolivets N. B. (2017). Tendency to grow depot rings in the eyes. Youth vcheniy. (9). 545-548. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.05.2022

Прийнята до публікації 11.06.2022

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Коцюрубенко Г.М., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна
e-mail: annakots@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9604-5083

***Анотація.** Мета статті – дослідження існуючих напрацювань щодо складових та інструментарію економічної політики у контексті виділення фінансової політики та її видів у складі економічної політики держави. Методика. Дане дослідження було здійснено за допомогою ретроспективного аналізу літературних джерел: теоретичний аналіз її узагальнення спеціальної літератури здійснювався з метою вивчення стану досліджуваної проблеми та формулювання висновків. Результати. Наголошено, що розвиток теорії має відповідати тим викликам, що ставить час і практична дійсність, у якій працюють ті чи інші економічні закони та інструменти регулювання. Визначено, що фінансова політика держави є безпосередньою передумовою ефективного функціонування економічної системи. Практична значимість. Обґрунтовано важливість акцентування на специфічних рисах фінансової політики як складової економічної політики з метою відокремлення від решти. Наголошено на доцільності розгляду сутності фінансових явищ, взагалі, та фінансової політики, зокрема, з урахування їх специфіки розвитку відповідно до викликів часу.*

***Ключові слова:** фінансова політика, економічна політика, напрями реалізації, податки, бюджет, суспільний розвиток.*

FINANCIAL POLICY AND ITS ROLE IN THE STATE ECONOMIC POLICY

Kotsiurubenko Ganna, Associate Professor, Department of Finance, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: annakots@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9604-5083

***Abstract.** The article examines the existing work of Ukrainian scholars on the components and tools of economic policy in order to highlight the place and role of financial policy in the economic policy of the state. It is emphasized that the development of the theory must meet the challenges posed by time and the practical reality in which certain economic laws and instruments work. It is determined that the financial policy of the state is a direct component of the effective functioning of the economic system. The processes of formation and implementation of financial policy are closely linked and integrated into the system of economic relations and the general system of regulation and management of the economy. Understanding the nature and interaction of economic influences increases the effectiveness of practical decisions, ensures the quality of developed measures and forms a potentially high level of future results. In the existing works of Ukrainian researchers on the place of financial policy in the economic policy of the state, and scholars who study and reveal the features of economic policy, pay attention to mechanisms, tools and methods of implementation, which include monetary (monetary), budget, tax (fiscal). The analysis of scientific developments shows that in the vast majority of cases, researchers of general economic policy are focused on the allocation of components and instruments of state influence on the economy without allocating financial policy to a separate component. Analysis of the work of economists and financiers forms the preconditions for conclusions on the statement of the existence of financial policy with the selection of its components, which partially duplicate the components of economic policy. The outlined aspects determine the importance of emphasizing the specific features of this area of economic policy in order to separate it from the rest, in particular, it is advisable to address the essence of financial phenomena and take into account the specifics of development and expansion of economic relations.*

***Key words:** financial policy, economic policy, directions of realization, taxes, budget, social development.*

JEL Classification: E600.

Постановка проблеми. Процеси формування та реалізації фінансової політики тісно пов'язані та вбудовані в систему економічних відносин і загальну систему регулювання та управління економікою країни. Розуміння сутності та взаємодії напрямів економічного впливу підвищує ефективність прийняття практичних рішень, забезпечує якість розроблених заходів, створює основу їх компіляції та взаємointegraції, сприяє формуванню потенційно високого рівня майбутніх результатів.

Сучасні тенденції розвитку економічних відносин, пов'язані зокрема з процесами діджиталізації, глобалізації та цифровізації, значно впливають на можливості та перспективи реалізації напрямів впливу держави на ту чи іншу сферу, що обумовлює постійні процеси трансформації, зокрема понятійного апарату. Такі тенденції містять як безумовний рушійний потенціал, так і визначають можливості для появи неоднорідних та, іноді, суперечливих

визначень, тлумачень, переліків складових процесів чи явищ тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість розробки і впровадження дієвої та ефективної економічної політики визначає значний інтерес науковців та дослідників не лише до практичних аспектів питання, але й до формування та встановлення теоретичних постулатів як базисного рівня. Питаннями різних аспектів економічної політики займається широко коло вітчизняних науковців, зокрема: О. Сенишин, С. Степаненко, О. Апарова, О. Москаленко, В. Лагутін та інші. Досить широкий діапазон векторів, що має охоплювати економічна політика держави, обумовлює виділення груп науковців, що концентруються на дослідженнях окремих напрямів реалізації економічного регулювання. Дослідженням ролі та інструментарію реалізації фінансової політики присвячено напрацювання М. Пасічника, Г. Степанової, Л. Селіверстової, І. Адаменко та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток теорії має відповідати тим викликам, що ставить час і практика функціонування економічної системи, у якій працюють ті чи інші економічні закони та інструменти. Теоретичні засади і практичні варіанти реалізації державної політики трансформуються під впливом змін економічної дійсності та процесів регулювання суспільного життя, що обумовлює важливість і необхідність теоретичних розробок і досліджень щодо місця та ролі фінансової політики в складі економічної, враховуючи ті тенденції розвитку та виклики, що мають місце в сучасному фінансовому світі.

Мета дослідження. Дослідження існуючих напрацювань щодо складових та інструментарію економічної політики у контексті виділення фінансової політики та її видів у складі економічної політики держави.

Основний матеріал. Фінансова політика держави є безпосередньою складовою ефективного функціонування економічної системи, формування умов для розвитку територій та підвищення добробуту населення, яке є безпосереднім бенефіціаром і основою існування держави.

Поряд з тим, серед дослідників теоретичних засад фінансової політики, висловлюються думки щодо місця фінансової політики в структурі державного управління через взаємодію з економічною політикою, а саме виділення двох підходів:

1. Трактують фінансової політики як складової економічної політики держави.
2. Визначення фінансової політики як незалежної від економічної складової політики держави [1, с. 161]

Однак, пропозиції розглядати фінансову політику незалежно від економічної піднімають питання передумов та засад такої незалежності, а також інструментарію реалізації обох політик. Крім того, не викликає сумнівів тісний взаємозв'язок між фінансовою та економічними складовими розвитку держави, що вносить певні протиріччя в запропоновану науковцем класифікацію підходів або вимагає чіткого визначення термінів.

Поряд з тим, варто відзначити, що в наукових напрацюваннях простежується «відносне» виокремлення фінансової політики та конкретизація причин виділення її особливого статусу. Так, визначається, що «фінансова політика є складовою економічної політики держави, у якій конкретизуються головні завдання економіки країни, визначається загальний обсяг фінансових ресурсів держави, і одночасно фінансова політика є відносно самостійною сферою діяльності держави, найважливішим засобом реалізації політики держави у будь-якій сфері суспільної діяльності» [2]. У запропонованому тлумаченні не відбувається протиставлення політик та підкреслюється відносний статус виділення фінансової політики як самостійної сфери економічного життя країни.

Як свідчить аналіз існуючих напрацювань щодо місця фінансової політики у складі економічної політики держави, науковці, що досліджують та розкривають особливості реалізації економічної політики, звертають увагу на механізми, інструменти та методи реалізації, до яких включають грошово-кредитні (монетарні), бюджетні, податкові (фіскальні), тобто оперують звичними фінансовими категоріями, поряд з тим, простежується тенденція, відповідно до якої дослідники даного напрямку економічної думки не виділяють окремо фінансову політику та її інструментарій. Так, Апарова О. наводить наступне пояснення інструментів економічної політики – «це фіскальні та монетарні засоби, що застосовуються для виконання конкретних завдань, передбачених розробленою політикою» [2, с. 222]. Схожу думку висловлює Москаленко О. зазначаючи, що «уряд у своєму розпорядженні має два види інструментів економічної політики, а саме фіскальну та монетарні політики». Поряд з тим, науковець наголошує, що сучасна економічна політика використовує два види інструментів (якісні та кількісні), відносить до останніх фіскальну та монетарні політики, та вказує на

спроможність «якісних інструментів створювати можливості використання кількісних» [4, с. 48]. У такому контексті, постає питання щодо можливостей уряду використовувати якісні інструменти з огляду на той факт, що у його розпорядженні перебувають саме кількісні.

Доцільно наголосити, що в наукових напрацюваннях констатується наявність видів економічної політики з відповідним набором власного інструментарію, а саме: соціальна, бюджетно-податкова, цінова, інвестиційна, фінансово-кредитна, науково-технічна, інноваційна, інформаційна, зовнішньоекономічна та інші. [4, с. 48]. Звертаючи увагу на бюджетно-податкову та фінансово-кредитну політики як види економічної політики, варто наголосити на тому, що фіскальна та монетарна політики віднесені до інструментів реалізації економічної політики. Відповідно, постає питання співіснування між собою політик як видів економічної політики та політик як інструментів реалізації економічної політики. Крім того, такий підхід зумовлює важливість чіткого визначення схожих ознак та відмінних особливостей між політиками, що орієнтовані на одні й ті самі сфери чи об'єкти, зокрема мова йде про бюджетно-податкову та фіскальну, фінансово-кредитну та монетарну тощо.

Наголошуючи на дискусійності питання щодо обмеження лише фіскальними та монетарними інструментами реалізації механізму дії економічної політики, важко не погодитись з думкою науковців щодо ролі цих інструментів у реалізації економічної політики, а також важливості їх реалізації в суспільстві, адже «узгодження (координація) таких найбільш вагомих за дієвістю впливу на національну економіку інструментів, якими володіють монетарна та фіскальна політика» та реалізація їх дії через відповідні інституції, формують базу «забезпечення макроекономічної стабільності як необхідної передумови зростання економіки» [5, с. 45].

Класифікацію інструментів дії економічної політики в науковій літературі пропонується проводити без акцентування уваги на взаємодії між політикою та чітко визначеним відповідним інструментом, що є характерним для даної політики. Натомість, проводять групування інструментів економічної політики за низкою критеріїв і відносять окремі політики безпосередньо до інструментів [6, с.27]:

- за характером і масштабами впливу на ціль інструменти поділяються на сукупні (система показників (бюджетна, кредитна політика) та біжучі (окремі – один показник системи, зокрема, відсоткова ставка, певний податок)), прямої та опосередкованої дії;
- за організаційно-інституційним критерієм інструменти економічної політики поділяють на: адміністративні, економічні та інституційні.

Поряд з тим, автори наголошують на важливості зробити «правильний вибір інструментів для реалізації конкретного виду економічної політики» та зазначають, що «в якості інструментів можуть використовуватись монетарна, фіскальна, митна, валютна, кредитна, регіональна та інші види економічної політики» [7]. Відповідно до зазначеного, види економічної політики виступають тотожними інструментами її дії.

Варто звернути увагу, що наукові дослідження в цілому узгоджуються з законодавчими підходами, зокрема відповідно до ст. 10 Господарського кодексу України виділяються основні напрями економічної політики держави, а саме: структурно-галузева політика, інвестиційна політика, амортизаційна політика, політика інституційних перетворень, цінова політика, антимонопольно-конкурентна, бюджетна політика, податкова політика, грошово-кредитна політика, валютна політика, зовнішньоекономічна політика. Поряд з тим, відзначено існування також екологічної політики та наголошено, що в «соціально-економічній сфері держава здійснює соціальну політику захисту прав споживачів, політику заробітної плати і доходів населення, політику зайнятості, політику соціального захисту та соціального забезпечення» [8]. Відповідно до назви статті законодавчого акту, перераховані види політики входять до напрямів економічної політики держави.

Можливість ототожнення в науковому просторі та використання термінів «вид», «складова», «напряма» для сукупності політик є дискусійним і потребує додаткового та окремого дослідження. В цілому їх використання не суперечить одне одному та розкриває змістовну складову економічної політики.

Деякий інший підхід пропонують науковці, що досліджують окремі аспекти державного регулювання економікою або розглядають механізм реалізації такого регулювання, зокрема звертають увагу на розгляд і використання не лише інструментів, але й методів державного регулювання. Так, Сенишин О., розглядаючи економічні методи державного регулювання економіки, виділяє: засоби грошово-кредитної політики; засоби бюджетно-податкової політики; засоби зовнішньоторговельної політики; комплекс засобів економічного програмування; державний сектор економіки та державне підприємство; засоби

регулювання міграції капіталів [9].

Натомість, Степаненко С. пропонує класифікувати економічну політику за об'єктом впливу («економічна політика за об'єктом впливу може бути фіскальною, монетарною, зовнішньоекономічною, структурною, ціновою, антициклічною») та, при розгляді напрямів та інструментів державного регулювання економіки, наголошує на «використанні на практиці таких інструментів державного регулювання: фіскальна політика, монетарна політика, інвестиційна політика, регулювання цін та валютного курсу, державні замовлення» [10, с. 274].

Узагальнюючи викладені вище дослідження та класифікації науковців, варто звернути увагу, що в переважній більшості випадків інструментами дії (впливу) економічної політики пропонують вважати саме види (напрями) економічної політики, як-то: податкова, бюджетна, грошово-кредитна тощо. Однак, сутність політики розкривається, зокрема, як сукупності методів та засобів, до яких у кінцевому підсумку й можуть бути віднесені економічні інструменти впливу, тобто політика використовує інструменти, однак не обмежується лише їх дією. Ототожнення політики виключно з інструментами впливу значно звужує розуміння сутності та значення, задач і цілей, які має вирішити той чи інший напрям реалізації державного впливу (регулювання) на економіку. Безпосередніми інструментами дії економічної політики доцільно вважати податки, відсоткову ставку, відсоток амортизаційних відрахувань тощо.

Розглядаючи напрямки та інструменти здійснення економічної політики держави, дослідники констатують, що в умовах ринкового економічного механізму держава «здійснює свою регулюючу діяльність в різних напрямках, застосовуючи різні методи та інструменти впливу на економіку». Зазначається, що реалізація методів економічного регулювання здійснюється, здебільшого, через фіскально-бюджетну, кредитно-грошову та соціальну політику держави [11].

Якщо звернутись до напрацювань науковців, що обрали напрямом дослідження сферу фінансової політики, то аналіз наукових розробок щодо функціонування фінансової політики у складі економічної політики, свідчить, що фінансову політику окреслюють як безпосередню важливу складову або визначальний елемент у складі економічної політики держави. Зокрема, Селіверстова Л. С. та Адаменко І. П. наголошують, що фінансова політика «є ключовим елементом, складовою загальнодержавної економічної політики» [12, с. 16]. У такому варіанті, фінансова політика включається до економічної політики як її складник. Вказані науковці визнають бюджетну політику як основу фінансової. Схожу думку щодо ролі бюджетної політики наводить Кравець В., виділяючи бюджетну політику як «одну із основних форм проведення фінансової політики». Поряд з тим, він вживає категорії «форма проведення» та «складова» як тотожні, зазначаючи, що «сучасні фінансова політика включає бюджетну, податкову, грошово-кредитну, інвестиційну, соціальну складові» [13, с. 118].

Чайковська В. вказує, що фінансова політика «служує основним інструментом проведення державної політики» та зазначає, що «фінансова політика держави є лише засобом здійснення його економічної і соціальної політики, тобто виконує допоміжну роль» [14, с. 203]. У такому тлумаченні дещо незрозумілим залишається співіснування державної політики та економічної, враховуючи той факт, що для державної, відповідно, фінансова виступає основним інструментом, натомість для економічної – «лише засобом». Адже, цілком виправданим та обґрунтованим у науковій літературі є підхід, коли економічна політика розглядається саме як складова загальної або державної політики країни. Зокрема Лагутін В., за результатами дослідження сутності економічної політики держави, зазначає, що «економічна політика – це складова загального політичного процесу» [15]. Чіткий взаємозв'язок між політиками встановлює Степанова Г., визначаючи, що «важливою складовою державної політики є економічна, фінансова політика ж виступає вагомою складовою останньої» [16].

Виділення видів (складових) фінансової політики серед її дослідників у цілому відбувається за одним із напрямів, які умовно доцільно представити як:

- деталізація – деталізований розгляд видів (складових) фінансової політики відповідно до напрямків дії на об'єкт, зокрема бюджетна, податкова, валютна, інвестиційна тощо;
- групування – групування окремих видів фінансової політики за певними схожими ознаками (об'єкт впливу, інструменти впливу, інституції реалізації політики, сфера впливу тощо) поряд з визнанням решти складових (видів) фінансової політики. Охоплює такі приклади як бюджетно-податкова, грошово-кредитна, фінансово-кредитна тощо;
- градація – окрему групу становлять науковці, що концентруються на певному

об'єднанні видів фінансової політики як головних чи превалюючих, зокрема у роботах Пасічника М., Степанової Г. мова йде про фіскальну (бюджетно-податкову) та монетарну (грошово-кредитну) політики [16; 17]. Такий підхід дозволяє розглядати та виділяти фінансову політику в складі економічної як сконцентровану сукупність політик, що, за специфікою дії своїх інструментів і напрямів реалізації, мають схожі ознаки, які є характерними для фінансових відносин – розподіл фінансових ресурсів для формування розширеного відтворення та можливості виконання державою своїх функцій.

Варто відзначити, що з плином часу, ставлення до фінансової науки як такої, що відноситься лише до сфери державних фінансів, значно змінилось, натомість, доцільно говорити про активізацію ролі населення та індивіда у фінансових процесах, а також про фінансові відносини як такі, що пов'язані з можливостями виконання державою своїх функцій щодо розширеного відтворення суб'єктів і формування умов для суспільного розвитку.

Такі аспекти визначають необхідність концентрації уваги на можливостях використання інструментів фіскальної та монетарної політик для реалізації решти складових економічної політики, що частково «вводить» інші види економічної політики у сферу реалізації інструментів фінансової, поряд з тим, не свідчить про включення решти видів економічної політики до складу фінансової. Виділений симбіоз є цілком виправданим, адже враховує як директивний аспект реалізації фінансової політики (необхідність існування держави як однієї із історичних передумов виділення фінансів), так і відповідає тим викликам, що постають перед сучасними державами щодо першочерговості забезпечення суспільного добробуту та зменшення соціальних диспропорцій через реалізацію напрямів економічної політики. Крім того, дає чітке розуміння щодо виділення фінансової політики, її складових та інструментарію у складі економічної політики, а також нівелює питання дублювання окремих видів політик як у складі фінансової так і у складі економічної.

Висновки. Проведений аналіз наукових напрацювань свідчить, що у переважній більшості випадків, дослідники загальної економічної політики зорієнтовані на розгляд складових та інструментів державного впливу на економіку без виділення фінансової політики в окрему складову. Аналіз напрацювань економістів-фінансистів формує передумови для висновків щодо констатації існування фінансової політики з виокремленням її видів, що частково дублюють складові економічної політики держави.

Виокремлення фінансової політики та її взаємодія з іншими видами економічної політики мають відбуватись при чіткому усвідомленні характерних ознак фінансових відносин, виділенні складових фінансової політики (фіскальна та монетарна) та їх інструментів. Потенційна можливість інструментів фінансової політики впливати та регулювати інші види (напрями) економічної політики держави не ставить за мету розширення переліку видів фінансової, що обмежуються фіскальною (бюджетно-податковою) та монетарною (грошово-кредитною) складовими. Навпаки, чітке розмежування видів політик і визначення механізмів взаємодії сприятиме підвищенню ефективності реалізації сукупної державної економічної політики відповідно до специфіки розвитку суспільства, викликів часу та зміни економічних систем.

Список літератури

1. Кобеля М. Я. Теоретичні положення та суть фінансової політики держави. *Економіка та держава*, 2020. № 3. С. 160-164. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.160
2. Лондар С. Л. *Фінанси: навчальний посібник*. Вінниця: Нова книга, 2009. 384 с.
3. Апарова О. В. Теоретичні підходи до визначення поняття економічної політики. *Наука й економіка*. 2014. № 1 (33). С. 218-224
4. Москаленко О. Економічна політика держави як інструмент реалізації стратегічних цілей економічного розвитку. *Вісник THEU*. 2012. 2. с. 46-56
5. Уманців Ю. М., Міняйло О. І. Економічна політика держави за умов глобальних трансформацій. *Економіка України*. 2018. 9 (682). С. 37-49
6. Заклекта О., Шиманська О. Цілі, інструменти та обмеження економічної політики: теоретичні засади та сучасні реалії. *Вісник THEU*. 2015. № 1. с. 24-32
7. Заклекта О. С., Шиманська О. П. Проблеми економічної політики: теоретичні засади та український контекст. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4986> (дата звернення: 05.06.2022)
8. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

(дата звернення: 05.06.2022)

9. Сенишин О. С. Державне регулювання економіки : навч. Посібник. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2014. 334 с.
10. Степаненко С. В. Шляхи підвищення ефективності реалізації державної економічної політики. *Теорія та практика державного управління*. 2012. 4 (39). С. 272-278
11. Економічна теорія: Курс лекцій /Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича / І.Ф. Комарницький (відп.ред.). Чернівці : Рута, 2006. 334с.URL:<https://buklib.net/books/33926/>(дата звернення: 07.06.2022)
12. Селіверстова Л. С., Адаменко І. П. Фінансова політика в умовах інституційної економіки. *Економіка та держава*. 2018. № 1. С. 16–19
13. Кравець В. І. Фінансова політика як складова державного регулювання економіки. *Бізнес Інформ*. 2017. № 12. С. 116-120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_12_18 (дата звернення: 07.06.2022)
14. Чайковська В.П. Сутність фінансової політики, її значення та роль у житті держав. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9. Ч. 7. С. 202-206
15. Лагутін В.Д. Економічна політика держави та ефекти її реалізації. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 4. С. 5–21
16. Степанова Г.М.Фінансова політика як інструмент економічного розвитку країни. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2014. Вип. 3. С. 271-281. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2014_3_33 (дата звернення: 07.06.2022)
17. Пасічний М. Д. Фінансова політика адержави: монографія, Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2019. 440 с.

References

1. Kobelya M. Ya. (2020) Theoretical provisions and the essence of financial policy of the state. *Ekonomika ta derzhava*, № 3, 160-164 [in Ukrainian]. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.160
2. Londar S. L. (2009) *Finansy: navchal'nyj posibnyk*. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian]
3. Aparova O.V. (2014) Theoretical approaches to the definition of the concept. economic policy. *Nauka j ekonomika*, № 1 (33), 218-224 [in Ukrainian]
4. Moskalenko O.(2012) Economic policy of the state as an instrument of realization of strategic goals of economic development. *Visny`k TNEU*, 2, 46-56 [in Ukrainian]
5. Umanciv Yu. M., Mnyaylo O. I. (2018) Economic policy of the state in the conditions of global transformations. *Economy of Ukraine*, 9 (682), 37-49 [in Ukrainian]
6. Zaklekta O., Szymanska O. (2015) Goals, tools and limitations of economic policy: theoretical principles and modern realities. *Visny`k TNEU*, 1, 24-32 [in Ukrainian]
7. Zaklekta O.S., Szymanska O.P. (2016) Problems of economic policy: theoretical principles and Ukrainian context. *Efekty`vna ekonomika*, 5. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4986> (accessed June 05, 2022). [in Ukrainian]
8. *Gospodars'kyj kodeks Ukrayiny`* (2022). (accessed June 05, 2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian]
9. Seny`shy`n O. S. (2014) *Derzhavne regulyuvannya ekonomiky` : navch. Posibny`k.L`viv : L`vivs`kyj nacional`nyj univ`rsytet imeni Ivana Franka* [in Ukrainian]
10. Stepanenko S.B. (2012) Ways to increase the efficiency of state economic policy. *Teoriya ta prakty`ka derzhavnogo upravlinnya*, 4 (39), 272-278 [in Ukrainian]
11. *Ekonomichna teoriya: Kurs lekcij* (2006) (Ed. I.F. Komarnytsky), Chernivci. Retrieved from: <https://buklib.net/books/33926/> [in Ukrainian] (accessed June 07, 2022).
12. Seliverstova L.S., Adamenko I.P. (2018) Financial policy in an institutional economy. *Ekonomika ta derzhava*, 1, 16–19 [in Ukrainian]
13. Kravets V.I. (2017) Financial policy as a component of state regulation of the economy. *Biznes Inform*, 12, 116-120. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_12_18 [in Ukrainian] (accessed June 13, 2022).
14. Tchaikovsky V.P. (2014) The essence of financial policy, its importance and role in the life of the state. *Naukovy`j visny`k Xersons`kogo derzhavnogo univ`rsytetu*, 9. Part 7, 202-206 [in Ukrainian]
15. Lagutin V.D. (2017) Economic policy of the state and the effects of its implementation. *Visny`k Ky`yivs`kogo nacional`nogo to`rgovel`no-ekonomichnogo univ`rsytetu*, 4, 5–21 [in Ukrainian]

16. Stepanova G.M. (2014) Financial policy as an instrument of economic development of the country. *Visny`k Chernivecz`kogo torgovel`no-ekonomichnogo insty`tutu. Ekonomichni nauky`*, 3,271-281. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2014_3_33 [in Ukrainian] (accessed June 07, 2022).
17. Pasichny`j M. D. (2019) *Finansova polity`ka derzhavy` : monografiya, Ky`yiv* [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 13.06.2022

Прийнята до публікації 19.06.2022

КОРПОРАТИВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Кулікова Є.О., викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна

e-mail: kulikovaelizaveta92@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6652-3387

***Анотація.** Роботу присвячено обґрунтуванню необхідності й визначенню ролі впровадження системи корпоративного пенсійного страхування в Україні з урахування світових тенденцій. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. Результати показали необхідність впровадження у вітчизняну практику корпоративного пенсійного страхування, адже в передових країнах корпоративна система функціонує достатньо давно й також враховуючи, що в Україні ситуація з пенсійним страхуванням залишається складною. Наукова новизна: моделі корпоративного пенсійного страхування показують надзвичайну ефективність в країнах Європи й значно знижують навантаження на Державний бюджет та на солідарну систему пенсійного страхування. Оглядаючи особливості корпоративного пенсійного страхування європейських країн, можна дійти висновку про термінову необхідність перегляду моделі пенсійного страхування в Україні. Практична значимість: у статті обґрунтовано, що подальший розвиток пенсійної системи України неможливий без усялякого розвитку систем добровільного пенсійного страхування, у тому числі корпоративних пенсійних програм у різних формах. Використання цього виду пенсійного забезпечення дозволить зменшити частку державних пенсій щодо добровільної складової.*

***Ключові слова:** пенсійне страхування, пенсія, корпоративне пенсійне страхування, пенсійні програми, пенсійна модель, соціальна пенсія.*

CORPORATE PENSION INSURANCE: GLOBAL TRENDS AND DEVELOPMENT PROSPECTS FOR UKRAINE

Kulikova Yelizaveta, lecturer at the Department of Financial Management and Stock Market, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: kulikovaelizaveta92@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6652-3387

***Summary.** Purpose. The work is devoted to substantiating the need and determining the role of implementing a corporate pension insurance system in Ukraine, taking into account global trends. Research methodology: The solution of the tasks set in the article is carried out with the help of the following general and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization. The results showed the need to introduce corporate pension insurance in domestic practice, because in advanced countries the corporate system has been operating for a long time and also given that in Ukraine the situation with pension insurance remains difficult. Scientific novelty: models of corporate pension insurance show extraordinary efficiency in European countries and significantly reduce the burden on the state budget and the solidarity pension insurance system. Looking at the features of corporate pension insurance in European countries, we can conclude that there is an urgent need to revise the model of pension insurance in Ukraine. Practical significance: the article substantiates that further development of the pension system of Ukraine is impossible without any development of voluntary pension insurance systems, including corporate pension programs in various forms. The use of this type of pension will reduce the share of state pensions in the voluntary component.*

***Key words:** pension insurance, pension, corporate pension insurance, pension programs, pension model, social pension.*

JEL Classification: G220, G230.

Постановка проблеми. Удосконалення вітчизняної пенсійної системи протягом останніх трьох десятиліть є пріоритетним напрямом соціальної політики України, що обумовлено, насамперед, низьким рівнем пенсійного забезпечення громадян, а також залежністю бюджету Пенсійного фонду від Державного бюджету. Зміни макроекономічних і демографічних параметрів, що відбуваються, впливають на збалансованість пенсійної системи і вимагають її модернізації. Наразі рівень розмірів пенсій значної частини населення країни не відповідає тим мінімальним нормам, затвердженим міжнародними стандартами (не нижче 40%) [7]. Практика розвинених країн показує, що 30% замінюється з допомогою державних пенсій, а 40% формується недержавними пенсійними фондами [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню пенсійного страхування присвятили свої праці низка вітчизняних і зарубіжних учених. Державне пенсійне

страхування, зокрема, досліджували А. Скрипник, Т. Кравчук, Т. Дідковська, В. Толуб'як, В. Олексійко, Т. Бондалетова, О. Долгова, В. Візницька, Є. Заєць, Н. Нарожна, Ю. Привалов, Б. Умурзаєв, Н. Внукова І. Беринцева та ін.

Відокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, механізм впровадження корпоративного пенсійного страхування в українську практику має невідкладну справу. На жаль, дана проблема наразі не підіймається й крім того вона досконало не досліджена. Для повноцінного функціонування системи корпоративного пенсійного страхування в Україні необхідно більш досконало дослідити та вивчити зарубіжний досвід.

Мета дослідження. Зважаючи на зазначені прогалини у наукових працях, метою даної роботи є особливостей й ролі корпоративного пенсійного страхування в провідних країнах світу з метою впровадження його в українську практику.

Основний матеріал. Звернемося до практики організації систем корпоративного пенсійного страхування в різних країнах. Пенсійні системи в зарубіжних країнах характеризуються рядом подібних особливостей, до яких можна віднести: високий коефіцієнт заміщення, прийнятний рівень державних видатків на пенсійне забезпечення, складна демографічна ситуація, наявність різних систем корпоративного пенсійного страхування.

Лідерами у сфері корпоративних пенсійних програм в Європі вважаються Німеччина, Великобританія, Нідерланди, Швейцарія, Франція та Ірландія. В зазначених країнах обсяг корпоративних пенсійних активів складають від 50% до 150% від ВВП. Ефективність корпоративного пенсійного страхування підтверджена досвідом багатьох розвинутих країн, в деяких з них 70-80% працездатного населення беруть участь в програмах корпоративного пенсійного страхування (Швейцарія, Норвегія, США та ін.). Використання даного виду пенсійного страхування зменшить частку державних пенсій відносно добровільної складової, що значно знижує навантаження на державні бюджети.

Системи нарахувань різняться в залежності від країни, але в середньому європейські компанії притримуються трьох схем: встановлені внески (defined contribution – DC), встановлені виплати (defined benefit – DB) та встановлені внески з гарантією мінімального інвестиційного доходу (в цьому випадку використовуються одночасно схеми (DC й DB). В останньому випадку роботодавець гарантує, що накопичений капітал принесе співробітнику раніше обумовлений мінімальний інвестиційний дохід. Найбільш високі відсотки робітникам в Європі гарантують лідери ринку енергетики та автомобільні корпорації. Слід звернути увагу на те, що в більшості розвинутих країн пенсіонери мають достатньо високий рівень доходу, в якому основна частка формується за допомогою корпоративних пенсійних програм та особистих накопичень. Частка доходу з допомогою пенсії, що надається державою значно менше. Пенсійна система в Данії, визнана, за версією Global Pension Index, 2020 році найбільш збалансованою, складається з наступних рівнів:

- соціальна пенсія нульового рівня;
- накопичувальний компонент обов'язкової державної пенсійної програми першого рівня;
- квазіобов'язкові корпоративні пенсійні плани, добровільні корпоративні та індивідуальні пенсійні схеми.

Пенсійна система в країні, крім державного фонду, представлена значною кількістю недержавних пенсійних фондів, участь у яких дозволяє громадянам Данії отримувати пенсії більше ніж середні розміри пенсій у ЄС.

Розглянемо додаткові корпоративні пенсійні програми третього рівня пенсійної системи, що функціонують у країні. Дані програми поділяються на 2 категорії: квазіобов'язкові та добровільні корпоративні пенсійні програми.

У квазіобов'язкових корпоративних пенсійних програмах, за даними Всесвітнього банку, бере участь понад 80% працівників, і практично всі вони ґрунтуються на основі колективних договорів між роботодавцями та профспілками, положення яких зобов'язують працівників та роботодавців брати участь у даних пенсійних програмах.

Виходячи з особливостей укладання різних колективних договорів, умови сплати внесків та здійснення виплат у корпоративних пенсійних програмах значно відрізняються. Як правило, це програми із встановленими внесками, виняток складають пенсійні програми із встановленими виплатами для державних службовців.

Квазіобов'язкові корпоративні програми започатковуються страховими компаніями, пенсійними фондами та, меншою мірою, банками (на останні доводиться лише 10% внесків у корпоративні програми). Останнім часом зростає роль корпоративних пенсійних фондів, які обслуговують кількох працедавців із різних галузей економіки. Для державних службовців у Данії створено окремий Пенсійний фонд державних службовців (LD Pension), відрахування

який також є квазіобов'язковими, тобто встановлюються колективним договором. Ставки внесків до корпоративних пенсійних планів суттєво відрізняються для різних колективних договорів.

Характерною тенденцією для всіх планів датської пенсійної системи є постійне зростання страхових внесків. Розмір гарантій з інвестиційного доходу постійно змінюється та відрізняється за пенсійними планами [2].

Пенсійна система Франції складається із трьох рівнів: нульового рівня (соціальна пенсія), першого рівня (обов'язковий державний пенсійний план) та третього рівня – приватні плани, у тому числі квазіобов'язкові додаткові корпоративні плани, участь у яких забезпечується колективними угодами в рамках інституту соціального партнерства та дозволяє сформулювати досить високу середню пенсію. Коефіцієнт заміщення втраченого заробітку у Франції високий і становить близько 80%.

Працюючі у приватному секторі (65% всіх працюючих у країні) беруть участь у «спільній схемі» (*regime general*), яка включає два пенсійні плани з уніфікованими умовами *CNAVTS* (перший рівень) і додатковий квазіобов'язковий корпоративний план (третій рівень). Метою вищезгаданої схеми є забезпечення підвищення коефіцієнта заміщення втраченого заробітку учасників із 50%, які забезпечуються базовою пенсією, до 70–80%. Корпоративні пенсійні плани поділяються на: *ARRCO* (*Association des Regimes de Retraite Complementaire*) – для працівників та *AGIRC* (*Association Generale des Institutions de Retraite des Cadres*) – для керівників.

Працівники державного та змішаного з державним секторів (20% усіх працюючих) беруть участь у пенсійних програмах із встановленими виплатами та різними схемами з режимом *regimes speciaux*, а також у додаткових пенсійних галузевих схемах третього рівня, таких як *Societe Nationale des Chemins de Ferfrangais (SNCF)* або *Transports en Ile-de-France (RATP)*. Близько 3% сільськогосподарських працівників мають окрему пенсійну схему – *regime agricole*, а 12% тимчасово працюючих та самозайнятих є учасниками схеми *Caisse Nationale d'Assurances Vieillesse des Artisans (CANCVA)* [4,5]. Умови пенсійного забезпечення різних категорій працівників диференціюються за рівнем ставок, пенсійною формулою та порядком отримання пенсійних виплат У більшості випадків працівники беруть участь у двох чи трьох пенсійних схемах одночасно. Виплати пенсій, зазвичай, здійснюються у формі щорічних платежів. З 1972 р. пенсійні плани *ARRCO* та *AGIRC* є обов'язковими для приватного сектора. Адмініструються дані програми приватними некомерційними пенсійними інституціями – членами національної асоціації пенсійних організацій.

Оподаткування додаткових корпоративних планів здійснюється за схемою *E-E-T* ("*Exempt-Exempt Taxed*"), яка найбільш поширена в країнах Західної Європи і є найбільш ефективним методом фінансування пенсійного плану. Внески працівника та роботодавця виключаються з податкової бази платника податків, у своїй виплати підлягають оподаткуванню. В *ARRCO* та *AGIRC* діє система об'єднання ризиків, коли пенсійні виплати здійснюються, незважаючи на неплатоспроможність конкретної компанії, регіону чи галузі [5].

Таким чином, багаторівнева пенсійна система Франції, що включає програми обов'язкового та додаткового (добровільного) пенсійного страхування, дозволяє підвищити розміри пенсійних виплат та стимулювати пенсійних накопичень, що працюють до самостійного формування, що сприяє зростання добробуту та рівня життя пенсіонерів.

Сучасна пенсійна модель Німеччини ґрунтується на трирівневій системі пенсійних нарахувань. Перший рівень – державна пенсія (*gesetzliche Altersversorgung*) – обов'язкова для всіх найманих працівників, чий робочі місця підлягають обов'язковому пенсійному страхуванню, та майбутній розмір пенсії залежить від заробітної плати, з якою робилися пенсійні відрахування.

Державна пенсія в Німеччині, хоч і є основою майбутніх пенсійних виплат, що дуже часто дозволяє сформулювати пенсіонеру гідний рівень життя, категорії населення, що отримує невисоку зарплату, доводиться розраховувати на мінімальні виплати.

Другий ступінь німецької пенсійної системи, так звана виробнича пенсія (*betriebliche Altersversorgung*), поділяється на пенсію для працюючих у державному секторі та для співробітників великих приватних компаній, що потрапляють у сферу контролю відповідних профспілок. У цьому випадку роботодавець, бере на себе всі турботи щодо оформлення цього виду пенсії та здебільшого самостійно утримує пенсійні внески із зарплати працюючого, що, у свою чергу отримує, від держави податкові послаблення та пільги, а від співробітників – лояльність і, з великою ймовірністю, прихильність до свого робочого місця на довгі роки.

Третій ступінь – приватне пенсійне страхування (*private Altersversorgung*). Будь-який

мешканець Німеччини будь-якої миті може почати робити відрахування до приватного пенсійного фонду, щоб забезпечити собі додаткову подушку фінансової безпеки після виходу на пенсію. Внаслідок зниження темпів зростання державних пенсій професійні чи особисті пенсії набувають у Німеччині дедалі більшого значення. Найбільш поширеною формою корпоративних програм у країні є створення резервів на балансі підприємств. Ця форма заощаджень вигідна для роботодавців, оскільки дозволяє отримати пільги з податків при відрахуванні коштів в резерв і при цьому використовувати ці кошти на фінансування власного бізнесу. Близько 23% активів усіх корпоративних програм посідає поліса спеціалізованих страхових компаній, що передбачає укладання роботодавцем поліса пенсійного страхування у незалежній страховій компанії зі страхування життя, а працівник є бенефіціаром за цим полісом.

Pensionskasse – страхова пенсійна програма, що надається юридичною особою у формі асоціації взаємного страхування чи публічної компанії, створеної спеціально для працівників одного роботодавця чи групи галузевих компаній. Працівник взаємодіє із таким спеціалізованим фондом не безпосередньо, а лише через роботодавця. Розмір внесків роботодавців та працівників, інші умови участі у корпоративних планах диференційовані залежно від галузі, сектора економіки та переваг роботодавців. Розмір корпоративної пенсії залежить від прибутку роботодавця, трудового стажу співробітника та посади. Для отримання такої пенсії необхідно працювати у компанії певне час. При наявності 10-річного стажу працівник вже може на неї розраховувати. Загалом близько 3/5 населення покрито пенсійним страхуванням другого рівня. Оподаткування операцій у корпоративних планах здійснюється за схемою E-E-T або T-E-E залежно від того чи здійснюються внески за рахунок доходу працюючих до або після оподаткування (на вибір працівників). Ефективне використання добровільних пенсійних систем у країні дозволило збільшити коефіцієнт заміщення втраченого заробітку на 33% [11].

Пенсійна система США суттєво відрізняється від української. Особливістю американської пенсійної системи є те, що в даній системі працюючому американцеві надається можливість формувати свою пенсію одночасно у державній, корпоративній та приватній системах накопичення. Корпоративна система накопичення формується за місцем роботи та регулюється державою. Що б мати право на корпоративну пенсію, залежно від компанії, необхідно опрацювати у ній 5–10 років і робити рівні з роботодавцем відрахування на спеціальні фонди. Зазначимо, що працівник, який бере участь у пенсійних програмах, має особистий рахунок, яким можна управляти самостійно, вибирати інвестиційні інструменти, визначати суму майбутніх виплат та відповідати за долю своїх накопичень.

Наразі все більшої популярності набувають пенсійні програми встановленими внесками, такі як 401-к, 403-Ь, програми 457. Найбільш затребувана накопичувальна корпоративна програма 401-к, яка для багатьох країн стала еталоном при прийнятті рішень по створенню добровільних та квазіобов'язкових корпоративних програм. Для роботодавця програма 401-к є дієвим способом залучення та утримання висококваліфікованих спеціалістів. Існує кілька типів плану 401-к, які підходять для компаній будь-якого розміру.

Традиційна програма 401-к вважається найгнучкішою із усіх типів. Роботодавець має право співфінансувати індивідуальні пенсійні рахунки всіх учасників програми, незалежно від внесків учасників, або ж доповнювати фінансування рахунків працівників до певного рівня, а також встановлювати певну кількість років роботи в компанії, після яких сума внесків роботодавця на рахунок учасника стає власністю учасника, що є одним із інструментів утримання працівників. Програма 401-к з автоматичною участю дозволяє включати працівника в план при його надходженні на роботу та здійснювати сплату страхових внесків із заробітної плати працівника незалежно від його бажання брати участь у програмі, що допомагає роботодавцям значно збільшити частку учасників програми. Інвестиційні рішення у цьому типі програм залишаються за компанією, проте учасники плану можуть приймати ці рішення самостійно.

Звернемо увагу на те, що спеціально для малого бізнесу та самозайнятого населення створено спрощені програми 401-к (SIMPLE 401-к), які доступні для компаній із персоналом до 100 осіб. Програма 403-Ь являє собою накопичувальну програму для працівників освітніх установ, шпиталів та зайнятих у некомерційному секторі економіки; програма 457 - аналогічна програма для службовців федеральних, регіональних та муніципальних органів влади та деяких некомерційних організацій.

Охоплення населення працездатного віку у приватних пенсійних системах США становить приблизно 50%, з яких 41% працюючих перебувають у добровільних професійних

пенсійних системах, 19% формують пенсії у добровільних особистих пенсійних планах, а частина працюючих беруть участь в обох системах.

Разом з тим, зазначимо, що цей показник є середнім по ОЕСР, наприклад, у Німеччині та Новій Зеландії добровільні приватні пенсії покривають понад 70% [14]. Слід також зазначити, що ефективний розвиток добровільних накопичувальних систем спричинив збільшення коефіцієнта заміщення у США майже вдвічі [6].

Зазначимо, що, за оцінкою експертів, загальний обсяг накопичень пенсіонерів у США оцінюється близько 24 трлн дол., у тому числі лише 3 трлн дол. перебувають під керівництвом держави, іншими ресурсами управляють недержавні пенсійні фонди та інші фінансові організації [5].

Таким чином, позитивний закордонний досвід підтверджує значущість корпоративних пенсійних програм як доповнення державних пенсій. Ні одна пенсійна система не може забезпечувати гідний рівень пенсійного забезпечення виключно за рахунок її обов'язкової складової, загальний коефіцієнт заміщення пенсією втраченого заробітку формується за рахунок багаторівневої пенсійної системи. На пенсії, які повністю або частково сформовані роботодавцем припадає в середньому від 30 до 50% доходу пенсіонерів, що пояснюється високим ступенем відповідальності роботодавця, який до того ж закріплений законодавчо.

В Україні ситуація щодо корпоративного пенсійного страхування виглядає песимістично. Станом на 31.12.2020 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди та 20 адміністраторів НПФ. При цьому УААПФ вдалось зібрати дані щодо 56 недержавних пенсійних фондів, з них 3 корпоративних, 6 професійних та 47 відкритих. Три недержавних пенсійних фонди новенькі на цьому ринку, по них ще не було показників станом на 31.12.2020 року, по чотирьох НПФ звітні дані не подавались, інформації про їх діяльність не має в мережі Інтернет. Загальна чиста вартість активів всіх недержавних пенсійних фондів станом на 31.12.2020 року становила 3 563,7 млн гривень. 45% від активів системи недержавного пенсійного забезпечення складають активи Корпоративного пенсійного фонду НБУ. На жаль, в Україні корпоративне пенсійне страхування не набуло широкого розповсюдження.

В Україні, як і в низці розвинених зарубіжних країн з широким сектором недержавного пенсійного страхування, існує низка проблем, які негативно впливають на подальший розвиток корпоративних пенсійних програм, таких як:

- недостатнє стимулювання роботодавців, у тому числі шляхом надання податкових пільг;
- макроекономічні фактори, до яких потрібно віднести неформальну зайнятість та безробіття;
- низький рівень доходу від інвестування за високих витрат на адміністрування;
- низька фінансова грамотність населення з одночасно низьким рівнем життя;
- недостатньо гнучка структура вкладень пенсійних активів при відсутності порівняльних показників ефективності портфелів пенсійних активів;
- неможливість вибору структури пенсійних активів (відповідно до віку та рівня оплати праці, рівня сприйняття ризику працівника – учасника корпоративної або приватної пенсійної програми);
- недоступність інформації для ухвалення фінансового рішення [8]

Побудова та розвиток корпоративної системи пенсійного страхування засновано насамперед на обліку інтересів держави, роботодавця та самого працівника. Розвиток корпоративного пенсійного забезпечення дозволить зменшити навантаження на державу, оскільки цей вид пенсійного забезпечення будуватиметься на принципі індивідуалізму. Це означає, що пенсія у працівника буде вищою, коли більше коштів внесе роботодавець. Величина внесків, що здійснюються підприємством, залежить від того, наскільки успішно воно працює.

Серед основних перешкод активного впровадження корпоративних систем України необхідно виділити:

- індиферентне ставлення громадян до проблеми формування особистих пенсійних накопичень, зумовлене низькою фінансовою грамотністю та недовірою до держави;
- пасивне ставлення підприємств до процесу пенсійного забезпечення працівників через використання системи недержавного пенсійного забезпечення.

Підвищення рівня фінансової грамотності, доступності інформації, розширення спектру пенсійних продуктів клієнтам НПФ та тісніша взаємодія з компаніями із страхування життя дозволять підвищити привабливість недержавного пенсійного страхування. Розвиток корпоративного пенсійного страхування має відбуватись в атмосфері зацікавленого ставлення

держави, роботодавців та профспілок до формування корпоративних пенсійних систем, подальшого розвитку засад соціального партнерства. Наявність корпоративної пенсійної програми дозволить вивести підприємство на новий рівень як соціально відповідального та привабливішого роботодавця у своїй галузі, а також скоротити витрати та підвищити ефективність компанії. Корпоративні пенсійні програми є дієвим інструментом залучення, мотивації та утримання ключових працівників сучасного підприємства.

Висновки. Подальший розвиток пенсійної системи України неможливий без усіякого розвитку систем добровільного пенсійного страхування, у тому числі корпоративних пенсійних програм у різних формах. Використання цього виду пенсійного забезпечення дозволить зменшити частку державних пенсій щодо добровільної складової. З метою розвитку корпоративного пенсійного страхування необхідно:

1. Стимулювати державою виплати білої зарплати.
2. Удосконалювати правове регулювання діяльності недержавних пенсійні фонди.
3. Модернізувати механізми стимулювання створення та розвитку корпоративних пенсійних систем.
4. Доопрацювати норми правового регулювання корпоративних пенсійних програм як особливої сфери праввідносин на стику громадянського, трудового та фінансового права.
5. Надати роботодавцям та працівникам, які беруть участь у корпоративних пенсійних програмах податкові переваги.
6. Створювати спеціальні програми для окремих категорій працівників з урахуванням регіональної чи галузевої специфіки.

Таким чином, розвиток корпоративного пенсійного страхування дозволить знизити навантаження на Державний бюджет і бюджет Пенсійного фонду України, забезпечити такий важливий на сьогодні «довгий» ресурс, який можна буде використовувати розвиток економіки нашої країни. Створення корпоративних пенсійних програм вигідно майбутнім пенсіонерам, оскільки це веде до збільшення пенсій; вигідно керівництву організацій, оскільки сприяє вирішенню економічних, фінансових, соціальних та кадрових проблем. У зв'язку з цим практика організації корпоративного пенсійного страхування зарубіжних країн буде надзвичайно корисна для вітчизняної пенсійної системи.

Список літератури

1. Assurance retraite. URL: <https://www.lassuranceretraite.fr/portail-info/accueil>. (дата звернення 20.05.2022)
2. OECD Pensions at a Glance 2020: OECD and G20 Indicators, OECD Publishing. 2020. URL: www.oecd.org/pensions/oecd-pensions-at-a-glance-19991363.htm. (дата звернення 20.05.2022)
3. MELBOURNE MERCER GLOBAL PENSION INDEX/ URL: <https://info.mercer.com/rs/521-DEV-513/images/MMGPI%202019%20Full%20Report.pdf> (дата звернення 20.05.2022)
4. Pensions at a Glance 2019 (Summary in English) / OECD and G20 indicators. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/b6d3dcfcen.pdf?expires=1618852572&id=id&accname=guest&checksum=23C6D5572776CAE59774231B13CC5178>. (дата звернення 20.05.2022)
5. Жук О. Б. Імплементация зарубіжного досвіду при реформуванні системи пенсійного забезпечення України. *The Caucasus: Scientific journal of academic research. Georgia*. 2017. Vol. 18. Issue 03. P. 4-10.
6. Як працює пенсійна система США. *finance.ua*. URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/338229/kak-rabotaet-pensionnaya-sistema-ssha>. (дата звернення 20.05.2022)
7. Конвенція МОТ №102 «Про мінімальних нормах соціального забзпечення», Женева, 28 червня 1952 г.
8. Кравченко Є.В. Особливості функціонування зарубіжних пенсійних систем в сучасних умовах. *Сучасні фундаментальні й прикладні дослідження*. 2019. № 2. С. 48-51.
9. Пенсійна система в США: вільний визначити власну пенсію. Ціна держави. URL: <http://cost.ua/news/160-pensions-us/> (дата звернення 20.05.2022)
10. Пенсія в Данії. URL: <https://visasam.ru/emigration/pension/pensiya-vdanii.html> (дата звернення 20.05.2022)
11. Шалієвська Л. І. Пенсійне забезпечення: зарубіжний досвід та уроки для України. *Інвестиції: практика та досвід*. № 4. 2019. С. 96-100.

References

1. Assurance retraite. URL: <https://www.lassuranceretraite.fr/portail-info/accueil>.
2. OECD Pensions at a Glance 2020: OECD and G20 Indicators, OECD Publishing. 2020. URL: www.oecd.org/pensions/oecd-pensions-at-a-glance-19991363.htm.
3. MELBOURNE MERCER GLOBAL PENSION INDEX/ URL: <https://info.mercer.com/rs/521-DEV-513/images/MMGPI%202019%20Full%20Report.pdf>
4. Pensions at a Glance 2019 (Summary in English) / OECD and G20 indicators. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/b6d3dcfcen.pdf?expires=1618852572&id=id&accname=guest&checksum=23C6D5572776CAE59774231B13CC5178>.
5. Zhuk O. B. Implementatsiya zarubizhnogo dosvidu pri reformuvanni sistemi pensiyogo zabezpechennya Ukraïni. The Caucasus: Scientific journal of academic research. Georgia. 2017. Vol. 18. Issue 03. P. 4-10. [in Ukrainian]
6. Yak pratsyue pensiyna sistema SShA. finance.ua. URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/338229/kak-rabotaet-pensionnaya-sistema-ssha>. [in Ukrainian]
7. Konventsiya MOT №102 «Pro minimalnikh normakh sotsialnogo zabzpechennya», Zheneva, 28 chervnya 1952 g. [in Russian]
8. Kravchenko Ye.V. Osobennosti funktsionirovaniya zarubezhnykh pensionnykh sistem v sovremennykh usloviyakh. Sovremennye fundamentalnye i prikladnye issledovaniya. 2019. № 2. pp. 48-51. [in Russian]
9. Pensiyna sistema v SShA: vilniy viznachiti vlasnu pensiyyu.Tsina derzhav. URL: <http://cost.ua/news/160-pensions-us/> [in Ukrainian]
10. Pensiya v Daniï. URL: <https://visasam.ru/emigration/pension/pensiya-vdanii.html> [in Ukrainian]
11. Shalievskaya L. I. Pensiynne zabezpechennya: zarubizhniy dosvid ta uroki dlya Ukraïni. Investitsii: praktika ta dosvid. № 4. 2019. pp. 96-100. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 20.06.2022

Прийнята до публікації 25.06.2022

УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНИМ РИЗИКОМ БАНКУ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Слатвінська М. О., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: slatma81@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7356-1189

***Анотація.** Метою статті є аналіз та систематизація міжнародних стандартів ведення банківського бізнесу в частині операційного ризику та їх впливу на забезпечення фінансової стійкості банківської системи. У статті визначено актуальність питання імплементації міжнародних стандартів з управління операційним ризиком банку у вітчизняну практику. За допомогою логіко-історичного методу, причинно-наслідкової залежності та методу структурування систематизовано та надано короткий характеристику міжнародних стандартів з управління операційним ризиком банку, що свідчить про зміщення регуляторного фокусу з кредитного і ринкового ризику на операційний. Описано дії Національного банку України, спрямовані на запровадження вимог до капіталу банків на покриття операційного ризику. Окреслено та охарактеризовано проблеми наявної методології з управління операційним ризиком у вітчизняних банках. Практична значимість результатів полягає у дослідженні трансформаційних змін у міжнародних стандартах з управління операційним ризиком банку, а також в аналізі вітчизняної практики щодо управління операційним ризиком банку.*

***Ключевые слова:** банк, операційний ризик банку, управління операційним ризиком банку, міжнародні стандарти з управління операційним ризиком банку, капітал для покриття операційного ризику банку.*

OPERATIONAL RISK MANAGEMENT IN BANKS: INTERNATIONAL STANDARDS AND DOMESTIC PRACTICE

Slatvinska Maryna, Doctor of Economics, Professor of the Department of Finances, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: slatma81@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7356-1189

***Abstract.** The purpose of the article is to analyze and systematize international standards of banking business and their impact on ensuring the financial stability of the banking system. Method. Using the logical-historical method, causality and structuring method, a brief description of the international standards for operational risk management of the bank is systematized and provided, which is to shift the regulatory focus from credit and market risk to operational risk. Results of the article. The article identifies the relevance of the implementation of international standards for operational risk management of the bank in domestic practice. Emphasis is placed on the fact that views on the importance of operational risk and the need for its management have gone from absolute disregard for operational risk in determining capital to cover risks to rethinking the principles of effective operational risk management and emphasizing the need to take this risk into account when calculating capital to cover risks. The actions of the National Bank of Ukraine aimed at gradual introducing capital requirements for banks to cover operational risk are described. The main types of operational risk events that pose a threat to the bank are also described. It is emphasized that the operational risk events described in Basel II need to be complemented by data security risks, resilience risk, climate, regulatory and geopolitical risk. Scientific novelty of the article is in outlining and characterizing the problems of the existing methodology for operational risk management in domestic banks. The practical importance of the results lies in the study of transformational changes in international standards for operational risk management of the bank, as well as in the analysis of domestic practices for operational risk management of the bank.*

***Keywords:** bank, bank operational risk, bank operational risk management, international standards for bank operational risk management, capital to cover the bank's operational risk.*

JEL Classification: G210, O100.

Постановка проблеми. Економічна та соціально-політична нестабільність в Україні й у світі потребує більш пильної уваги з боку регулюючих органів та самих суб'єктів фінансово-економічних відносин до ризиків, що можуть реалізуватись внаслідок таких потрясінь. Очевидно, що банківська система є індикатором всієї фінансової системи країни, тому банки першими реагують на негативні зміни зовнішнього середовища. Ризиком, управління яким є найактуальнішим питанням серед банківських установ, є операційний ризик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей міжнародних стандартів з управління операційним ризиком присвячено публікації вітчизняних учених-економістів: аналіз вимог Базельського комітету до оцінки операційного ризику банку проведено А. В. Олійником та В. Р. Андросовою [1], проблеми визначення та управління операційним ризиком окреслено у працях Н. Р. Швець [2], підходи до оцінки операційного ризику державних банків України розглянуті Д. Ю. Кретовим [3], Л. А. Примостою та Н. С. Соколовською розкрито економічну сутність та джерела виникнення операційного ризику [4]. Також дослідженню актуальних питань управління операційним ризиком присвячено публікації наступних зарубіжних дослідників: M. Power [5], R. D. Jongh, G. Vuuren [6].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених операційному ризику, подальшого дослідження потребує питання щодо імплементації міжнародних стандартів з управління операційним ризиком банку у вітчизняну практику, виявлення відмінностей національних стандартів від міжнародних та окреслення проблем наявної методології з управління операційним ризиком.

Мета дослідження. Мета статті полягає в аналізі трансформаційних змін у міжнародних стандартах з управління операційним ризиком банку і вітчизняної практики щодо управління операційним ризиком банку.

Основний матеріал. Сутність операційного ризику банку детально розкрито Національним банком України, визначення якого спирається на рекомендації Базельського комітету з питань банківського нагляду. Регулятор визначає операційний ризик як «імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок недоліків або помилок в організації внутрішніх процесів, навмисних або ненавмисних дій працівників банку або інших осіб, збоїв у роботі інформаційних систем банку або внаслідок впливу зовнішніх факторів. Операційний ризик уключає юридичний ризик, однак має виключати ризик репутації та стратегічний ризик» [7]. Тобто операційний ризик охоплює дуже широке коло джерел та факторів, які потребують контролю та управління.

Відповідно до міжнародних та вітчизняних стандартів з управління капіталом, банки повинні розраховувати та резервувати капітал для покриття операційних ризиків. Однак, така практика реалізувалась лише в останнє десятиліття (у міжнародному банківському середовищі), а в Україні – тільки починаючи з 2022 року.

Базельський комітет з банківського нагляду визначає сім типів подій операційного ризику, що пов'язані з: внутрішнім та зовнішнім шахрайством, управлінням персоналом та охороною праці, клієнтами, продуктами та нормами ділової практики, пошкодженням або знищенням активів, унеможливленням діяльності та функціонування систем, виконанням переказів, наданням платіжних доручень у здійсненні переказів та управлінням процесами [8]. Проте діджиталізація, інтеграційні та глобалізаційні процеси в економіці значно розширюють класифікацію подій операційного ризику, наразі також потрібно враховувати ризики, що пов'язані з безпекою даних, ризик стійкості, кліматичний, регуляторний та геополітичний ризик.

Дослідивши міжнародні стандарти щодо управління операційним ризиком, розглянемо основні трансформаційні зміни у заходах щодо управління операційним ризиком, впроваджених міжнародними регулюючими органами (табл. 1).

Таблиця 1
Трансформаційні зміни у міжнародних стандартах з управління операційним ризиком банку

№ з/п	Дата	Впроваджені заходи
1	1988 р.	Документ Базельського комітету «Basel I: International convergence of capital measurement and capital standards» – встановлення чутливих до ризику активів банку, капіталом покривався тільки кредитний ризик, операційний ризик окремо не враховувався
2	1991 р.	COSO: Internal Control: Integrated Framework – офіційне введення терміну «операційний ризик»
3	1997 р.	Документ Базельського комітету «Core principles for effective banking supervision» – пропозиції до наглядових органів визначати, чи мають банки належну систему управління операційним ризиком

4	1998 р.	Документ Базельського комітету «Risk Management for Electronic Banking and Electronic Money Activities» – описано підходи до управління ризиками у банківській сфері та ризиків, пов'язаних з електронними грошима.
5	2001 р.	4-й щорічний глобальний форум з питань фінансової індустрії акцентував увагу на темі «Managing operational risk and latest developments in achieving operations, settlements and payments efficiencies»
6	2001 р.	Документ Базельського комітету «Working Paper on the Regulatory Treatment of Operational Risk» – наголошено на важливості управління операційним ризиком у фінансових установах та на розрахунках капіталу під операційний ризик
7	2003 р.	Документ Базельського комітету «Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk» – відображено принципи, на яких повинно базуватися управління операційним ризиком
8	2004 р.	Документ Базельського комітету «Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework 2004» – операційний ризик віднесено в окрему категорію, виділено 7 категорій втрат від операційного ризику, надано 3 підходи до розрахунку капіталу під операційний ризик
9	2010 р.	Документ Базельського комітету «Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems» – операційний ризик у Базелі III розраховується на основі єдиного стандартизованого підходу
10	2021	Документ Базельського комітету «Revisions to the principles for the sound management of operational risk» – переосмислення принципів з ефективного управління операційним ризиком з урахуванням Базелю III та змін в інформаційно-комунікаційних технологіях

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [8-15]

З таблиці 1 бачимо, що реформування банківського регулювання в частині управління операційним ризиком за останні десятиліття зазнало значних змін. Погляди щодо важливості операційного ризику та необхідності управління ним пройшли шлях від абсолютного неврахування операційного ризику під час визначення капіталу для покриття ризиків до переосмислення принципів з ефективного управління операційним ризиком та наголошенні на обов'язковості врахування даного ризику при розрахунку капіталу для покриття ризиків. Тобто наразі регуляторний фокус перемістився з кредитного і ринкового ризику на операційний.

Відтак, Національний банк України також зосередив увагу на трансформації операційного ризик-менеджменту вітчизняних банків про що свідчать останні дії регулятора, спрямовані на запровадження вимог до капіталу банків на покриття операційного ризику. Тестові розрахунки капіталу для покриття операційного ризику серед вітчизняних банків проведені у 2020 році показали, що ризикозважені активи у разі введення нового стандартизованого підходу до розрахунків знизяться приблизно на 20%.

Тому імплементація Національним банком України вимог європейського законодавства та положень Базельського комітету з банківського нагляду щодо управління операційним ризиком відбуватиметься поступово. Деякі вітчизняні банки вже використовують окремі підходи до оцінки операційного ризику та капіталу для його покриття, а саме: АТ «Скай Банк» розраховує операційний ризик на основі підходу базових індикаторів, визначеного угодою Базель II [16], а ПуАТ «КБ «Акордбанк» та АТ «ОТП Банк» вже проводять розрахунки

відповідно до нового стандартизованого підходу [17, 18]. Оскільки проведена НБУ оцінка стійкості банківських установ у 2021 році показала можливість банків покрити лише 50% операційного ризику, тож після дискусій та обговорень усередині банківської спільноти НБУ затвердив поетапне врахування розміру операційного ризику, а саме: до 30 грудня 2021 року з коефіцієнтом 0, з 31 грудня 2021 року з коефіцієнтом 0,5, з 30 грудня 2022 року з коефіцієнтом 1 [19].

Під час впровадження міжнародних стандартів з управління операційним ризиком вітчизняні банки стикаються з рядом проблем, викликаних насамперед наявною недосконалою методологією з управління операційним ризиком (рис. 1).

Джерело: систематизовано автором

Проблеми методології, пов’язані з управлінням операційним ризиком, можна об’єднати в декілька блоків:

– Відсутність цілісної системи з управління операційним ризиком – у вітчизняних банків присутні переважно деякі окремі компоненти системи з управління операційним ризиком, що передбачені Постановою Правління НБУ №64 [7] (наприклад, АТ «А-Банк» [20] звітує про наявність Департаменту управління операційними ризиками та обліку інцидентів операційного ризику, разом з тим не повідомляючи про інструменти виявлення та вимірювання операційного ризику, наявність методології управління безперервною діяльністю, стрес-тестування операційного ризику тощо).

– Ігнорування якісних інструментів оцінки операційного ризику – розмір операційного ризику прямо пропорційно впливає на фінансовий стан банку, адже вимагає від банку резервування певної частини капіталу для покриття можливих збитків. Тому, враховуючи міжнародну та вітчизняну практику з управління операційним ризиком, банки повинні приділяти увагу процесу управління операційним ризиком, надаючи оцінку навіть ризикам, що не призводять до суттєвих матеріальних збитків та не мають кількісного виміру.

– Відсутність узгодженості між діями персоналу банку – недостатня поінформованість співробітників I лінії захисту щодо операційного ризику призводить до недотримання принципів своєчасності ідентифікації операційного ризику та принципу превентивного впливу на джерела даного ризику, що впливає на неможливість пом’якшення наслідків реалізації операційного ризику.

– Відсутність практики заохочення персоналу до ідентифікації операційного ризику – ідентифікацію операційного ризику слід заохочувати, а не звинувачувати персонал у надмірній кількості подій ризику. Варто враховувати, що переважно джерелом операційного ризику є саме працівники банку.

– Низький рівень операційної ризик-культури – відсутність (або формальний характер) системи звітування щодо операційного ризику, політик та процедур управління операційним

ризиком, регулярних семінарів або тренінгів для персоналу позбавляє працівників відчуття особистого залучення і персональної відповідальності за наслідки реалізації операційного ризику.

– Неналагоджена практика обміну даними про події операційного ризику між банківськими установами – зазвичай зовнішні чинники операційного ризику складно піддаються контролю та управлінню, тому для пом'якшення їх негативного впливу банкам необхідно регулярно обмінюватися даними про події операційного ризику та шляхи управління ними.

– Обмеженість контролю за операційним ризиком у реальному часі – банкам необхідно відходити від ручної оцінки та звітування щодо операційного ризику, адже, по-перше, це зменшує чутливість до ризику,

по-друге, додає до існуючих ризиків «людський фактор», та по-третє, вносить суб'єктивний аспект в результативні показники з боку зацікавлених сторін.

– Економія на спеціалістах з управління конкретними типами операційного ризику – чим вужчою є спеціалізація працівника з управління окремим видом операційного ризику, тим якіснішим та ефективнішим стане результат його роботи.

Висновки. Внаслідок підвищення складності банківської діяльності та активного використання банками сучасних досягнень науково-технічного прогресу операційний ризик став одним з найголовніших пріоритетів в банківському ризик-менеджменті. Зростання кількості подій операційного ризику та розміру втрат внаслідок їх реалізації змушує регулюючі органи та банки шукати ефективні способи з управління цим ризиком, у тому числі резервувати капітал для його покриття. Послідовне впровадження у діяльність вітчизняних банків міжнародних стандартів з управління операційним ризиком та з розрахунку капіталу під операційний ризик забезпечить стабільну роботу банків, націлену на повне охоплення різних видів подій операційного ризику та ефективне управління ними.

Список літератури

1. Олійник А. В., Андросова В. Р. Оцінка операційного ризику банку за вимогами Базельського комітету. Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути [зб. наук. пр.] : матеріали XXIII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 10 грудня 2021 р.). Київ, Open Science Laboratory, 2021. С. 64–75.
2. Швець Н. Р. Ризики банківських установ: проблеми визначення та управління. *Регіональна економіка*. 2008. № 4. С. 97-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2008_4_14 (дата звернення: 28.05.2022).
3. Кретов, Д. Ю. (2021). Оцінка операційного ризику державних банків України. *Підприємництво і торгівля*. 2021. № 29. С. 35-40. <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2021-29-06> (дата звернення: 28.05.2022).
4. Примостка Л. О., Соколовська Н. С. Економічна сутність та джерела виникнення операційного ризику в банку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2021. № 23(51). С. 81–88.
5. Power M. The Invention of Operational Risk. URL: https://www.researchgate.net/profile/Michael-Power/publication/30520467_The_Invention_of_Operational_Risk/links/02e7e527d5ce21784f000000/The-Invention-of-Operational-Risk.pdf?origin=publication_detail (last accessed: 28.05.2022).
6. Jongh R.D., Vuuren G. A Review of operational risk in banks and its role in the financial crisis. URL: https://www.researchgate.net/profile/Riaan-De-Jongh/publication/262440112_A_Review_of_operational_risk_in_banks_and_its_role_in_the_financial_crisis/links/55238c3c0cf2f9c130546d9b/A-Review-of-operational-risk-in-banks-and-its-role-in-the-financial-crisis.pdf?origin=publication_detail (last accessed: 28.05.2022).
7. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Постанова Правління НБУ від 11.06.2018 №64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text> (дата звернення 29.05.2022).
8. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs107.htm> (last accessed: 29.05.2022).
9. International convergence of capital measurement and capital standards. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs04a.pdf> (last accessed: 29.05.2022).
10. COSO: Internal Control: Integrated Framework. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. URL: <https://www.coso.org/> (last accessed: 30.05.2022).
11. Core principles for effective banking supervision. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbsc102>.

pdf (last accessed: 30.05.2022).

12. Working Paper on the Regulatory Treatment of Operational Risk. URL: https://www.bis.org/publ/bcbs_wp8.pdf (last accessed: 30.05.2022).

13. Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs96.htm> (last accessed: 30.05.2022).

14. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. – Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf> (last accessed: 30.05.2022).

15. Revisions to the principles for the sound management of operational risk. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d515.pdf> (last accessed: 30.05.2022).

16. Офіційний сайт АТ «СКАЙ БАНК». URL: <https://sky.bank/uk> (дата звернення 31.05.2022).

17. Офіційний сайт ПуАТ «КБ «Акордбанк» URL: <https://accordbank.com.ua/> (дата звернення 31.05.2022).

18. Офіційний сайт АТ «ОТП Банк». URL: <https://ru.otpbank.com.ua/> (дата звернення: 31.05.2022).

19. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Правління НБУ від 18.11.2021 №121. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_18112021_121 (дата звернення 31.05.2022).

20. Офіційний сайт АТ «А – Банк». URL: <https://a-bank.com.ua/> (дата звернення: 31.05.2022).

References

1. Olijnyk, A. V. (2021) Otsinka operatsijnoho ryzyku banku za vymohamy Bazel's'koho komitetu. Suchasni vyklyky i aktual'ni problemy nauky, osvity ta vyrobnytstva: mizhhaluzevi dysputy [zb. nauk. pr.] : materialy XXIII mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. Kyiv, Open Science Laboratory, 64–75. [In Ukrainian].

2. Shvets, N.R. (2008) Ryzyky bankivs'kykh ustanov: problemy vyznachennia ta upravlinnia / N. R. Shvets' // Rehional'na ekonomika. № 4, 97-103. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2008_4_14 (accessed may 28, 2022). [In Ukrainian].

3. Kretov, D. Yu. (2021). Otsinka operatsijnoho ryzyku derzhavnykh bankiv Ukrainy. Pidpriemnytstvo i torhivlia, (29), 35-40. Retrieved from <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2021-29-06> (accessed may 28, 2022). [In Ukrainian].

4. Prymostka, L. O., Sokolovs'ka, N. S. (2021) Ekonomichna sutnist' ta dzhherela vynykennia operatsijnoho ryzyku v banku. Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademii». Seriiia «Ekonomika»: naukovyj zhurnal. Ostroh : Vyd-vo NaUOA, 23(51), 81–88. [In Ukrainian].

5. Power, M. (2005) The Invention of Operational Risk. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Michael-Power/publication/30520467_The_Invention_of_Operational_Risk/links/02e7e527d5ce21784f000000/The-Invention-of-Operational-Risk.pdf?origin=publication_detail (last accessed: 28.05.2022).

6. Jongh, R.D., Vuuren, G. A (2012) Review of operational risk in banks and its role in the financial crisis. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Riaan-De-Jongh/publication/262440112_A_Review_of_operational_risk_in_banks_and_its_role_in_the_financial_crisis/links/55238c3c0cf2f9c130546d9b/A-Review-of-operational-risk-in-banks-and-its-role-in-the-financial-crisis.pdf?origin=publication_detail (last accessed: 28.05.2022).

7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu systemy upravlinnia ryzykamy v bankakh Ukrainy ta bankivs'kykh hrupakh: Postanova Pravlinnia NBU vid 11.06.2018 №64. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text> (last accessed: 29.05.2022). [In Ukrainian].

8. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework. Retrieved from <https://www.bis.org/publ/bcbs107.htm> (last accessed: 29.05.2022).

9. International convergence of capital measurement and capital standards. Retrieved from <https://www.bis.org/publ/bcbs04a.pdf> (last accessed: 29.05.2022).

10. COSO: Internal Control: Integrated Framework. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Retrieved from <https://www.coso.org/> (last accessed: 30.05.2022).

11. Core principles for effective banking supervision. Retrieved from <https://www.bis.org/publ/bcbsc102.pdf> (last accessed: 30.05.2022).

12. Working Paper on the Regulatory Treatment of Operational Risk. Retrieved from https://www.bis.org/publ/bcbs_wp8.pdf (last accessed: 30.05.2022).
13. Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk. Retrieved from <https://www.bis.org/publ/bcbs96.htm> (last accessed: 30.05.2022).
14. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. – Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). Retrieved from <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf> (last accessed: 30.05.2022).
15. Revisions to the principles for the sound management of operational risk. Retrieved from <https://www.bis.org/bcbs/publ/d515.pdf> (last accessed: 30.05.2022).
16. Ofitsijnyj sajt AT «SKAJ BANK». Retrieved from <https://sky.bank/uk> (last accessed: 31.05.2022). [In Ukrainian].
17. Ofitsijnyj sajt PuAT «KB «Akordbank». Retrieved from <https://accordbank.com.ua/> (last accessed: 31.05.2022). [In Ukrainian].
18. Ofitsijnyj sajt AT «ОТР Банк». Retrieved from <https://ru.otpbank.com.ua/> (last accessed: 31.05.2022). [In Ukrainian].
19. Pro vnesennia zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv Natsional'noho banku Ukrainy: Postanova Pravlinnia NBU vid 18.11.2021 №121. Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_18112021_121 (last accessed: 31.05.2022). [In Ukrainian].
20. Ofitsijnyj sajt AT «А – Банк». Retrieved from <https://a-bank.com.ua/> (last accessed: 31.05.2022). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.05.2022

Прийнята до публікації 10.06.2022

УДК 332.1: 338.4

DOI:10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-42-48

ВПЛИВ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НА МАКРОЕКОНОМІЧНУ СТАБІЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Тарасевич Н. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2110-7320

***Анотація.** Метою дослідження є оцінка впливу основних показників грошово-кредитної політики на макроекономічну стабільність в умовах глобалізації. При написанні статті використовувався системно-аналітичний метод; метод порівняння – для визначення причин та ступеню впливу динамічних змін і відхилень; метод угруповань – для систематизації фактичних даних; метод табличного відображення аналітичних даних – для відображення аналітичної інформації. Окреслені основні цілі грошово-кредитної політики як рівні оцінки ефективності грошово-кредитної політики. Виділені критерії ефективності грошово-кредитної політики на макроекономічному рівні. Обґрунтовані індикаторні показники оцінки ефективності монетарної політики. Проаналізована динаміка основних макроекономічних показників та їх взаємозв'язок з ефективністю грошово-кредитного регулювання в Україні. Визначені пріоритетні напрями у подальшій оптимізації грошово-кредитної політики. Практична значимість дослідження полягає у визначенні впливу грошово-кредитної політики на макроекономічну стабільність в умовах глобалізації.*

***Ключові слова:** грошово-кредитна політика, макроекономічна стабільність, макроекономічні показники, грошово-кредитне регулювання, глобалізація.*

THE INFLUENCE OF MONETARY POLICY ON MACROECONOMIC STABILITY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Tarasevych Nataliia, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2110-7320

***Abstract.** Purpose. The purpose of the article is to assess the impact of key indicators of monetary policy on macroeconomic stability in the context of globalization. Method. the system-analytical method was used; comparison method - to determine the causes and degree of impact of dynamic changes and deviations; grouping method - to systematize factual data; method of tabular display of analytical data - for displaying analytical information. Results. The main objectives of monetary policy are outlined as levels of assessment of the effectiveness of monetary policy: strategic, intermediate and operational objectives. Selected criteria for the effectiveness of monetary policy at the macroeconomic level: balanced economic growth, financial, price and currency stability, increasing incomes; money supply, inflation forecast, net international reserves; weighted average exchange rate of hryvnia against the dollar and the euro, short-term interest rate and monetary base. Substantiated indicators for assessing the effectiveness of monetary policy. These indicators include GDP growth, fixed capital investment growth rate, unemployment rate, stability of financial markets and financial institutions, balance of payments dynamics, inflation rates, exchange rate stability, consumer price index, exchange rate dynamics, real incomes, consumer volume lending, money supply, monetization of the economy. The dynamics of the main macroeconomic indicators and their relationship with the effectiveness of monetary regulation in Ukraine are analyzed. Priority areas for further optimization of monetary policy have been identified. Practical importance. The practical importance of the study is to determine the impact of monetary policy on macroeconomic stability in the context of globalization.*

***Keywords:** monetary policy, macroeconomic stability, macroeconomic indicators, monetary regulation, globalization.*

JEL Classification: E520; E690.

Постановка проблеми. Глобалізація світогосподарських зв'язків та перетворення національних економік окремих країн в єдину світову економіку значно впливає на грошово-кредитну сферу в Україні. Поступова, але неухильна лібералізація валютного регулювання і зовнішньоторговельної діяльності з боку держави дозволяють забезпечити відносну стабільність національної валюти. Така стабільність визначається конкурентоспроможністю товарів і станом платіжного балансу країни. У міру формування світових ринків капіталу і вдосконалення фінансових операцій кредитних інститутів відбувається усунення валютних обмежень. Послідовне зниження рівня інфляції і стійкість валютного курсу стали базовими умовами підвищення довіри до національної валюти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних засад здійснення грошово-кредитної політики та її впливу на макроекономічну стабільність

присвячено багато наукових праць відомих вчених. Питаннями впливу грошово-кредитної політики на подолання структурних дисбалансів економіки країни займалися вітчизняні науковці: В. В. Коваленко [1], Т. В. Запаранюк [2], О. А. Харун, Л. А. Грицина [3], М. Л. Швайко [4], Л. Б. Штефан, О. В. Москалюк [5], О. О. Гудзова [6], Ж. П. Лисенко [7] та інші вчені.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Соціально-економічні та політичні умови, в яких відбувається перехід до сучасної економічної системи, належать до групи факторів, що впливають на грошово-кредитну політику. Для того щоб звести до мінімуму потенційні конфлікти з цілями фінансової стабільності і гарантувати ефективний вплив грошово-кредитної політики на економіку країни, банківська система повинна бути надійною, а ринки капіталу добре розвиненими.

Мета дослідження. Метою дослідження є оцінювання впливу грошово-кредитної політики на макроекономічну стабільність в умовах глобалізації.

Основний матеріал. У напрямку посилення ефективності регулювання грошово-кредитної сфери пріоритетним залишається досягнення стійкості банківської системи. Базовими умовами підвищення довіри суспільства до монетарних методів грошово-кредитного регулювання є необхідність створення певних умов, серед яких основними є: офіційно встановлений в економічній політиці безумовний пріоритет завдання зниження інфляції, порівнюючи з іншими завданнями; підтримка антиінфляційної політики на всіх рівнях влади; максимальна інформаційна відкритість і постійна взаємодія з учасниками ринку.

Проміжною метою грошово-кредитної політики є прогноз інфляції на деякий період часу, тим самим Національний банк повинен досягти цінової стабільності і зобов'язаний її дотримуватися.

Цінова стабільність є основою інформаційного координуючого механізму, який забезпечує цілісність структури ринкової економіки. Ця функція ринкових цін можлива лише при дотриманні наступних умов:

по-перше, ціни передають достовірну інформацію про переваги споживачів і витрати виробництва; по-друге, ціни є реальним стимулом до застосування економічних методів виробництва; по-третє, ціни практично визначають частку кожного з учасників ринкової системи у валовому національному продукті і номінальному доході. Цінова стабільність стає зобов'язанням щодо досягнення кількісно заданого орієнтиру інфляції. Змінюючи грошово-кредитну політику, Національний банк впливає на очікувану інфляцію і поступово призводить її у відповідність до цільових орієнтирів інфляції. Цінова стабільність прямо відповідає інтересам суспільства тому, що фактично зберігається купівельна спроможність номінальних доходів та активів населення.

Нині у світовій практиці переважає зважений підхід, згідно з яким центральний банк в межах своїх повноважень, інструментів і можливостей їх використання відповідає за підтримку цінової стабільності і загальну фінансову стабільність, а уряд – за бюджетно-податкову, боргову, інвестиційну, інноваційну політику, а також за стимулювання зовнішньоекономічної діяльності та розвиток фондового ринку.

Проміжні та операційні цілі можна охарактеризувати з погляду часового горизонту і кількісного значення, а виконання цільових орієнтирів є свідченням ефективності грошово-кредитної політики. В умовах фінансової глобалізації проблема обґрунтування показників грошово-кредитної політики в кінцевому підсумку спрямована на визначення механізмів попередження фінансових криз. При оцінці грошово-кредитної політики показниками можуть бути результати, що досягаються в процесі її реалізації.

Макроекономічна оцінка ефективності грошово-кредитної політики пов'язана з: економічним зростанням; фінансовою стабільністю; ціновою та валютною стабільністю; збільшенням доходів населення.

Зарубіжний досвід і вітчизняна практика свідчать про необхідність приведення методів формування грошово-кредитної політики, параметрів її реалізації у відповідність з тенденціями і вимогами економічного розвитку. Головний пріоритет економічного розвитку – зростання ВВП, тому реалізація грошово-кредитної політики повинна бути тісно пов'язана з вирішенням цього завдання, що означає підвищення інвестиційної спрямованості грошово-кредитної політики і посилення зв'язку з реальним сектором економіки, більш точний облік взаємозв'язку попиту та пропозиції грошей. Це означає посилення відтворювального підходу, що враховує взаємозв'язок грошово-кредитної політики з процесом відтворення (таблиця 1).

Таблиця 1.

Показники ефективності реалізації грошово-кредитної політики

Рівень оцінки ефективності грошово-кредитної політики	Критерії ефективності грошово-кредитної політики	Індикаторні показники оцінки ефективності грошово-кредитної політики
Стратегічні цілі	Збалансоване економічне зростання	Зростання обсягу ВВП, темпи зростання ВВП в розрахунку на душу населення, темп приросту інвестицій в основний капітал, рівень безробіття
	Фінансова стабільність	Стійкість фінансових ринків і фінансових інститутів, динаміка платіжного балансу, темпи інфляції, стабільність валютного курсу
	Цінова стабільність	Індекс споживчих цін, скорочення темпів інфляції
	Валютна стабільність	Динаміка валютного курсу
	Збільшення доходів населення	Реальні доходи населення, обсяг споживчого кредитування
Проміжні цілі	Грошова пропозиція, прогноз інфляції, чисті міжнародні резерви	Грошова маса, монетизація економіки в процентах до ВВП, частка готівки в обсязі грошової маси (M2)
Операційні цілі	Середньозважений показник курсів гривні до долара та євро, короткострокова процентна ставка, грошова база	Цільові орієнтири грошово-кредитної політики в абсолютному і відносному вираженні

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

Вітчизняна економіка в останні роки прагне до збалансованого зростання, коли всі основні економічні показники характеризуються тенденцією до збільшення постійними темпами. Зазначимо також, що в моделі збалансованого зростання економіки при певних умовах досягається максимальний рівень споживання на душу населення.

Отже, перехід економіки до моделі збалансованого зростання забезпечить сприятливі умови для довготривалого стійкого зростання ВВП, а також до поліпшення життя.

У сучасних умовах розвитку економіки України зростає необхідність переходу до інвестиційного типу збалансованого економічного зростання для забезпечення стійких темпів зростання економіки і підвищення її конкурентоспроможності (таблиця 2).

Таблиця 2.

Динаміка ВВП в Україні

Період	ВВП ном., млн. грн.	ВВП реальн., млн. грн.	Різниця між ВВП ном. та ВВП реал., %	ВВП ном., в розрахунку на на душу населення, - грн..	Зміна показника, %
01.01.2013	1 408 889	1 304 064	-7,4	30 912,5	+7,3
01.01.2014	1 454 931	1 410 609	-3,0	31 988,7	+3,5
01.01.2015	1 566 728	1 365 123	-12,9	35 834,0	+12,0

01.01.2016	1 979 458	1 430 290	-27,7	46 210,2	+29,0
01.01.2017	2 383 182	2 034 430	-14,6	55 853,5	+20,9
01.01.2018	2 982 920	2 445 587	-18,0	70 224,3	+25,7
01.01.2019	3 558 706	3 083 409	-13,4	84 192,0	+19,9
01.01.2020	3 974 564	3 675 728	-7,5	94 589,8	+12,4
01.01.2021	4 194 102	3 818 456	-9,0	100 432,5	+6,2

Джерело: складено автором за матеріалами [10]

У таблиці надані дані номінального і реального ВВП України. Номінальний, або абсолютний ВВП виражається в поточних цінах даного року. Реальний ВВП (з поправкою на інфляцію) виражається в цінах попереднього року. Отже, у реальному ВВП враховується, в якій мірі зростання ВВП визначається реальним зростанням виробництва, а не зростанням цін. Аналіз динаміки зміни реального ВВП за період 2013-2020 років показав, що реальний ВВП склав 3 818 456 млн. грн., що на 192,8% більше ніж на 01.01.2013 року.

З початку 2018 року спостерігається тенденція до скорочення різниці між величиною номінального і реального ВВП України. За період дослідження спостерігається тенденція до поступового зростання ВВП номінального на душу населення України в абсолютному вимірі. Але слід зазначити, що з початку 2018 року спостерігається тенденція до скорочення темпів зростання номінального ВВП на душу населення.

Показники економічного зростання повинні включати вимірювачі, що показують не тільки кількісний, але і якісний аспект зростання, до таких вимірювачів можна віднести рівень розвитку продуктивних сил, соціальні показники та інші. Економічне зростання веде до підвищення рівня та якості життя населення внаслідок того, що зростає кількість товарів і послуг, що припадають в середньому на кожного громадянина країни.

У зв'язку з відкритістю вітчизняної економіки зовнішньому світу, можлива реалізація потенційних ризиків, у тому числі й у фінансовій сфері, тому забезпечення фінансової стабільності є одним із пріоритетних завдань економічної політики. Фінансова нестабільність виникає внаслідок надмірної варіативності на фінансових ринках, слабкості фінансових інститутів і нездатності банків та інших компаній фінансового сектора виконувати свої зобов'язання.

Найважливішим фактором фінансової стабільності є стабільність банківсько-фінансового сектора та стабільність фінансового ринку. Безпеку функціонування фінансового ринку, зокрема грошового ринку, визначає показник співвідношення грошового агрегату М0 до ВВП (таблиця 3).

Таблиця 3.

Динаміка співвідношення грошового агрегату М0 до розміру ВВП

Період	ВВП ном., млн. грн.	М0, млн. грн.	Співвідношення М0 до номінал. ВВП, %
01.01.2013	1 408 889	203 245	14,43
01.01.2014	1 454 931	237 777	16,34
01.01.2015	1 566 728	282 947	18,06
01.01.2016	1 979 458	282 673	14,28
01.01.2017	2 383 182	314 392	13,19
01.01.2018	2 982 920	332 546	11,15
01.01.2019	3 558 706	363 629	10,22
01.01.2020	3 974 564	384 366	9,67
01.01.2021	4 194 102	516 085	12,31

Джерело: складено автором за матеріалами [10]

Показник співвідношення М0 до ВВП повинен мати рекомендоване значення – не перевищувати 4%. Аналіз показників, наведених у таблиці, свідчить, що показник

співвідношення М0 до ВВП, не відповідає оптимальному значенню і набагато його перевищує, проте спостерігається тенденція до поступового його зменшення.

Динаміка грошових агрегатів протягом 2013-2020 рр. підтримувалась НБУ на рівні, який давав змогу поступово підвищувати рівень задоволення потреб економічних суб'єктів у грошових коштах. Для оцінки ступеня забезпеченості економіки грошовими коштами використовується коефіцієнт монетизації економіки (таблиця 4).

Таблиця 4

Динаміка коефіцієнта монетизації економіки в Україні

Період	МЗ, млн. грн.	ВВП, млн. грн.	Коефіцієнт монетизації економіки по МЗ, %	Темп росту рівня монетизації економіки по МЗ, %
01.01.2013	773 199	1 408 889	54,88	-
01.01.2014	908 994	1 454 931	62,48	113,84
01.01.2015	956 728	1 566 728	61,07	97,7
01.01.2016	994 062	1 979 458	50,22	82,23
01.01.2017	1 102 700	2 383 182	46,27	92,14
01.01.2018	1 208 859	2 982 920	40,53	87,59
01.01.2019	1 277 635	3 558 706	35,90	88,59
01.01.2020	1 438 311	3 974 564	36,19	100,80
01.01.2021	1 850 014	4 194 102	44,11	121,88

Джерело: складено автором за матеріалами [10]

Значення цього коефіцієнта є одним з основних показників контролю грошової маси і його дослідження дає можливість вчасно розробити і вжити заходи щодо запобігання безконтрольному зростанню грошової маси в умовах недостатності товарної пропозиції. Монетизація економіки тісно пов'язана з реальним соціально-економічним розвитком країни. Динаміка зміни рівня монетизації вітчизняної економіки має виражену тенденцію до зростання.

Як видно з наведених у таблиці даних, найбільше значення показника монетизації економіки в Україні протягом періоду дослідження спостерігається у 2016 році – 50,22% (по агрегату М2) і він має тенденцію до поступового зменшення. Досить низькі значення коефіцієнта монетизації економіки підтверджують кризисні процеси економічної системи країни. Нормальне значення цього показника знаходиться в межах 70-80%. Тому збільшення його до зазначеного рівня є одним із головних стратегічних завдань Національного банку України.

Останнім часом особливістю економіки України є нестабільність національної валюти. Економічні агенти зацікавлені в тому, щоб гроші мали відносно стабільну купівельну спроможність і саме тому віддають перевагу більш стабільній іноземній валюті. Доларизація знижує ефективність проведення грошово-кредитної політики. Вона є більшою мірою негативним явищем, ніж позитивним, оскільки підриває національні інтереси країни, сприяє незаконному відпливу капіталу за кордон, призводить до втрати інвестиційного потенціалу, збіднює суспільство та державу, штучно знецінює та деформує структуру грошового обігу (таблиця 5).

Таблиця 5.

Показники доларизації української економіки

Період	МЗ, млн. грн.	Обсяг депозитів в іноземній валюті, млн. грн.	Рівень доларизації, %
01.01.2016	994 062	319 599	32,15
01.01.2017	1 102 700	362 302	32,86
01.01.2018	1 208 859	385 417	31,88

01.01.2019	1 277 635	370 034	28,96
01.01.2020	1 438 311	409 925	28,50
01.01.2021	1 850 014	534 309	28,88

Джерело: складено автором за матеріалами [10]

У таблиці наведено розраховані показники рівня доларизації української економіки за методикою МВФ. Як видно, рівень доларизації має тенденцію до поступового зменшення, що свідчить про поступове укріплення національної валюти. Але впродовж 2019-2020 років значення показника мало відносно стабільний характер.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що в сучасних економічних умовах для формування ефективної грошово-кредитної політики необхідні більш ретельні дослідження проблем монетизації та доларизації економіки, що сприятимуть розробці механізму наповнення економіки грішми з урахуванням негативних явищ і дозволять державі забезпечити конкурентні позиції в умовах глобалізації.

Пріоритетом монетарної політики Національного банку України є досягнення та забезпечення цінової стабільності, що досягається відновленням кредитування економіки, розвитком ринку фінансових послуг, інфраструктури ринків капіталу, цифровізацією економіки за рахунок зростання безготівкової економіки, підвищенням рівня фінансової інклюзії, розвитком інновацій та кіберзахисту фінансового сектора, партнерством та комунікацією зі стейкхолдерами Національного банку, цифровою трансформацією Національного банку.

Дієвість механізму реалізації грошово-кредитної політики Національного банку ще не перебуває на рівні, адекватному сучасним вимогам ринкової економіки, ролі і місцю в ній регулятора, що вказує на необхідність подальшого вдосконалення відповідних інструментів монетарної політики.

Список літератури

1. Коваленко В. В. Грошово-кредитна політика та її вплив на подолання структурних дисбалансів економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 12. С. 445—449.
2. Запаранюк Т. В. Теоретичні засади визначення сутності грошово-кредитної політики у системі монетарного регулювання економіки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2013. № 2. С. 36—43.
3. Харун О. А., Грицина Л. А. Розвиток грошово-кредитної політики України в умовах глобалізації. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 41. С. 176—182.
4. Швайко М. Л. Сучасні тенденції грошово-кредитної політики України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2017. Вип. 92. С. 32—40.
5. Штефан Л. Б., Москалюк О. В. Основні напрями вдосконалення грошово-кредитної політики в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 779—783.
6. Гудзовата О. О. Чинники та функціональні особливості розвитку грошово-кредитної сфери в контексті формування системних характеристик фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2017. Вип. 26 (2). С. 83—87.
7. Лисенко Ж. П. Рівень впливу політики НБУ на стан грошово-кредитного ринку України та можливі шляхи її покращення, зважаючи на досвід закордонних країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 18. Ч. 1. С. 174—180.
8. Любунь О. С. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності: навч. посібник. К: Університет економіки та права «Крок», 2005. 512 с.
9. Тарасевич Н. В. Проблеми та напрями розвитку ринку кредитування фізичних осіб. *Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. Збірник наукових праць*. 2009. №49. С.177-182.
10. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>. (дата звернення 21.04.2022).

References

1. Kovalenko, V. V. (2016) Hroshovo-kredytna polityka ta ii vplyv na podolannia strukturnykh dysbalansiv ekonomiky Ukrainy. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, 12, 445—449. [In Ukrainian].
2. Zaparaniuk, T. V. (2013) Teoretychni zasady vyznachennia sutnosti hroshovo-kredytnoi polityky u systemi monetarnoho rehuliuвання ekonomiky. *Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, 2, 36—43. [In Ukrainian].
3. Kharun, O. A., Hrytsyna, L. A. (2019) Rozvytok hroshovo-kredytnoi polityky Ukrainy v umovakh hlobadizatsii. *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, 41, 176—182. [In Ukrainian].
4. Shvajko, M. L. (2017) Suchasni tendenciji ghroshovo-kredytnoi polityky Ukrainy. *Bulletin of Kharkiv National University named after VN Karazin*, 92, 32-40. [In Ukrainian].
5. Shtefan, L. B., Moskaljuk, O. V. (2017) Osnovni naprjamy vdoskonalennja ghroshovo-kredytnoi polityky v Ukraini. *Global and national problems of the economy*, 17, 779-783. [In Ukrainian].
6. Ghudzovata, O. O. (2017) Chynnyky ta funkcionaljni osoblyvosti rozvytku ghroshovo-kredytnoi sfery v konteksti formuvannja systemnykh kharakterystyk finansovoi bezpeky derzhavy. *Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management*, 26(2), 83-87. [In Ukrainian].
7. Lysenko, Zh.P. (2016) Rivenj vplyvu polityky NBU na stan ghroshovo-kredytnogho rynku Ukrainy ta mozhlyvi shljakhy jiji pokrashhennja, zvazhajuchy na dosvid zakordonnykh krajin. *Scientific Herald of Kherson State University*, 18, 174-180. [In Ukrainian].
8. Liubun', O.S. (2005) Natsional'nyj bank Ukrainy: osnovni funktsii, hroshovo-kredytna polityka, rehuliuвання bankivs'koi diial'nosti: navch. posibnyk. K: Universytet ekonomiky ta prava «Krok», 512. [In Ukrainian].
9. Tarasevych, N.V. (2009) Problemy ta napriamky rozvytku rynku kredytuvannia fizychnykh osib. *Ahrarnyj visnyk Prychornomoria. Ekonomichni nauky. Zbirnyk naukovykh prats'*, 49, 177-182. [In Ukrainian].
10. Official site of the National Bank of Ukraine. URL: <http://www.bank.gov.ua>. (Accessed 21 April 2022). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.05.2022

Прийнята до публікації 9.06.2022

ЕФЕКТИВНІСТЬ ОБЛІКОВОЇ СТАВКИ НБУ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ПОТЯСІНЬ

Шелудько С. А., кандидат економічних наук, доцент, провідний фахівець Департаменту оцінки та заставних операцій, ПАТ Акціонерний банк «Південний», м. Одеса, Україна

e-mail: s.szeludko@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0636-4940

Анотація. Метою статті є емпіричне оцінювання ефективності облікової ставки НБУ в умовах криз неекономічного походження. Для встановлення міцності та напрямку залежності між рівнем облікової ставки та ринковими ставками за депозитними операціями застосовано тест на причинність за Грейнджером. Визначено специфіку екзистенційних економічних потрясінь (шоків), що полягає в наявності атмосфери психологічного тиску через близькість непередбачуваної небезпеки та прямої фізичної загрози. Проаналізовано основні маршрути впливу облікової ставки в рамках монетарного трансмісійного механізму, що реалізуються не лише в процентному, кредитному каналах і каналі очікувань, а й передаються через канал валютного курсу, достатку та балансовий канал. Інтерпретовано результати тесту Грейнджера, згідно з якими вплив облікової ставки НБУ на вартість капіталу в умовах екзистенційних шоків становить 1-2 дні за короткостроковою гривневою ставкою. Практична значимість результатів дослідження полягає в їх використанні під час корегування монетарної стратегії НБУ в умовах поточної війни та майбутніх екзистенційних потрясінь.

Ключові слова: депозит, криза, монетарна політика, облікова ставка, процентна ставка, трансмісійний механізм.

NBU KEY POLICY RATE EFFICIENCY IN TERMS OF EXISTENTIAL SHOCKS

Sheludko Sergii, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Leading Specialist of the Department of Valuation and Collateral Operations, Pivdenny Bank PJSC, Odesa, Ukraine

e-mail: s.szeludko@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0636-4940

Abstract. The study aims to assess velocity of key policy rate impact on the cost of capital in terms of existential shocks (in case of Ukraine during macroeconomic shocks in 2014–2015 and 2020–2022). In the course of the study, it is used both general economic research methods (analysis and synthesis, heuristic extrapolation, ideographic representation etc.) and econometric approaches (Granger causality). The information base consists of official statistics and communiqué of National Bank of Ukraine. It is introduced the concept of an existential shock as a set of specific external factors under which an economic recession is clearly or partially exists, and regulatory decisions are made to eliminate negative consequences. The main sign of such an event is an imaginary or real threat to life, regardless of a magnitude of net economic losses. The first studies of retail market rates response to changes in key rates level appeared only in the last two years because of the end of coronavirus pandemic. Central banks of advanced countries, as a reaction to the existential shock, primarily involved the mechanisms of open-market operations (lending and asset purchases). The situation in developing countries was more complicated: tough administrative instruments, as the reserve ratio, the official exchange rate, the key rate, were used. In the context of the monetary transmission mechanism the key rate has a direct impact on three indicators: credit supply, interbank market rates and interest rate expectations. To determine shock periods for the empirical analysis of the velocity of market rates response to changes in the key rate, it is considered the dynamics of Financial Stress Index for Ukraine. It is selected data for two periods: escalation in the East (15.04.2014 – 04.03.2015) and 1st and 2nd lockdown (13.03.2020 – 09.06.2021). The estimated velocity of the impact of the key policy rate on the cost of capital in Ukraine in terms of existential shocks is 1-2 days for short-term transactions. The practical significance of the results is in its use for the adjustment of NBU monetary strategy in the conditions of the current war and future existential shocks.

Keywords: crisis, deposit, interest rate, key policy rate, monetary policy, transmission mechanism.

JEL Classification: E430, E520, G010.

Постановка проблеми. Перші десятиліття XXI століття поряд із досягненнями глобалізації принесли також вразливість до глобальних потрясінь. Досвід останніх років показує, що кризи, які не мають економічного характеру, можуть спричинити найтяжчі наслідки. Економічне зростання будь-якої країни базується, серед іншого, на банківському кредитуванні. Кредитна активність залежить, переважно, від центрального банку, який регулює середній рівень відсоткових ставок на міжбанківському ринку через зміну ключової ставки: чим вона нижча – тим дешевші позички і тим швидше розвиватиметься економіка. Визначальною при цьому є швидкість реакції ринкових ставок на рішення монетарного

органу щодо рівня ключової ставки. Ступінь еластичності вартості капіталу особливо актуальний у кризові часи, зокрема – в умовах стихійного лиха, епідемії чи війни, коли від керованості ситуації в грошовій сфері залежить не тільки економічний добробут, але й збереження життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато відомих економістів, як українських, так і зарубіжних, присвятили свої праці пошуку якісного та кількісного зв'язку між рішеннями щодо рівня ставок за операціями центрального банку на відкритому ринку та змінами цін на кредитні ресурси. Доцільно враховувати праці О. Дзюблюка, Ф. Журавки, В. Коваленко, С. Козьменка, В. Міщенко, С. Міщенко, С. Науменкової, М. Пасічного та інших вітчизняних науковців. Пул відповідних досліджень включає як фундаментальні теоретичні концепції [1–3], так і прикладні публікації [4–6]. Особливу увагу слід звернути на роботи, спрямовані на розгляд особливостей реакції кредитного ринку на зміни монетарних умов як у міждержавному вимірі [7], так у національному масштабі [8–9].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість відповідних досліджень, втім, спрямовані на вивчення зв'язку між рівнем ключової ставки та ситуацією на кредитному ринку за умов, близьких до нормальних, або, принаймні, в періоди криз економічного характеру. Потрясіння, викликані природними або політичними причинами, з іншого боку, є погано вивченими зовнішніми обставинами, в яких центральним банкам і монетарним радам доводиться ухвалювати регуляторні рішення.

Мета дослідження. Відтак, наше дослідження має на меті оцінити швидкість впливу облікової ставки на вартість капіталу в умовах екзистенційних шоків (на прикладі України в часи криз неекономічної генези в 2014–2015 та 2020–2022 рр.).

Методологічну базу дослідження формують як загальноекономічні методи (аналіз і синтез, евристична екстраполяція, ідеографічне представлення тощо), так і спеціальні економетричні підходи (тест на причинність за Грейнджером). Інформаційну базу складають офіційні статистичні дані Національного банку України.

Основний матеріал. У контексті цього дослідження свідомо вводиться поняття екзистенційного шоку як сукупності специфічних зовнішніх чинників, що провокують явну або часткову економічну рецесію, та з урахуванням яких ухвалюються регуляторні рішення для усунення негативних наслідків. Основною ознакою таких подій є уявна або реальна загроза життю, незалежно від величини чистих економічних збитків. Джерелом і головним генератором кризи тут є не протиріччя в економічних відносинах, а небезпека фізичних втрат, насамперед людських. Яскравим прикладом екзистенційного шоку в глобалізованому світі є військові конфлікти. Щільність і переплетення виробничих, матеріально-технічних і управлінських зв'язків сприяє поширенню негативного впливу не тільки на економіку країни, що воюють, а й у широкому регіональному чи, навіть, глобальному масштабі.

Однак не тільки війни можуть спричинити нищівний розрив економічних зв'язків. Зупинка міжнародної торгівлі, знищення звичних логістичних шляхів, де-фрагментація споживацьких сегментів – усе це наслідки не тривалих військових дій, а епідеміологічної загрози. Пандемія COVID-19 стала такою ж руйнівною для світової економіки, як і світова фінансова криза 2008 року. Однак, на відміну від останньої, неможливо було заздалегідь оцінити втрати від так званої «коронакризи», оскільки динаміка рецесії в цьому випадку підпорядковувався законам біології, а не економіки. Це пояснює специфіку зовнішніх умов, у яких органи грошово-кредитного регулювання змушені ухвалювати рішення щодо зміни рівня ключової ставки під час екзистенційної кризи. Окрім щоденної зміни кон'юнктури ринку та неякісних прогнозів через хаотичну перебудову економічних зв'язків, екзистенційні потрясіння обов'язково пов'язані з атмосферою психологічного тиску через близькість непередбачуваної небезпеки, а також прямої фізичної загрози (у випадку воєн – вкрай руйнівної для інфраструктури публічного управління економічною сферою держави).

Питання ефективності ключової ставки як основного інструменту грошово-кредитної політики не є «екзотичною» темою для наукових досліджень. Проте більшість публікацій присвячено розгляду заходів з регулювання процентних ставок в узагальнених часових проміжках, без поділу кризових періодів за першопричинами виникнення.

Початковий інтерес до вивчення логіки дій та оцінки ефективності центральних банків у нестандартних, неочікуваних і важкопрогнозованих умовах виник у період після світової фінансової кризи 2008 р. Економісти намагалися не лише пояснити її причини та траєкторію її розвитку, а й описати стратегію протидії монетарної влади. На прикладі Європейського центрального банку, Федеральної резервної системи США та Банку Англії було встановлено, що кількісне пом'якшення (основний захід для мінімізації негативних наслідків кризи

2008 р. та реанімації кредитних ринків) було реалізовано переважно завдяки виправданому впливу ключових ставок – через зменшення процентних спредів на роздрібних ринках [10].

Перші дослідження реакції роздрібних ставок на зміну рівня ключової ставки з’явилися лише в останні два роки через закінчення пандемії коронавірусу. Аналіз глобального набору даних щодо рішень центральних банків 39 країн довів відмінності в стратегічних підходах до монетарної політики в розвинутих економіках і країнах з економікою, що розвивається [11]. Отже, центральні банки розвинутих країн в якості реакції на екзистенційний шок, передусім, задіяли механізми операцій на відкритому ринку: кредитування та купівлю активів – що, по суті, було лише масштабуванням заходів, вжитих у докризовий період. Ситуація в країнах, що розвиваються, була складнішою: використовувалися жорсткі адміністративні інструменти, такі як норма обов’язкових резервів, фіксований валютний курс, облікова ставка. Таку різницю можна пояснити системними диспропорціями в поведінковому сприйнятті дій монетарної влади, що в періоди невизначеності, зазвичай, сприймаються з недовірою і тому часто мають ефект, протилежний очікуваному. Дослідники також вказують на коротку або повну відсутність історії використання похідних ринкових операцій центральними банками країн, що розвиваються, як причину консервативності заходів у відповідь на рецесію.

Спеціальне дослідження дій Національного банку України на початковому етапі пандемії підтвердило основні висновки попередньої публікації. Основним інструментом монетарної політики (як і очікувалося в режимі таргетування інфляції) була облікова ставка. Її зниження відбувалося у два етапи (з 10% до 8% у квітні та до 6% у червні 2020 р.) та відповідало скоординованим заходам урядів країн «Великої сімки». Крім того, запровадження додаткових інструментів підтримки ліквідності банків поєднувалося з адміністративними обмеженнями окремих операцій (насамперед, заборонаю будь-яких перешкод до зняття вкладів) [12].

Щоб визначити специфіку впливу облікової ставки, розглянемо детальніше основні маршрути механізму монетарної трансмісії (рис. 1).

Як показано на рис. 1, облікова ставка безпосередньо впливає на три показники: пропозицію кредиту, міжбанківські ринкові ставки та очікування процентних ставок. Оскільки вартість доступу банків до інструментів підтримки ліквідності визначається ставками, похідними від облікової, зміна рівня останньої призводить до скорочення або розширення пропозиції кредитних ресурсів (кредитного каналу впливу на сукупний попит). Вплив облікової ставки на ситуацію на міжбанківському ринку поширюється на рівень ставок за операціями з клієнтами та на валютний ринок. У першому випадку активізується процентний канал, який є найкоротшим шляхом впливу облікової ставки на сукупний попит. Через канал валютного курсу імпульс передається як через формування попиту, так і безпосередньо на споживчі ціни.

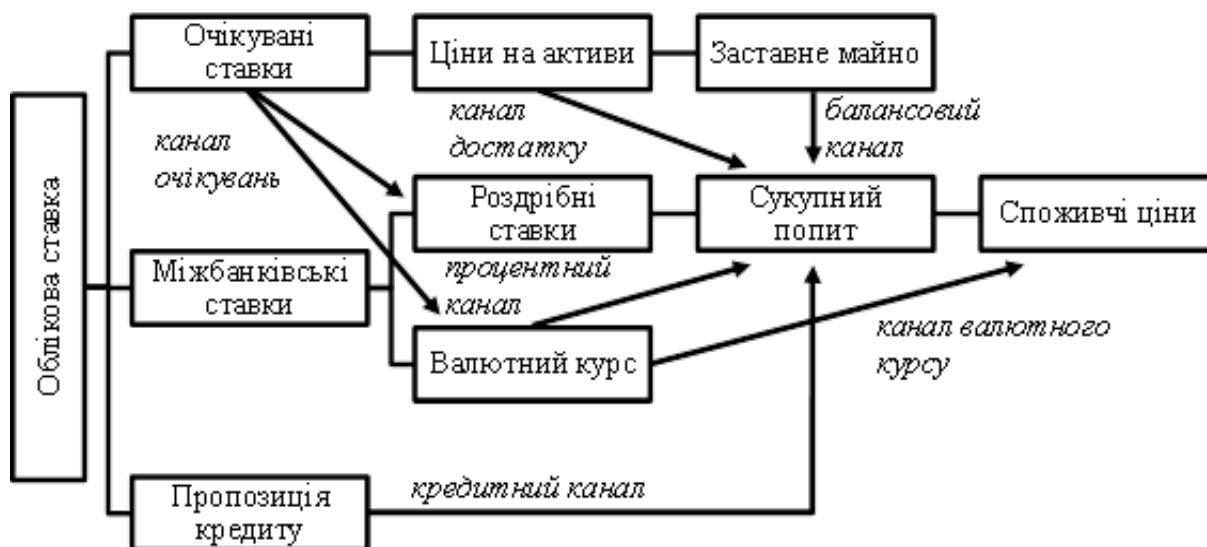

Рис. 1. Маршрути впливу облікової ставки в монетарному трансмісійному механізмі

Джерело: складено з урахуванням [1–3; 6]

Як власне рішення щодо облікової ставки, так і дискусії, що передують цьому рішенню, впливають на очікувані процентні ставки. Через канал очікувань монетарний імпульс передається безпосередньо на ціни активів і підтримує вплив на роздрібні ринкові ставки та обмінний курс. У свою чергу, зміни на ринках основних не-фінансових активів (біржові товари, нерухомість, транспортні засоби) впливають на сукупний попит як безпосередньо (канал достатку), так і через зміни справедливої вартості майна не-фінансових корпорацій і відповідної застави (балансовий канал).

Для визначення шоків періодів для емпіричного аналізу швидкості реакції ринкових ставок на зміни облікової ставки розглянемо динаміку національного індексу фінансового стресу (рис. 2).

Індекс, динаміка якого зображена на рис. 2, є досить чутливим індикатором, що реагує на найменші зміни в настроях у основних сферах відповідальності центрального банку: банківському секторі, домашніх господарствах, ринках корпоративних і державних цінних паперів, а також валютному ринку. У стані звичної стабільності індекс коливається в межах свого модального значення (0,04), а сильні потрясіння (насамперед екзистенційні) відзначаються підвищенням рівня індексу до 1,0.

Рис. 2. Індекс фінансового стресу для України в 2014 – I пол. 2022 рр.

Джерело: складено на підставі [13]

Найбільший відбиток у аналізованому періоді залишило загострення бойових дій на сході України в середині 2014 – початку 2015 рр. Перші успіхи АТО дозволили дещо стабілізувати грошово-кредитні відносини (до серпня 2014 р. індекс впав майже вчетверо від початкового пікового значення). Однак новий виток бойових дій посилив нестабільність, і до початку 2015 р. значення індексу вдвічі перевищило максимум попереднього року. Ще одним шоком, пов'язаним із воєнними ризиками, стала агресія проти українських кораблів під час проходження Керченською протокою. Оголошення воєнного стану в південних і східних областях держави в грудні 2018 р. вплинуло на невеликий стрибок Індексу, що перевищив норму на 1,5 пункти. Зі зникненням прямої загрози ситуація в банківському секторі та на фінансових ринках швидко нормалізувалася. Наступний тривожний період був пов'язаний із двома етапами жорстких карантинних обмежень через пандемію COVID-19. Раптова зупинка більшості звичних економічних ланцюгів українською негативно вплинула на подальше зростання на багато років вперед. Некритичні, здавалося б, піки індексу в 2020 і 2021 рр. пояснюються не слабкою реакцією ринків, а їх частковим паралічем, а тому адекватної зміни статистичних показників не відбулося. Нинішня нестабільність через повномасштабну війну суттєво вплинула на індекс, хоча його максимум на початку бойових дій не перевищував такого ж значення у 2015 році. Це може свідчити як про загальну готовність економіки до шоків подій, так і про кращу контрольованість Національним банком України ситуації на кредитному, валютному ринках і ринках цінних паперів. Останню гіпотезу можна перевірити емпірично.

Аби визначити швидкість впливу облікової ставки на вартість капіталу (представлену

ставками за депозитами на роздрібному ринку) з точки зору екзистенційних шоків, було вибрано дані за два періоди: ескалація на Сході та два жорсткі «локдауни». Дані представлено за рівнями ставок у розрізі валют і строків вкладів за кожен банківський день. Показники впливу оцінювалися за допомогою тесту на причинність за Грейнджером із лагами 1, 2, 3, 5, 10, 20, 40 і 60 днів.

Змінним було присвоєно такі умовні позначення (табл. 1):

- KEY_RATE: облікова ставка НБУ;
- UAH_SHORT: середньозважена ставка за короткостроковими депозитами в гривні;
- UAH_LONG: середньозважена ставка за довгостроковими депозитами в гривні;
- FOR_SHORT: середньозважена ставка за короткостроковими депозитами в іноземних валютах;
- FOR_LONG: середньозважена ставка за довгостроковими депозитами в іноземних валютах.

Таблиця 1

Оцінка причинно-наслідкового зв'язку за тестом Грейнджера для облікової ставки та середньозважених ринкових ставок за депозитами

Нульова гіпотеза	Імовірність протягом: 15.04.2014-04.03.2015							
	1	2	3	5	10	20	40	60
UAH_SHORT не впливає на KEY_RATE	0,1	0,2	0,3	0,3	0,2	0,0	0,0	0,1
KEY_RATE не впливає на UAH_SHORT	0,0	0,0	0,3	0,6	1,0	1,0	0,1	0,7
UAH_LONG не впливає на KEY_RATE	0,7	0,8	0,8	0,8	1,0	0,2	0,8	1,0
KEY_RATE не впливає на UAH_LONG	0,1	0,2	0,3	0,6	0,5	0,8	0,0	0,0
FOR_SHORT не впливає на KEY_RATE	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3	0,5	0,6	0,8
KEY_RATE не впливає на FOR_SHORT	0,3	0,4	0,5	0,8	0,4	0,2	0,5	0,8
FOR_LONG не впливає на KEY_RATE	0,5	0,7	0,9	1,0	1,0	0,4	0,3	0,3
KEY_RATE не впливає на FOR_LONG	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,7	0,0	0,1
Нульова гіпотеза	Імовірність протягом: 13.03.2020-09.06.2021							
UAH_SHORT не впливає на KEY_RATE	0,7	0,7	0,2	0,4	0,5	0,0	0,0	0,0
KEY_RATE не впливає на UAH_SHORT	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
UAH_LONG не впливає на KEY_RATE	0,3	0,3	0,5	0,3	0,2	0,2	0,3	0,0
KEY_RATE не впливає на UAH_LONG	0,0	0,1	0,1	0,6	0,8	1,0	1,0	1,0
FOR_SHORT не впливає на KEY_RATE	0,2	0,4	0,2	0,1	0,2	0,1	0,8	0,4
KEY_RATE не впливає на FOR_SHORT	0,0	0,0	0,1	0,5	0,4	0,4	0,2	0,5
FOR_LONG не впливає на KEY_RATE	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,1
KEY_RATE не впливає на FOR_LONG	0,0	0,0	0,0	0,2	0,4	0,2	0,8	0,4

Джерело: власні обчислення на підставі [14]

Аналіз змісту табл. 1 показує, що протягом першого періоду через загальну політичну нестабільність та незбалансовану систему грошово-кредитного управління (таргетування валютного курсу було скасовано в лютому 2014 р., інфляційне таргетування розпочало повноцінне функціонування лише з 2017 р.) облікова ставка незадовільно відіграло роль ефективного монетарного інструменту. Впливу на короткострокові ставки за депозитками (як у гривнях, так і в інших валютах) не було відзначено взагалі. В окремих випадках спостерігалася навіть зворотна залежність: рівень облікової ставки фактично був «скоригований» під ринкові тенденції. При цьому ставки за довгостроковими депозитами реагували доволі оперативно: за операціями в гривні – вже на 2-3-й день, в іноземній валюті – за тиждень.

Через 5 років, у розпал пандемії коронавірусу в Україні, ситуація кардинально змінилася. Цього разу ставки за короткостроковими депозитами в гривні чітко відреагували на рішення

щодо облікової ставки (протягом 1-2 днів після публікації рішення). У цей самий час, довгострокові ставки залишалися поза межами оперативного втручання центрального банку, а їх історичний рівень, вочевидь, використовувався для обґрунтування облікової ставки через ретроспективні очікування. Водночас, тогочасний розвиток методів інфляційного таргетування дозволив досягти реакції навіть від ставок за короткостроковими депозитами в іноземній валюті: залежність була помічена через 40 банківських днів (2 місяці) після монетарного рішення. Довгострокові ставки в іноземній валюті, однак, суттєвої реакції не виявили.

Висновки. Здійснений аналіз засвідчив помітний прогрес в контролюванні Національним банком України кон'юнктури на роздрібному депозитному ринку. Очікувана швидкість впливу облікової ставки на вартість капіталу в Україні в умовах екзистенційних шоків становить 1-2 дні за ставками для короткострокових операцій. Враховуючи почастішання кризових подій, зокрема неекономічного походження, необхідно продовжувати вдосконалення монетарного трансмісійного механізму Національного банку України з метою досягнення якісного оперативного контролю за ринковою ситуацією навіть у стресових умовах. Подальші дослідження цієї проблеми будуть можливими після завершення війни та публікації детальної статистики з 24 лютого 2022 р. Оцінку керованості грошово-кредитного сектору економіки доцільно провести на матеріалах періоду активних бойових дій з метою обґрунтування напряму подальшого калібрування монетарних інструментів НБУ.

Список літератури

1. Коваленко В.В. Кредитний канал трансмісійного монетарного механізму та його місце в економічному зростанні. *Фінансовий простір*. 2020. № 3(39). С. 104-115.
2. Mishchenko, V., Naumenkova, S., Mishchenko, S. (2021). Assessing the efficiency of the monetary transmission mechanism channels in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. No. 16(3). P. 48-62.
3. Правила монетарної політики: теоретичні засади та напрями застосування в Україні: монографія. Заг. ред. С.М. Козьменко, Т.Г. Савченко. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 205 с.
4. Дадашова П.А. Моделювання взаємозалежності між показниками монетарної та фіскальної політики. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18. № 1. С. 147-155.
5. Ільчук П.Г., Коць О.О., Зборівець Ю.Б. Вплив монетарної політики НБУ на динаміку кредитних і депозитних ставок. *Ефективна економіка*. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2019/8.pdf.
6. Zholud, O., Lepushynskiy, V., Nikolaychuk, S. (2019). The Effectiveness of the Monetary Transmission Mechanism in Ukraine since the Transition to Inflation Targeting. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. No. 247. P. 19-37.
7. Borio, C., Fritz, W. (1995). The response of short-term bank lending rates to policy rates: a cross-country perspective. *BIS Working Papers*. No. 27. URL: <https://www.bis.org/publ/work27.htm>.
8. Bogoeva, J., Petrevski, G. (2012). Interest Rate Pass-Through in a Small Open Economy with a Fixed Exchange Rate – The Case of Macedonia. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. No. 44. P. 125-133.
9. Furtula, S., Kostić, M. (2017). Key Policy Rate as the Main or Additional Instrument of Inflation Targeting Strategy in Serbia. *Economic Themes*. No. 55(2). P. 143-159.
10. Lenza, M., Pill, H., Reichlin, L. (2010). Monetary Policy in Exceptional Times. *Working Paper Series*. No. 1253. 40 pp.
11. Cantú, C., Cavallino, P., De Fiore, F., Yetman, J. (2021). A Global Database on Central Banks' Monetary Responses to Covid-19. *BIS Working Papers*. No. 934. 26 pp.
12. Пасічник І.В., Назаренко Р.Д. Діяльність центрального банку в умовах пандемії. *Бізнес Інформ*. 2020. №6. С. 245-251.
13. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2022. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2022-roku>.
14. Статистика фінансового сектору. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>.

References

1. Kovalenko, V.V. (2020). Credit Channel of the Transmission Monetary Mechanism and its Place in Economic Growth. *Financial Space*, No. 3(39), 104-115 [in Ukrainian].
2. Mishchenko, V., Naumenkova, S., Mishchenko, S. (2021). Assessing the efficiency of the monetary transmission mechanism channels in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 16(3), 48-62.
3. Rules of monetary policy: theoretical principles and directions of application in Ukraine: monograph (2015). Kozmenko S.M., Savchenko T.G., Eds. Sumy: SHEI "UABS NBU". [in Ukrainian].
4. Dadashova, P.A. (2014). Modeling of Interdependence between Monetary and Fiscal Policy Indicators. *Economic Analysis*, 18, 1, 147-155 [in Ukrainian].
5. Ilchuk, P.G., Kots, O.O., Zborivets, Yu.B. (2019). Impact of NBU Monetary Policy on Credit and Deposit Rates Dynamics. *Effective Economy*, 9. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2019/8.pdf [in Ukrainian].
6. Zholud, O., Lepushynskiy, V., Nikolaychuk, S. (2019). The Effectiveness of the Monetary Transmission Mechanism in Ukraine since the Transition to Inflation Targeting. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 247, 19-37.
7. Borio, C., Fritz, W. (1995). The response of short-term bank lending rates to policy rates: a cross-country perspective. *BIS Working Papers*, 27. Retrieved from <https://www.bis.org/publ/work27.htm>.
8. Bogoeva, J., Petrevski, G. (2012). Interest Rate Pass-Through in a Small Open Economy with a Fixed Exchange Rate – The Case of Macedonia. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 44, 125-133.
9. Furtula, S., Kostić, M. (2017). Key Policy Rate as the Main or Additional Instrument of Inflation Targeting Strategy in Serbia. *Economic Themes*, 55(2), 143-159.
10. Lenza, M., Pill, H., Reichlin, L. (2010). Monetary Policy in Exceptional Times. *Working Paper Series*, 1253. 40 pp.
11. Cantú, C., Cavallino, P., De Fiore, F., Yetman, J. (2021). A Global Database on Central Banks' Monetary Responses to Covid-19. *BIS Working Papers*, 934, 26 pp.
12. Pasichnik, I.V., Nazarenko, R.D. (2020). The Activities of the Central Bank in a Pandemic. *Business Inform*, 6, 245-251 [in Ukrainian].
13. Financial Stability Report. June 2022. National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/en/stability/report>.
14. Financial Sector Statistics. National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/en/statistic/sector-financial>.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2022

Прийнята до публікації 30.06.2022

УДК 336.2

DOI:10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-56-63

СТРУКТУРНІ ДИСБАЛАНСИ В СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ ЯК ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Школьник І. О., доктор економічних наук, професор кафедри фінансових технологій та підприємництва, Сумський державний університет, м. Суми, Україна
e-mail: y.shkolnyk@rectorat.sumdu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-5359-0521

Орлов В. В., кандидат економічних наук, перший заступник голови Дніпропетровської обласної державної адміністрації, м. Дніпро, Україна
e-mail: ovv0601@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2052-6654

***Анотація.** За мету даного дослідження було визначено аналіз стану формування доходної частини державного, місцевих та зведеного бюджетів України шляхом визначення інтегрального показника структурних змін. Для цього застосовано структурно-динамічний аналіз з розрахунком інтегральних коефіцієнтів структурних змін Гатєва та Салаї. Для проведення дослідження обрано період з 2015 по 2021 рік поквартально, в розрізі доходів державного, місцевих та зведеного бюджетів України. В роботі детально проаналізовано фактичну структуру доходів в динаміці та структуровано; оцінено співвідношення доходів бюджетів всіх рівнів з ВВП країни; визначено інтегральні коефіцієнти структурних змін Гатєва та Салаї. На підставі розрахунку інтегральних індексів зроблено висновок щодо існування розбалансованої структури доходів бюджетів всіх рівнів.*

***Ключові слова:** бюджет, доходи бюджету, бюджетна безпека, структурно-динамічний аналіз, інтегральний коефіцієнт структурних змін.*

STRUCTURAL IMBALANCES IN PUBLIC FINANCES AS THREATS TO FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE

Shkolnyk Inna, Doctor of Economics, Professor of Department of Financial Technologies and Entrepreneurship, Sumy State University, Ukraine
e-mail: y.shkolnyk@rectorat.sumdu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-5359-0521

Orlov Volodymyr, Ph.D. in Economics, First Deputy Head of the Dnipropetrovsk Regional State Administration, Ukraine
e-mail: ovv0601@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2052-6654

***Abstract.** The current state of Ukraine's public finances, in particular budgets at all levels, plays an important role in ensuring financial security. To ensure the latter, it is important to form a structurally balanced budget in terms of both revenues and expenditures. The purpose of this study is to analyze the state of revenue generation of state, local and consolidated budgets of Ukraine and determine the integrated indicator of structural change. For this purpose the structural-dynamic analysis with calculation of integral coefficients of structural changes of Gatev and Salai is applied. The period from 2015 to 2021 quarterly, in terms of revenues of the state, local and consolidated budgets of Ukraine, was chosen for the study.*

The paper analyzes in detail the actual structure of revenues in the dynamics and structured; the ratio of budget revenues of all levels to the country's GDP is estimated; the integral coefficients of structural changes of Gatev and Salai are determined. Based on the calculation of integrated indices, it was concluded that there is an unbalanced structure of budget revenues at all levels. Partial imbalances are smoothed out at the consolidated budget level. The dynamics of integrated indicators of revenue generation to state and local budgets are contradictory, which is associated with the process of redistribution of tax revenues in the context of financial decentralization. Thus, the process of generating budget revenues at all levels does not contribute to achieving the required level of financial security of the country. This situation will become more critical in the future under the influence of hostilities in Ukraine. This in turn determines further ways of research. Firstly, conducting a structural and dynamic analysis of budget expenditures at all levels with the definition of integrated coefficients of structural change - Salai and Gatev; secondly, comparison of the received indicators on revenues and expenditures of budgets; thirdly, the calculation of these indicators, taking into account the formation of revenues and expenditures during the war in 2022 and their comparison with the pre-war period.

***Keywords:** budget, budget revenues, budget security, structural and dynamic analysis, integral coefficients of structural changes.*

JEL Classification: H500, H560, H610.

Стаття підготовлена за результатами дослідження, що фінансується за рахунок бюджетних коштів МОН

України «Цифровізація та прозорість публічних, корпоративних та особистих фінансів: вплив на інноваційний розвиток та національну безпеку» (реєстраційний номер: 0122U000774).

Постановка проблеми. Сучасний розвиток фінансової системи України характеризується значним впливом стану публічних фінансів на забезпечення її стабільності. Крім того публічні фінанси відіграють значну роль у забезпеченні фінансової безпеки держави. Остання є одним із важливих елементів економічної безпеки. Саме публічні фінанси лежать в основі забезпечення бюджетної та боргової безпеки держави. Відповідно чим більш збалансованими будуть доходи та видатки бюджетів різних рівнів, тим більш стабільною буде фінансова система країни. Крім того важливим є і ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи в процесі виконання органами державної влади та органами місцевого самоврядування покладених на них функцій. В зв'язку з цим виникає потреба в проведенні ґрунтовних досліджень в частині особливостей формування публічних фінансів, зокрема доходної частини бюджетів всіх рівнів. Особливої уваги потребує дослідження структурних змін, що відбувається між окремими статтями, а також визначення рівня інтенсивності таких змін. Варто зазначити, що дослідження стану публічних фінансів в Україні є досить поширеними, але значна частина публікацій в більшості присвячена змінам, що відбуваються за доходами бюджету в динаміці, і досить часто стосується або державного, або місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обсяг і структура бюджету як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні визначається не лише на підставі теоретичного обґрунтування, а і враховуючи ті пріоритети, які значимі як для поточного, так і особливо для стратегічного розвитку. Так з початком запровадження воєнного стану в Україні по суті формування видатків бюджетів всіх рівнів підпорядковано єдиній меті – забезпечення воєнної безпеки для України, збереження її територій, захист населення. Це важлива функція будь-якої держави в умовах мирного стану, але вона стає надважливою в умовах воєнного стану і підпорядковує всі інші функції. В такому випадку можуть суттєво порушуватись структурні співвідношення як у видатках, так і в доходах бюджету, а також суттєво зростають ризики саме в сфері публічних фінансів. В першу чергу це може мати прояв в недовиконанні доходної частини бюджетів – як за рахунок податкових, так і за рахунок неподаткових надходжень, а також суттєвий дисбаланс в сторону формування незначного переліку видатків держави, а саме – на оборону, на громадський порядок та безпеку.

Рівень показників, які характеризують стан забезпечення бюджетної та боргової безпеки по суті характеризують і стабільність чи нестабільність в секторі публічних фінансів. Вагомими причинами бюджетної розбалансованості в Україні є: низька якість бюджетного планування, про що свідчить та ситуація, що кожного року планові показники, що закладаються при формуванні бюджетів всіх рівнів неодноразово переглядаються та уточнюються; низький рівень ефективності механізму, який застосовується для оподаткування економічних агентів неузгоджені підходи щодо надання соціальних та економічних пільг; необґрунтована та нерациональна структура витрат бюджетів різних рівнів, що проявляється у слабких зв'язках між пріоритетними стратегічними та поточними бюджетними програмами та напрямками розвитку держави та призводить до «розпорошеності видатків бюджетів без здійснення якісного фінансово-економічного обґрунтування потреб у фінансових ресурсах, причому інформація для громадськості про підстави для рішень щодо розподілу видатків часто недоступна» [1]; постійні зміни податкового та бюджетного законодавства, що суттєво знижує рівень довіри з боку економічних агентів. Такий висновок, можна зробити на підставі проведених досліджень Н. Г. Фатюхою та В. В. Мануковською [2], І. О. Луніною та Т. Г. Боднарук [3], І. М. Макаручак та В. М. Виноградною. [4], Л. М. Янів та О. А. Зінченко. [5] та інших. По суті формування бюджетів на всіх рівнях є відображенням векторів подальшого розвитку, які визначаються стратегічними завданнями розвитку держави та територіальних громад. Формування бюджетів вимагає «збалансованої стратегії соціально-економічного розвитку, який забезпечить чіткі інструкції щодо підтримки бюджету програми для збалансування бюджету. Компоненти бюджетної політики повинні забезпечувати синергетичний ефект в економіці, посилення інституційних реформ і підтримувати фінансову та бюджетну стабільність.» [6] Н.С. Ситник та Д.Я. Субицька зазначають, що «забезпечення бюджетної безпеки має на меті забезпечення платоспроможності держави, добробуту суспільства та створення економіки, яка б ефективно функціонувала в умовах глобалізації. Для подолання загроз та зміцнення бюджетної безпеки України бюджетна політика держави має бути спрямована на забезпечення соціально-економічного та фінансового розвитку країни.» [7].

Відокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Досить часто у вітчизняних публікаціях в ході аналізу стану публічних фінансів використовується обмежений перелік показників, який як правило зводить до розрахунку співвідношення показників бюджету та боргу до розміру ВВП, водночас на наш погляд для виявлення дисбалансів, в сфері публічних фінансів важливо провести структурний аналіз з визначенням інтегрального показника, на основі якого можна було би робити висновок.

Мета дослідження. В зв'язку з цим за мету для даного дослідження було визначено проведення аналізу стану формування доходів бюджетів різних рівнів – державного місцевих, зведеного – шляхом використання структурно-динамічного методу та визначення інтегрального показника структурних змін задля обґрунтування існуючих дисбалансів у сфері публічних фінансів.

Основний матеріал. В даному дослідженні, враховуючи, що період, за який аналізуються дані по публічних фінансах охоплює 2015 – 2021 роки, вплив воєнних дій не знаходить свого відображення на отримані результати. Водночас навіть, якщо в розрахунки ввести показники першого кварталу 2022 року, то вони не відобразатимуть всі результати впливу, оскільки січень і фактично майже весь лютий місяць економіка працювала в умовах мирного стану, а отже надходження та видатки бюджетів здійснювались в умовах стабільної економічної ситуації. Крім того, і зрушення, що відбулись в березні місяці суттєво не змінили загальну картину за перший квартал. Значні зміни будуть відчутними в другому кварталі, та в подальших періодах.

Для оцінювання стану публічних фінансів проаналізовано стан доходної частини бюджетів всіх рівнів – державного, місцевого та зведеного, в динаміці та структуровано, а також оцінено їх співвідношення із обсягом ВВП. Враховуючи, що при розрахунку рівня фінансової безпеки держави [8], зокрема її складової – бюджетної безпеки, визначається такий показник як рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, то оцінювання стану публічних фінансів почнемо через розгляд динаміки співвідношення доходів відносно ВВП (у фактичних цінах). Отримані розрахунки (рис. 1) в розрізі квартальних значень засвідчують нестабільну динаміку формування доходної частини за бюджетами всіх рівнів.

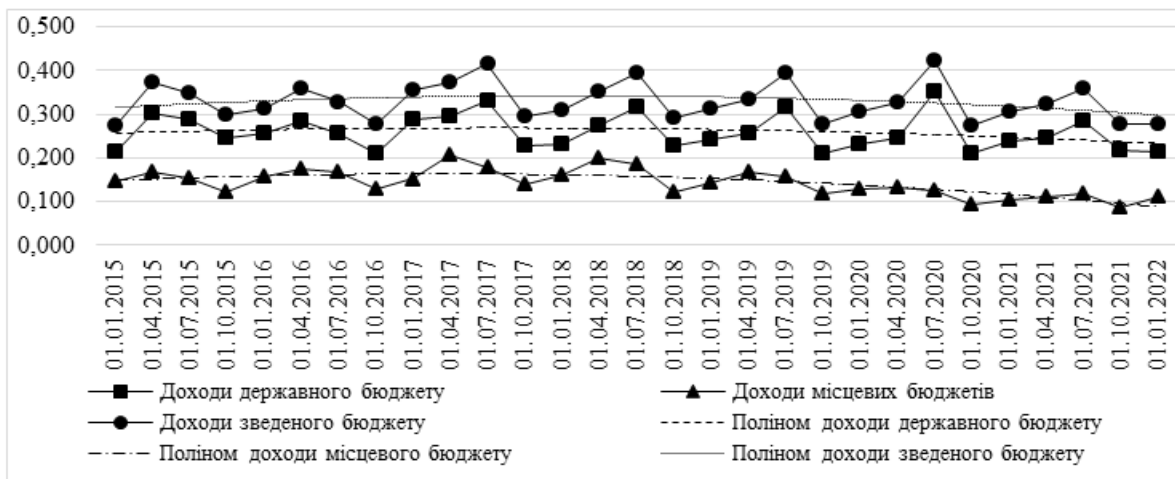

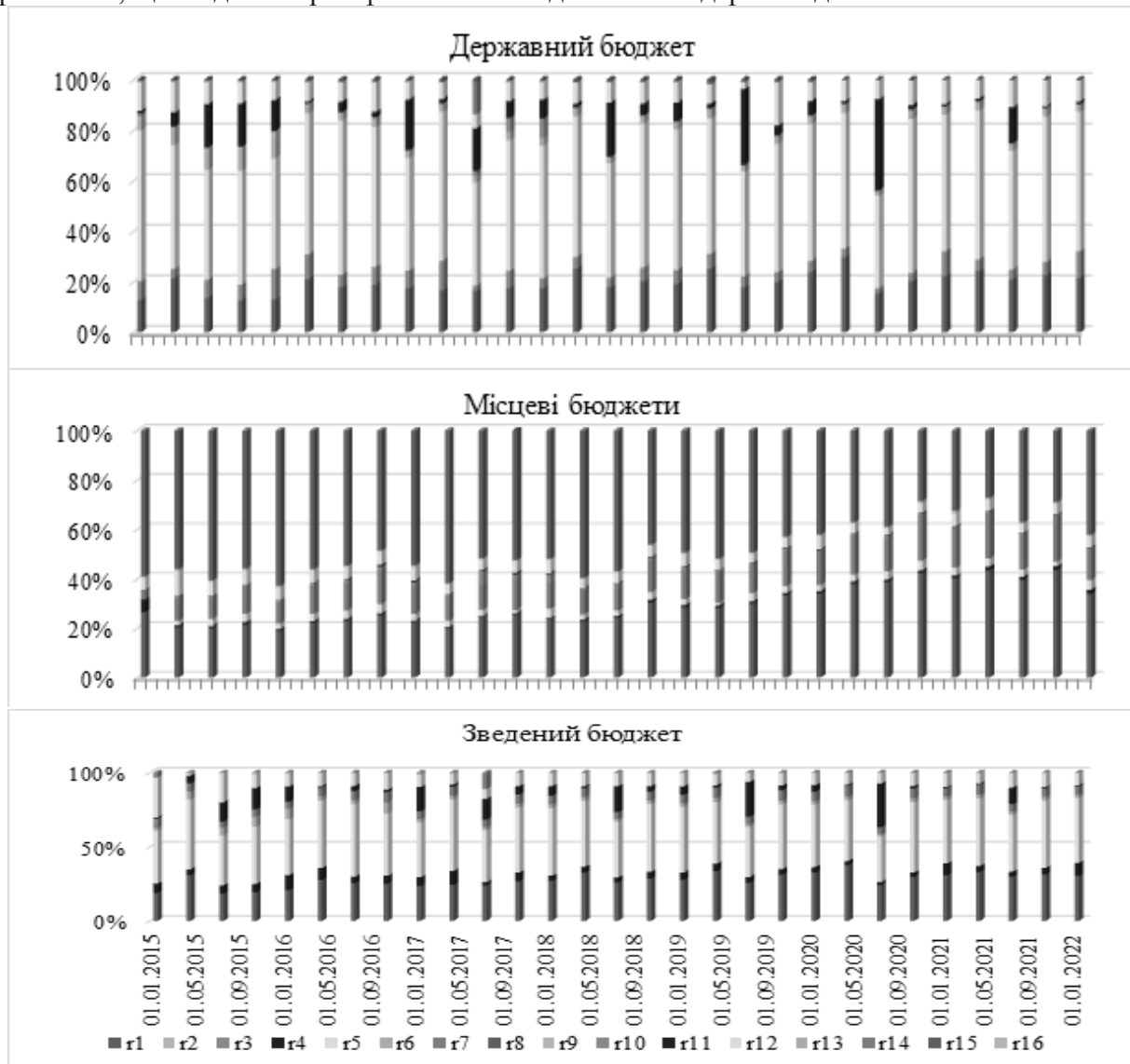
Рис. 1. Динаміка показників співвідношення доходів та видатків бюджетів різних рівнів до ВВП

Джерело: складно авторами на основі даних Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України

Сумарні доходи місцевих бюджетів мають нижчу питому вагу у ВВП країни ніж за державним бюджетом, що свідчить про значно менший перерозподіл ВВП саме через функціонування територіальних громад. В цілому за аналізований період мінімальне значення частки доходів місцевих бюджетів у ВВП становило 8,7 % в III кварталі 2021 року, водночас максимальне значення – 20,8 % припало на I квартал 2017 року. Середнє значення по доходах місцевих бюджетів становить 14,4 %. Стосовно перерозподілу доходів державного бюджету, то його частка у ВВП в середньому за аналізований період становить 25,9 %, при цьому мінімальне значення становило 20,9 % у III кварталі 2020 року, а максимальне – 35,0 % у II кварталі 2020 року.

Тренди, побудовані на основі графіків доходів, свідчать про формування тенденції щодо зменшення перерозподілу через ВВП доходів бюджетів всіх рівнів. Такі тенденції можуть свідчити про поступове зниження ролі публічних фінансів у розвитку економіки на користь фінансових потоків, що формуються в корпоративному секторі та секторі домогосподарств.

Впродовж аналізованого періоду відбувались зміни в структурі доходної частини державного бюджету. В цілому можна відзначити відсутність стабільної структури як за рахунок податкових, так і неподаткових надходжень бюджетів різних рівнів (рис. 2). Враховуючи те, що структура доходів суттєво відрізняється в бюджетах різних рівнів, то і структурні дисбаланси в кожному випадку специфічні. В структурі доходів державного бюджету найбільша питома вага і відповідні найбільші коливання обумовлюються динамікою внутрішніх податків на товари та послуги, до складу яких включено акцизи та податок на додану вартість. Власне ця стаття доходів є бюджетоутворюючою, оскільки впродовж аналізованого періоду її частка в структурі коливалась від мінімального значення 36,25 % (II квартал 2020 року) до максимального – 60,98 % (II квартал 2016 року) і при цьому середнє значення становило понад 50 % всіх доходів державного бюджету. Серед податкових надходжень значимою є стаття податки на доходи, на прибуток та збільшення ринкової вартості, їх середня питома вага становить 19,51 %, але розмах варіації за аналізований період становить майже 17 %, при мінімальному – 12,61 % та максимальному – 29,22 % (станом на 01.10.2015 та 01.04.2020 відповідно). Важливим є зростання в динаміці даної статті надходжень, оскільки це може означати, що доходи суб'єктів господарювання також зростають, що свідчить про ефективність ведення господарської діяльності.

r1 – податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, r2 – податки на власність, rg3 – збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів, r4 – рентна плата

та плата за використання інших природних ресурсів, г5 – внутрішні податки на товари та послуги, г6 – податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, г7 – місцеві податки і збори, г8 – окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів, г9 – рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси, г10 – інші податки, г11 – доходи від власності та підприємницької діяльності, г12 – інші неподаткові надходження, г13 – доходи від операцій з капіталом, г14 – цільові фонди, г15 – офіційні трансферти, г16 – від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій.

Рис. 2 Структура доходів бюджетів різних рівнів України

Джерело: складено авторами на основі даних Державної казначейської служби України

Серед неподаткових надходжень ключовою статтею є доходи від власності і підприємницької діяльності, які також характеризуються суттєвими дисбалансами в аналізованому періоді. При цьому середнє значення частки цієї статті становить 8,49 %. Це свідчить, що майно, яке знаходиться у власності держави використовується не достатньо ефективно та ще раз підтверджує доцільність перегляду переліку підприємств, які знаходяться в управлінні Фонду державного майна з точки зору їх можливої приватизації, а на підприємствах, які є критично значимими для економічної та національної безпеки держави доцільність посилення рівня фінансового менеджменту. В цілому необхідно відзначити, що структура доходів є незбалансованою та має суттєвий зсув в бік податкових надходжень.

Стосовно структури доходів місцевих бюджетів, то основна їх частка припадає на міжбюджетні трансферти. В даному випадку варто звернути увагу, що поступово ця частка скорочується, і якщо на початку аналізованого періоду вона становила майже 60 %, то вже в 2021 році скоротилась вдвічі та становила близько 30 %. Така ситуація є наслідком проведеної адміністративно-територіальної реформи, яка супроводжувалась процесами фінансової децентралізації. Узгодженою з такою ситуацією є і поведінка основної станом на 2021 рік статті доходів до місцевих бюджетів у вигляді податків на доходи, на прибуток та на збільшення ринкової вартості, частка якого має іншу тенденцію відносно міжбюджетних трансфертів. Зокрема, якщо на початок аналізованого періоду питома вага становила близько 20 %, то станом на кінець 2021 року близько 40 %, при цьому основні надходження забезпечив податок з доходів фізичних осіб. Зменшення питомої ваги міжбюджетних трансфертів свідчить на користь формування фінансової автономії місцевих бюджетів. Наразі ж в умовах воєнного стану така ситуація може змінитись і частка міжбюджетних трансфертів може збільшитись, особливо в тих регіонах, які знаходились і продовжують знаходитись в умовах бойових дій, оскільки це призвело до руйнування економіки та неможливості ведення господарської діяльності а також її відновлення в найближчу перспективу.

Стосовно зведеного бюджету України, то він є відображенням сумарно стану як державного, так і місцевих бюджетів. Основними статтями його наповнення є податки на доходи, на прибуток на збільшення ринкової вартості, а також внутрішні податки і збори. При чому частка цих двох статей надходжень сумарно складає близько 70 % доходів зведеного бюджету. Варто звернути увагу на динаміку надходжень податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції. Їх питома вага в структурі доходів зведеного бюджету є незначною та становить на кінець 2021 року лише трохи більше 2 %, але станом на початок аналізованого періоду вона становила близько 7 %. Така зміна питомої ваги відбувається на фоні зростання абсолютних значень надходжень. Це з одного боку відбувається за рахунок зростання податків за іншими статтями доходів, а з іншого може свідчити про зменшення податкового тиску в сфері зовнішньоекономічної діяльності та стимулювання останньої.

З метою обґрунтування існування структурних дисбалансів при формуванні доходів бюджетів різних рівнів використано інструментарій структурно-динамічного аналізу статей доходів державного, місцевих та зведеного бюджетів України. «Методи оцінювання структурних зрушень можна розділити на чотири групи: перша група представлена базовими показниками; друга – диференційованими та різнокритеріальними показниками; третя – інтегральними коефіцієнтами; четверта – альтернативними та базовими показниками оптимальності структури» [9].

Аналіз оприлюднених результатів досліджень із застосуванням структурно-динамічного аналізу явищ економічного характеру [9, 10] дозволяє стверджувати, що найбільш придатними для даного дослідження є такі показники динаміки та варіації структурних зрушень, які максимально повно враховують всі структурні зміни, а саме: інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К. Гатєва та інтегральний коефіцієнт структурних зрушень

А. Салаї.

При проведенні розрахунків будуть враховані зміни, що відбулись поквартально. Це обумовлено тим, що існує певна сезонність у формуванні доходної частини бюджетів всіх рівнів, враховуючи і структуру української економіки, що знаходить своє відображення при формуванні ВВП. Таким чином при визначенні абсолютного приросту питомої ваги окремої статті доходів розрахунок здійснюватиметься шляхом співставлення за ланцюговим принципом 1 кварталу j-го періоду до 1 кварталу попереднього періоду. Це знівелює вплив фактору сезонності при визначенні рівня розбалансованості в структурі доходів.

Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К. Гатєва оцінює значимість структурних відмінностей у відносному їх вигляді та враховує інтенсивність змін по окремих групах структурних елементів та змін їх питомої ваги в загальній сукупності даних, взятих для дослідження.

$$I_G = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k (d_{ij} - d_{ij-4})^2}{\sum_{i=1}^k d_{ij-1}^2 + \sum_{i=1}^k d_{ij}^2}}, \quad (1)$$

де I_G – інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К. Гатєва.

Недоліком цього інтегрального індексу, що отримали в результаті розрахунків є те, що за умови, якщо дані в окремому періоді дорівнюють нулю, то розрахунок даного показника є некоректним.

На відміну від коефіцієнта К. Гатєва, інтегральний коефіцієнт структурних зрушень А. Салаї бере до уваги не лише інтенсивність змін по окремих групам елементів структури та їх питому вагу, а і кількість цих груп.

$$I_S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k ((d_{ij} - d_{ij-1}) / (d_{ij} + d_{ij-1}))^2}{k}}, \quad (2)$$

де I_S - інтегральний коефіцієнт структурних зрушень А. Салаї

Використовуючи запропоновані показники проведено обчислення зазначених коефіцієнтів, а їх динаміку наведено на рисунку 3. На основі проведених розрахунків та отриманих результатів в першу чергу варто звернути увагу на зрушення, що відбулись в доходах місцевих бюджетів, і на відміну від інших бюджетів саме в місцевих існує порівняно висока розбіжність в динамічній поведінці інтегральних коефіцієнтів Гатєва та Салаї.

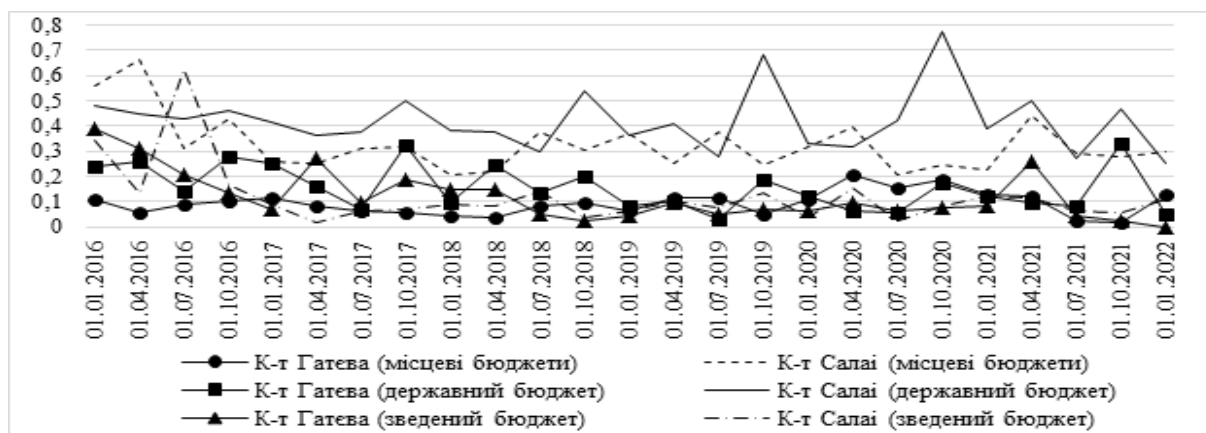

Рис. 3 Динаміка інтегральних показників за результатами структурно-динамічного аналізу доходів бюджетів різних рівнів

Джерело: авторські розрахунки

Це ще раз підтверджує висновки зроблені вище щодо впливу адміністративно-територіальної реформи та впровадження реальної фінансової децентралізації для регіонів. Найбільш інтенсивні зміни, якщо опиратись на динаміку та значення інтегральних показників

демонструють державний та місцеві бюджети через поведінку коефіцієнта Салаї. Цілковито зрозумілим є значно нижчі коливання даного коефіцієнта на рівні зведеного бюджету, оскільки структурні зміни доходів за державним та місцевими бюджетами демонструють ознаки коваріації, що наочно демонструють графіки, подані на рисунку 3, а отже така розбалансованість врівноважується у зведеному бюджеті, починаючи з 2018 року. Саме з цього періоду коливання інтегральних коефіцієнтів є несуттєвими та знаходяться на рівні не вище 0,2. Максимально розбалансованим є період 2016 року, що спричинено в першу чергу поведінкою в статтях доходів місцевих бюджетів, що підтверджується і максимально високими значеннями як коефіцієнта Гатєва, так і коефіцієнта Салаї. Стосовно стану структури доходів державного бюджету, то на відміну від інших бюджетів за коефіцієнтом Салаї інтенсивність змін тут досить висока, але не достатньо критична.

Висновки. Таким чином в цілому можна стверджувати, що формування доходів бюджетів різних рівнів в Україні характеризується постійними структурними змінами та може вважатись фінансово розбалансованим. Частково розбалансування згладжується на рівні зведеного бюджету, оскільки динаміка інтегральних показників формування доходів до державного та місцевих бюджетів взаємо протилежна, що пов'язано з процесом перерозподілу в частині формування податкових надходжень в умовах фінансової децентралізації. Це свідчить про те, що бюджетна безпека держави не може бути забезпеченою в повній мірі.

Список літератури

1. Проблеми та перспективи зміцнення стійкості фінансової системи України: аналітична доповідь / під науковою редакцією Я. А. Жаліла. К. : НІСД, 2020. 71 с.
2. Фатюха Н. Г., Мануковська В. В. Оцінка рівня бюджетної безпеки України. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/97.pdf (дата звернення 17.01.2022).
3. Луїна І. О., Бондарук Т. Г. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини: навч. посіб. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2019. 304 с.
4. Макаруч І. М., Виноградня В. М. Малишко В. В. Оцінка та шляхи забезпечення бюджетної безпеки України. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 560–565
5. Янів Л. М., Зінченко О. А. Проблеми дефіциту державного бюджету України і шляхи їх розв'язання. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій*. 2016. № 6. С. 144–153.
6. Грубляк О., Холявко Н., Жаворонок А. Оцінка ефективності управління дефіцитом державного бюджету України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 3 (23). С. 130–141.
7. Ситник Н. С., Субицька Д. Я. Бюджетна безпека України: загрози та напрями зміцнення. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 167–171.
8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 29.10.2013. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
9. Романова Т. В. Інтегральні показники оцінювання структурних зрушень в економіці. *Економіка і регіон*. 2016. № 6 (61). С. 20–27.
10. Манойленко А. В., Кравченко С. М. Исследование структурных сдвигов в национальной экономике как основа формирования приоритетов государственной инвестиционной политики. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 78 – 86.

References

1. Zhalil, A. (2020). Problemy ta perspektyvy zmitsnennia stiiikosti finansovoi systemy Ukrainy: analitychna dopovid. [Problems and prospects of strengthening the stability of the financial system of Ukraine: an analytical report]. K.: NISD. [In Ukrainian].
2. Fatiukha, N. H. & Manukovska, V. V. (2021). Otsinka rivnia biudzhethnoi bezpeky Ukrainy. [Assessment of the level of budget security of Ukraine]. *Efektivna ekonomika - Efficient Economy*. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/97.pdf (accessed 17.01.2022). [In Ukrainian].
3. Lunina, I. O., Bondaruk, T. H. (2019). Publichni finansy ta mizhbiudzhethni vidnosyny. [Public finance and interbudgetary relations]. K. DP «Inform.-analit. ahentstvo». [In Ukrainian].

4. Makarchuk, I.M., Vynogradnyia, V.M., Malyshko, V.V. (2017). Otsinka ta shliakhy zabezpechennia biudzhetnoi bezpeky ukrainy. [Estimation and ways of providing of budgetary safety of Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo - Economy and society*. 12. 560-565. [In Ukrainian].
5. Yaniv, L. M., Zinchenko, O. A. (2016). Problemy defitsytu derzhavnoho biudzhetu Ukrainy i shliakhy yikh rozviazannia. [Problems of the state budget deficit of Ukraine and ways of their solution]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Menedzhment innovatsii - Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Management of innovations*. 6. 144-153. [In Ukrainian].
6. Hrubliak, O., Kholiavko, N., Zhavoronok, A. (2020). Otsinka efektyvnosti upravlinnia defitsytom derzhavnoho biudzhetu Ukrainy. [Assessment of the efficiency of state budget department management of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia - Problems and prospects of economics and management*. 3(23). 130-141. [In Ukrainian].
7. Sytnyk, N. S., Subytska, D. Ya. (2018). Biudzhetna bezpeka Ukrainy: zahrozy ta napriamy zmitsnennia. [Budget security of Ukraine: threats and directions for its strengthening.]. *Prychornomorski ekonomichni studii - Black Sea Economic Studies*. 34. 167-171. [In Ukrainian].
8. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine. (n.d.). *Metodyka rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy*. [The method for computation of the economic security level in Ukraine.]. Retrieved from http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 (accessed 20.02.2022). [In Ukrainian].
9. Romanova, T. V. (2016). Intehralni pokaznyky otsiniuvannia strukturnykh zrushen v ekonomitsi. [Integral evaluation indicators of structural shifts in the economy]. *Ekonomika i rehion - Economy and region*. 6 (61). 20-27. [In Ukrainian].
10. Manoilenko, A. V., Kravchenko, S. M. (2015). Issledovaniye strukturnykh sdvigov v natsionalnoy ekonomike kak osnova formirovaniya prioritetov gosudarstvennoy investitsionnoy politiki. [Study of Structural Changes in the National Economy as the Basis for Forming the Priorities of the State Investment Policy]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*. 2. 78-86. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2022

Прийнята до публікації 30.06.2022

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК 658:005.5

DOI:10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-64-72

СУТНІСТЬ ТА ВІДМІННОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Бабіцький Р. В., аспірант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: roman@babitskyi.com
ORCID ID: 0000-0003-0201-6500

Анотація. У статті розглянуто сутність поняття організаційно-економічний механізм та його відмінності від інших інструментів управління діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності. Предмет дослідження – сучасні теоретичні та методологічні проблеми сутнісного виокремлення механізмів управління, зокрема організаційно-економічного механізму. Метою статті є дослідження існуючих підходів до визначення організаційно-економічного механізму, їх узагальнення та встановлення відмінностей організаційно-економічного механізму від інших видів механізмів управління.

Основні методи, які були використані під час проведення дослідження: загальнофілософський (для викладення власних думок); структурно-логічний (при побудові логіки та структури роботи); порівняльний (у процесі аналізу поглядів різних вчених щодо сутності поняття «організаційно-економічний механізм»); метод декомпозиції та синтезу (для вивчення предмету та взаємозв'язку його складових частин). Досліджено розбіжності у розумінні сутності механізмів в економіці, зокрема економічних, організаційних та організаційно-економічних механізмів. Розглянуто сутнісне наповнення кожного з видів механізмів та сформульовано відмінності між ними. Наголошено, що у визначеннях економічного механізму повинен бути наголос на врахування економічних інтересів і потреб суб'єкта та об'єктів управління, а при визначенні сутності організаційного механізму слід приділяти увагу структуризації форм та методів впливу суб'єкта на об'єкт управління. Запропоноване авторське визначення організаційно-економічного механізму управління, яке дозволяє врахувати відмінності кожної зі складових (організаційної та економічної) та наголосити на їх сумісності. Результатом дослідження сутності та відмінності організаційно-економічних механізмів є можливість їх чіткого виокремлення від інших інструментів управління підприємницькою діяльністю, що дозволяє більш якісно їх використовувати у практичній діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: механізм управління, організаційний механізм, економічний механізм, організаційно-економічний механізм.

THE ESSENCE AND DIFFERENCES OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF ENTERPRISE MANAGEMENT

Babitsky Roman., Postgraduate Student, Department of Business Economics and Business Organization, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: roman@babitskyi.com
ORCID ID: 0000-0003-0201-6500

Abstract. The article considers the essence of the concept of organizational and economic mechanism and its differences from other tools for managing the activities of business entities. The subject of research - modern theoretical and methodological problems of the essential separation of management mechanisms, in particular organizational and economic.

The aim of the article is to study the existing approaches to the definition of organizational and economic mechanism, their generalization and to establish differences from other types of management mechanisms. The main methods that were used during the study: general philosophical (to present their own opinions); structural and logical (when building the logic and structure of work); comparative (in the process of considering different views of scientists and scholars on the essence of the concept of "organizational and economic mechanism"); method of decomposition and synthesis (to study the subject and the relationship of its components). Differences in the understanding of the essence of mechanisms in the economy, in particular economic, organizational and organizational-economic mechanisms, have been studied. The essential content of each of the types of mechanisms is considered and the differences between them are formulated. It is emphasized that the definitions of the economic mechanism should emphasize the economic interests and needs of objects and the subject of management, and in determining the essence of the organizational mechanism should pay attention to structuring the forms and methods of influence of the subject on the object of management. The author's definition of the organizational and economic mechanism of management is offered, which allows to take into account the differences of each of the components (organizational and economic) and emphasize their compatibility. The result of the study of the nature and differences of organizational and economic mechanisms is the possibility of their clear separation from other tools of business management, which allows for better use in the practical activities of economic entities.

Keywords: management mechanism, organizational mechanism, economic mechanism, organizational and economic mechanism.

JEL Classification: M 210, L230.

Постановка проблеми. В економічній науці з метою опису певних явищ та дій часто використовується термінологія з інших наук, зокрема фізики, математики, біології тощо. Наприклад, програмування, диференційований продукт, життєвий та інші цикли, безпека, мультиплікатор, гранична корисність, індекс, фактор, модель, сегмент, навколишнє середовище, інструмент, механізм, технологія управління та багато інших. Це пов'язано з тим, що економічна наука є значно молодшою від багатьох інших наук, тому й вимушена була створюватись і розвиватись вже з врахуванням того понятійного апарату, який був сформований на той час.

Також використання великої кількості «чужинних» термінів в економіці обумовлюється й тим, що закони економіки є частиною соціальних законів, а суспільство функціонує в сформованих фізичних умовах. Саме тому більшість економічних процесів можна описати із використанням або загальнонаукової термінології або навіть термінології окремих галузей науки. Однак економісти, використовуючи запозичену термінологію, іноді не чітко розуміють її первинне значення або поширюють її на ті економічні явища та процеси, до яких ця запозичена термінологія не може бути коректно застосована. Отже виникає протиріччя між понятійним апаратом, який використовують в наукових працях та сутнісним наповненням тих явищ та процесів, які позначаються за допомогою запозичених термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та закордонних вчених у своїх працях приділяли увагу визначенню сутності організаційно-економічного механізму. Серед них можна виділити наступних: О.С. Літвінов [1], Я. М. Хайло [2], Ю. В. Ушкаренко, А. В. Чмут, К. М. Синякова [7] та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначені та інші науковці приділили достатньо уваги розгляду сутності організаційно-економічного механізму, однак досі залишається невирішеною проблема систематизації підходів до визначення поняття та сутнісних ознак організаційно-економічного механізму як управлінського інструменту у підприємницькій діяльності.

Мета дослідження. Метою статті є здійснення критичного аналізу існуючих підходів щодо визначення сутності та ознак поняття організаційно-економічного механізму, структурування підходів за певними ознаками та обґрунтування авторського бачення щодо визначення організаційно-економічного механізму.

Основний матеріал. Процес управління визначається як діяльність суб'єкта управління щодо цілеспрямованого, організуючого впливу на об'єкт управління, що здійснюється з метою приведення останнього у бажаний для суб'єкта стан [1]. Зміна стану об'єкта управління є ключовою метою діяльності керівництва підприємства та потребує зміни як фізичної (матеріальної) оболонки підприємства, так і нематеріальних, або інтелектуальних, його складових. Я. Хайло використовує поняття технологія управління, під якою розуміє сукупність структурованих процесів управління, що утворюють взаємопов'язані процедури спрямовані на виконання певних функцій управління з використанням організаційно-економічного й ресурсного комплексів підприємства [2, с. 133].

Ресурсний комплекс підприємства представляє собою сукупність матеріальних і нематеріальних складових підприємства. Серед матеріальних складових прийнято виділяти матеріально-технічні, матеріально-сировинні та фінансові ресурси. Нематеріальні ресурси є складовою системи ресурсного забезпечення діяльності підприємства та відрізняються від інших видів ресурсів відсутністю матеріально-речової форми [3-5]. З іншого боку, технологія управління передбачає наявність організаційно-економічного комплексу, тобто сукупності організаційних та економічних передумов для діяльності підприємства. Саме цій складовій технології управління підприємства і буде приділено основну увагу у нашому дослідженні.

Якщо говорити про економічні передумови діяльності, то слід звернутись до основ економічної теорії, а саме до праць А. Сміта, який розглядає будь-який економічний суб'єкт (людину, підприємство, країну) з погляду наявності в них інтересів, потреб та спонукальних мотивів. Саме наявність інтересів та потреб, в тому числі щодо збільшення доходу, обумовлює формування мотивів та стимулів для досягнення цих інтересів та задоволення потреб. Особистий інтерес є основою мотивації будь-якої економічної діяльності, а матеріальним носієм або уречевленням такого інтересу зазвичай є грошовий дохід [6-8].

Отже, економічні елементи технології управління будуються на дослідженні інтересів та потреб об'єкту управління, які зазвичай полягають у бажанні задовольнити свої первинні та вторинні потреби завдяки отриманню додаткового грошового потоку. Створення відповідних

умов для задоволення об'єктом управління своїх потреб та інтересів формує систему мотивації та стимулювання. Якщо говорити безпосередньо про мікроекономічний рівень, тобто рівень підприємства, то економічні елементи технології управління передбачають розробку системи внутрішньої та зовнішньої мотивації персоналу підприємства до виконання ним певних завдань та досягнення економічних цілей підприємства (підприємця), які також полягають у задоволенні потреб та інтересів підприємця і матеріалізуються в отриманні додаткового доходу/прибутку.

Внутрішня мотивація персоналу підприємства полягає, крім отримання заробітної плати, ще й у бажанні реалізовувати свої внутрішні потреби до вдосконалення, саморозвитку, отримання визнання соціальної значущості та інших. Однак частіш за все внутрішньої мотивації для формування економічної складової управління недостатньо, оскільки людина за своєю природою схильна крім бажання покращувати своє матеріальне та інтелектуальне становище ще й до саморуйнації або бажання нічого не робити та припинити будь-які дії, які не є вкрай необхідними для неї у конкретний момент часу. Все це обумовлює необхідність формування зовнішньої мотивації, тобто системи економічного стимулювання персоналу до виконання ним своїх обов'язків, завдяки чому вдасться досягти цілей підприємства.

Отже, економічна складова управління потребує розгляду системи інтересів та потреб всіх стейкхолдерів підприємства, насамперед безпосередньо підприємця та найманого персоналу, до якого частіш за все належить і менеджмент підприємства. На основі вивчення інтересів та потреб формується система внутрішньої та зовнішньої мотивації об'єктів управління, а також система стимулювання персоналу підприємства до досягнення цілей/ потреб підприємця/підприємства.

Розглянувши економічні складові управління, перейдемо до організаційних складових. Ще на початку минулого століття О. Богданов одним з перших виділив організацію як важливий напрям діяльності з управління. «Організація» (перекл. з лат.) – це надання чіткого вигляду певному явищу. Організація, як функції управління, представляє собою систему впорядкування сукупності дій у процесі створення взаємозв'язків між частинами цілісної системи [9, с. 62].

І. Гонтарева під організацією розуміє забезпечення цілеспрямованої, погодженої взаємодії елементів системи під час функціонування цієї системи [10, с. 217]. С. Мочерний в економічній енциклопедії визначає необхідність організації притаманною внутрішньою структурованістю системи, а також такими властивостями елементів системи, як їх адаптивність та можливість опору до поєднання [11, с. 644-646]. Тобто будь-яка система, що складається за багатьох елементів, є з одного боку залежною від всіх елементів системи, а з іншого – кожен елемент системи залежить від організації взаємодії між ними і результату їх сумісної діяльності, тобто результату системи.

Отже, організаційні складові управління підприємством полягають у впорядкуванні взаємовідносин та позиціонуванні всіх елементів та функцій підприємства так, щоб отримана внутрішня структурованість підприємства дозволила втілити ті економічні елементи управління, про які було сказано раніше, а саме отримання додаткового доходу та задоволення інших потреб і інтересів суб'єкта та об'єктів управління.

Розглянувши сутнісні особливості економічних та організаційних складових управління підприємством, перейдемо до розгляду сутності організаційно-економічного механізму управління підприємством.

Зрозуміло, що термін «механізм» є запозиченим економістами з фізики, де під ним розуміється система певних ланок, елементів, що приводять у рух машини і пристрої [12, с. 146-147]. Під «механізмом» загалом розуміється певна система, простір, спосіб, що визначає порядок будь-якої діяльності [13, с. 146-147]. Л. Гурвиц, Р. Майєрс, Е. Маскін у 2007 році за видатний вклад у теорію економічних механізмів отримали Нобелівську премію з економіки, що значно збільшило число прихильників використання теорії механізмів серед вчених-економістів. Розглянемо підходи до визначення сутності механізму в економіці, які для більшої наочності зведено у таблицю 1.

Серед визначень механізму управління, зведених у таблицю 1, можна виділити кілька, що фокусують увагу на його представленні як системи, сукупності способів, методів та форм впливу суб'єкта на об'єкт управління. На нашу думку, саме ці визначення, а саме надані В. Пономаренко,

О. Ястремською, В. Луцковською, Г. Одинцовою та В. Харченко, відображають сутність механізму управління, як певним способом сформованої системи досягнення певних результатів, що передбачає структурування процесу впливу суб'єкта управління на об'єкт.

Таблиця 1

Існуючі підходи до визначення сутності механізму управління

Автор	Визначення
С. Мочерний [11]	Механізм управління – свідомий, організований, цілеспрямований та активний вплив різних суб'єктів управління на процес розвитку та функціонування суспільного способу виробництва, окремих його ланок
В. Андрійчук [14, с. 10]	Механізм управління – спосіб організації управління підприємством, відповідний певній організаційно-правовій формі з притаманними йому формами, інструментами та засобами
В. Пономаренко, О. Ястремська, В. Луцковський [15]	Механізм управління – сукупність форм, структур, методів та засобів управління, які об'єднані єдністю мети, за допомогою яких здійснюється узгодження суспільних, групових і особистих інтересів, забезпечується функціонування і розвиток підприємства як соціально-економічної системи
В. Герцик [16, с. 22-23]	Механізм управління – система елементів управління, до яких належать цілі, функції, методи, структури, суб'єкти управління, та об'єктів управління, в якій в результаті впливу елементів управління змінюється стан об'єктів управління
Г. Одинцова [17, с. 48]	Механізм управління – сукупність способів, форм і методів впливу суб'єкта управління на об'єкт управління з метою досягнення поставлених цілей
О. Сватюк [18, с. 236]	Механізм управління – інтегрована система, яка включає мету, функції, завдання й методи управління, за допомогою яких забезпечується досягнення кінцевих цілей (результат)
В. Харченко [19, с. 98]	Механізм управління – система методів (способів і прийомів) і моделей, які забезпечують високу ефективність бізнес-процесів
О. Раєвнева [20, с. 225]	Механізм управління – найбільш активна частина системи управління, яка здатна забезпечити цілеспрямований розвиток підприємства, сукупність засобів управління (інструменти і важелі процесу розвитку), організаційних і економічних методів управління (способи, прийоми і технології щодо засобів управління)
І. Філіпішин [21, с. 222]	Механізм управління – те, що призводить у дію систему управління та реалізує способи взаємодії суб'єктів у внутрішньому й зовнішньому середовищі підприємства

Джерело: складено автором за матеріалами [11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21]

На основі систематизації існуючих визначень під механізмом управління пропонується вважати певним способом сформовану сукупність методів (способів, прийомів), форм впливу суб'єкта управління на об'єкт з метою досягнення цілей управління.

Перейдемо до розгляду сутності організаційно-економічного механізму управління діяльністю підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Існуючі підходи до визначення сутності організаційно-економічного механізму управління

Автор	Визначення
І. Крюкова [22, с. 106]	Економічний механізм – сукупність елементів впливу на матеріальні інтереси господарюючих суб'єктів народного господарства, основними з яких є: ціноутворення, планування, система оплати праці, фінансово-кредитний механізм, податкові платежі, економічне стимулювання і економічні санкції, комерційний розрахунок та система економічних нормативів

Б. Поліщук [23, с. 28]	Організаційний механізм – організаційні форми виробництва, праці та управління, такі як організаційні структури та функції управління, система нормування та планування, співвідношення централізації і децентралізації менеджменту тощо
А. Калина [26, с. 146]	Організаційний механізм – обґрунтована певним чином послідовність управлінських дій, а також методів по реалізації функції і принципів управління
С. Капталан, О. Літвінов [31]	Організаційний механізм – сукупність управлінських дій, які спрямовані на організацію взаємодії між внутрішніми елементами в середині системи із врахуванням впливу зовнішнього середовища
Л. Варава [28, с. 97-98]	Організаційно-економічний механізм – сукупність засобів та методів створення системи цілісного управління розвитком та результатами підприємства
І. Крюкова [22, с. 8]	Організаційно-економічний механізм – комплекс організаційних і економічних заходів зовнішньої та внутрішньої дії, які в процесі взаємодії і взаємозв'язку здійснюють активний вплив на економічний інтерес та ефективність виробництва суб'єктів господарської діяльності
К. Лебедев [25, с. 19]	Організаційно-економічний механізм – система управління, що включає сукупність взаємопов'язаних економічних і організаційно-правових методів за допомогою яких підприємство планує, організує й ефективно реалізує свою діяльність
О. Паламарчук [27]	Організаційно-економічний механізм – сукупність організаційних і економічних важелів, які чинять вплив на економічні й організаційні параметри системи управління підприємством, що сприяє формуванню конкурентних переваг та посиленню організаційно-економічного потенціалу й ефективності діяльності
Н. Мазур [24, с. 16]	Організаційно-економічний механізм – комплекс методів, засобів, прийомів, які слугують інструментом реалізації управлінської діяльності, є взаємоузгодженими та взаємопов'язаними між собою та спрямовані на координацію діяльності усіх функціональних підрозділів підприємства і допомагають забезпечити прийнятний рівень його ефективності
С. Капталан, О. Літвінов [30, с. 44]	Організаційно-економічний механізм – сукупність управлінських дій спрямованих на організацію взаємодії між елементами системи з метою досягнення їх економічних інтересів із врахуванням особливостей зовнішнього та внутрішнього середовища

Джерело: складено автором за матеріалами [22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31]

Якщо у визначеннях економічного механізму повинен бути наголос на врахування економічних інтересів та потреб суб'єкту та об'єктів управління, то організаційний механізм робить наголос на певним способом структуровані організаційні форми та методи впливу суб'єкта на об'єкт управління.

Серед визначень організаційно-економічного механізму (див. табл. 2) авторами сфокусовано увагу на об'єднанні, організації взаємодії підсистем підприємства та спрямованості на досягнення економічних інтересів. Саме це об'єднання і обумовлює запропоноване формулювання визначення сутності організаційно-економічного механізму як системи управлінських дій, методів (способів, прийомів), форм впливу суб'єкта управління на об'єкт з метою задоволення економічних потреб та інтересів як суб'єктів, так і об'єктів управління.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про існування розбіжностей у розумінні сутності механізмів в економіці, зокрема економічних, організаційних та організаційно-економічних механізмів. Було розглянуто сутнісне наповнення кожного з видів механізмів та сформульовано відмінності між ними.

Так, у визначеннях економічного механізму повинен бути наголос на врахування

економічних інтересів та потреб об'єктів та суб'єкту управління, а саме персоналу, в тому числі управлінського, та підприємця-власника. Цими інтересами-потребами зазвичай є бажання отримання доходу/прибутку, а також досягнення інших цілей та задоволення потреб.

При визначенні сутності організаційного механізму слід приділяти увагу структуризації форм та методів впливу суб'єкта на об'єкт управління. Необхідно включати розгляд проблематики способів, прийомів взаємодії між окремими працівниками та підрозділами підприємства.

Запропоноване визначення організаційно-економічного механізму дозволило об'єднати дві окремі складові (організаційну та економічну) механізму управління в одне цілісне визначення. Під організаційно-економічним механізмом управління підприємством запропоновано розуміти систему управлінських дій, методів (способів, прийомів), форм впливу суб'єкта управління на об'єкт з метою задоволення економічних потреб та інтересів як суб'єктів, так і об'єктів управління.

Список літератури

1. Літвінов О. С. Управління закладами охорони здоров'я в умовах конкурентного середовища. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5418> (дата звернення 07.05.2022).
2. Хайло Я. М. Методологічні аспекти управління підприємством. In: The XIV International Science Conference «Theoretical foundations in practice and science», December 21–24, 2021, Bilbao, Spain. 612 p.
3. Літвінов О. С. Інтелектуальний капітал підприємства: сутність, оцінка, розвиток : монографія. Одеса : Астропринт, 2019. 392 с.
4. Літвінов О. С. Знос та відтворення нематеріальних ресурсів підприємства. *Економіст*. 2015. № 2 (340). С. 51-54.
5. Літвінов О. С. Визначення сутності інтелектуального капіталу. *Modern Economics*. 2018. № 11. С. 98-104. URL : <https://modecon.mnau.edu.ua/determination-of-the-essence-of-intellectual-capital/> (дата звернення 07.05.2022).
6. Ушкаренко Ю. В., Чмут А. В., Синякова К. М. Креативна економіка: сутність поняття та значення для України в умовах європейської інтеграції. *Економіка та суспільство*. 2018. № 18. С. 67-72. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/10.pdf (дата звернення 10.05.2022).
7. Кизима Т. О. Поведінкові фінанси у концепціях класичної та інституціональної теорій. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 3. С. 7–18.
8. Літвінов О. С. Фактори енергоємності продукції промислового підприємства: монографія. Одеса: ОНЕУ, 2006. 242 с.
9. Капталан С. М., Літвінов О. С. Визначення сутності та складових організаційно-економічного механізму управління підприємством в умовах інноваційного розвитку. *Управління розвитком*. 2016. № 3 (185). С. 59-65.
10. Гонтарева І. В. Функціональна організованість як фактор оцінки системної ефективності підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 683. С. 216–223.
11. Економічна енциклопедія: у 3 т. / Відп. ред. С. В. Мочерний. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. Т. 2. 848 с.
12. Залознова Ю. С., Трушкіна Н. В., Ринкевич Н. С. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління розвитком організаційної культури підприємств. *Економічний простір*. 2019. №149. С. 65-75.
13. Капталан С. М., Літвінов О. С. Сутність та види механізмів в економіці. *Східна Європа : економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 6 (11). С. 142-145. URL : http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/11_2017/30.pdf (дата звернення 07.05.2022).
14. Андрійчук В. Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. *Економіка АПК*. 2013. №1. С. 3–15.
15. Герцик В. А. Ієрархічна структура організаційно-економічного механізму управління розподілом підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 172. С. 22-24.
16. Пономаренко В. С., Ястремская Е. Н., Луцковский В. М. Механизм управления предприятием: стратегический аспект. Монография. Харьков: Изд. ХГЭУ, 2002. 252 с.
17. Одинцова Г. С. Механизм управления предприятием: понятие и содержание.

Економіка розвитку. 2005. № 4 (36). С. 48-50.

18. Сватюк О. Р. Основні елементи організаційного та економічного механізму корпоративного управління акціонерними товариствами. *Економіка і організація управління*. 2014. № 3(19)–4(20). С. 234-242.

19. Харченко В. А. Механізм формування системи стратегічного управління розвитком промислового підприємства. *Економіка промисловості*. 2014. № 4(68). С. 97-104.

20. Раєвцева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2006. 496 с.

21. Филипишин І. В. Механізм управління розвитком промислового підприємства. *Економіка промисловості*. 2011. № 4. С. 220-227.

22. Крюкова І. О. Організаційно-економічний механізм розвитку аграрних формувань. *Аграрний вісник Причорномор'я, Економічні науки*. 2010. №. 53. С. 105-109.

23. Погрішук Б. В. Організаційно-економічні засади ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу: монографія. Тернопіль: «Джура», 2009. 370 с.

24. Мазур Н. А. Організаційно-економічні засади формування економічного потенціалу підприємств продовольчого підкомплексу подільського регіону: автореф. дис. на здобуття ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Луганськ, 2012. 44 с.

25. Лебедев К. А. Организационно-экономический механизм развития зернопродуктового подкомплекса: теория, методология, практика: [монография]. К.: ННЦ «Ин-т аграрной экономики», 2009. 272с.

26. Калина А. В. Організаційно-економічний механізм стимулювання праці як чинник гідної праці. Соціально-трудові відносини: теорія і практика : зб. наук. пр. Київ : КНЕУ, 2015. Вип. 2. С. 144–148.

27. Паламарчук О. М. Сутність та формування організаційно- економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства. *Економічний вісник університету*. 2011. Вип. 17/2. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/Palamarchuk.pdf> (дата звернення 07.05.2022).

28. Варава Л. М., Арутюнян А. Р., Варава А. А. Організаційно-економічні підходи до управління конкурентоспроможністю промислового підприємства. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2015. №3. С. 96-100.

29. Капталан С. М., Літвінов О. С. Складові організаційно-економічного механізму управління підприємством. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2017. № 3 (18), Т. 1. С. 41-45.

30. Капталан С. М., Літвінов О. С. Організаційно-економічні складові механізму управління підприємством в умовах інноваційного розвитку. *Financial-economic and innovative support of entrepreneurship development in the spheres of economy, tourism and hotel-restaurant business : collective monograph / Ed. by Doctor of Economic Sciences, Prof. Yatsenko V. M.* Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017. P. 318-327.

References

1. Litvinov, O. S. (2015). Managing healthcare facilities in a competitive environment. *Efektivna ekonomika*. 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5418> [In Ukrainian].

2. Khaylo, Ya. M., Хайло Я. М. Metodolohichni aspekty upravlinnya pidpryyemstvom. In: The XIV International Science Conference «Theoretical foundations in practice and science», December 21–24, 2021, Bilbao, Spain. 612 p. [In Ukrainian]

3. Litvinov, O. S. (2019). Intelektual'nyj kapital pidpryyemstva: sutnistj, ocinka, rozvytok, Odesa : Astroprynt, 392. [in Ukrainian].

4. Litvinov, O. S. (2015). Depreciation and reproduction of intangible resources of the enterprise. *Ekonomist*. 2 (340). 51-54. [In Ukrainian].

5. Litvinov, O. (2018). The concept of intellectual capital. *Modern Economics*, 11, 98-104. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V11\(2018\)-16](https://doi.org/10.31521/modecon.V11(2018)-16). [In Ukrainian].

6. Ushkarenko, Yu. V. & Chmut, A. V. & Syniakova, K. M. (2018). Creative economy: the essence of the concept and significance for Ukraine in the context of European integration. *Ekonomika ta suspil'stvo*. 18., 67-72. Retrieved from http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/10.pdf. [In Ukrainian].

7. Kizima, T. O. (2013). Behavioral finance in the concepts of classical and institutional

theories. *Svit finansiv*. 3. 7–18. [In Ukrainian].

8. Litvinov, O. S. (2006). *Faktory enerhoiemnosti produktsii promyslovoho pidpriemstva: monohrafiia*. Odesa: ONEU, 242 p. [In Ukrainian].

9. Kaptalan, S. M. & Litvinov, O. S. (2016). Defining the essence and components of the organizational and economic mechanism of enterprise management in terms of innovative development. *Upravlinnia rozvytkom*, 3 (185), 59-65. [In Ukrainian].

10. Gontareva, I. V. (2010). Functional organization as a factor in assessing the system efficiency of the enterprise. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnikha»*. 683 : 216–223. [In Ukrainian].

11. *Ekonomichna entsyklopediia: u 3 t. / Vidp. red. Mochernyj. S. V. K.: Vydavnychyj tsentr «Akademiia»*, 2. 848 p. [In Ukrainian].

12. Zaloznova, Yu. S. & Trushkina, N. V. & Rynkevich, N. S. (2019). Improving the organizational and economic mechanism for managing the development of organizational culture of enterprises. *Ekonomichnyj prostir*. 149. 65-75. [In Ukrainian].

13. Kaptalan, S. M. & Litvinov, O. S. (2017). The essence and types of mechanisms in economics. *Skhidna Yevropa : ekonomika, biznes ta upravlinnia*. 6 (11). 142-145. Retrieved from http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/11_2017/30.pdf. [In Ukrainian].

14. Andriychuk, V. G. (2013). Agro-industrial formations of a new type in the context of the strategy of development of domestic agriculture. *Ekonomika APK*. 1. 3–15. [In Ukrainian].

15. Hercik, V. A. (2009). Hierarchical structure of organizational and economic mechanism of enterprise distribution management. *Culture of the peoples of the Black Sea region*. 172. 22-24. [In Ukrainian].

16. Ponomarenko, V. S., Yastremskaia & E. N., Lutskovskij V. M. (2002). *Mekhanyzm upravleniya predpriatyem: stratehycheskij aspekt*. Monohrafiia. Khar'kov: Yzd. KhHEU. [In Ukrainian].

17. Odintsova, G. S. (2005). Enterprise management mechanism: concept and content. *Ekonomika rozvytku*. 4 (36). 48-50. [In Ukrainian].

18. Svatyuk, O. R. (2014). The main elements of the organizational and economic mechanism of corporate governance of joint stock companies. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. 3(19)–4(20). 234-242. [In Ukrainian].

19. Kharchenko, V. A. (2014). The mechanism of formation of the system of strategic management of industrial enterprise development. *Ekonomika promyslovosti*. 4(68). 97-104. [In Ukrainian].

20. Raievnjeva, O. V. (2006). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli: monohrafiia*. Khar'kov: INZhEK, 496 p. [In Ukrainian].

21. Filipishin, I. V. (2011). The mechanism of management of development of the industrial enterprise. *Ekonomika promyslovosti*. 4. 220-227. [In Ukrainian].

22. Kryukova, I. O. (2010). Organizational and economic mechanism of development of agrarian formations. *Ahrarnyj visnyk Prychornomor'ia, Ekonomichni nauky*. 53. 105-109. [In Ukrainian].

23. Pogrishchuk, B. V. (2009). *Orhanizatsijno-ekonomichni zasady efektyvnoho funktsionuvannia zernoproduktovoho pidkompleksu: [monohrafiia]*. Ternopil': «Dzhura», 370 p. [In Ukrainian].

24. Mazur, N. A. (2012). *Organizational and economic principles of formation of economic potential of enterprises of food subcomplex of Podolsk region (Dr. econ. Science Thesis). Economics and management of enterprises (by type of economic activity)*. Lugansk: 44 p. [In Ukrainian].

25. Lebedev, K. A. (2009). *Orhanyzatsyonno-ekonomycheskij mekhanizm razvytyia zernoproduktovoho podkompleksa: teoriia, metodolohiia, praktyka: [monohrafiia]*. K.: NNTs «Yn-t ahrarnoj ekonomyky», 272 p. [In Ukrainian].

26. Kalyna, A. V. (2015). Organizational and economic mechanism of labor incentives as a factor of decent work. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka : zb. nauk. pr. Kyiv : KNEU*. 2. 144–148. [In Ukrainian].

27. Palamarchuk, O. M. (2011). The essence and formation of organizational and economic mechanism of enterprise competitiveness management [Electronic resource]. *Ekonomichnyj visnyk universytetu*. 17/2. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/portal/Palamarchuk.pdf>. [In Ukrainian].

28. Barava, L. M. & Harutyunyan, A. R. & Barava, A. A. (2015). Organizational and economic approaches to managing the competitiveness of industrial enterprises. *Ekonomichnyj visnyk*

Natsional'noho hirnychoho universytetu. 3. 96-100. [In Ukrainian].

29. Kaptalan, S. M. & Litvinov, O. S. (2017). Components of the organizational and economic mechanism of enterprise management. Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva. 3 (18), T. 1. 41-45. [In Ukrainian].

30. Kaptalan, S. M. & Litvinov, O. S. (2017). Organizational and economic components of the enterprise management mechanism in terms of innovative development. Financial-economic and innovative support of entrepreneurship development in the spheres of economy, tourism and hotel-restaurant business : collective monograph / Ed. by Doctor of Economic Sciences, Prof. Yatsenko V. M. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 318-327. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.05.2022

Прийнята до публікації 10.06.2022

УДК 346.546

DOI:10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-73-79

ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ РАМКОВИХ УГОД У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Захарченко Н. В., доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
e-mail: n.zakharchenko@oneu.ukr.education
ORCID ID: 0000-0002-9895-531X

***Анотація.** Статтю присвячено аналізу поєднання понять «рамкові угоди» і «централізовані публічні закупівлі». Розглядається концепція закріплення конструкції реалізації рамкових угод у сфері публічних закупівель. Рамкові угоди є перспективним інструментом централізації публічних закупівель, а тому чітке формулювання оптимальних моделей застосування їх для закупівель є актуальною темою для досліджень. Проаналізовано зарубіжний досвід застосування рамкових угод у сфері публічних закупівель та перспективи закупівель за рамковими угодами в Україні. У процесі вирішення завдань розкривається зміст терміну «рамкові угоди» і «централізована закупівельна організація» та розглядаються моделі організації впровадження централізованої закупівельної організації. Існує можливість створення різноманітних систем централізованих закупівель, оскільки чітких указівок щодо реалізації повноважень центральних закупівельних систем законодавство ЄС не передбачає. Саме тому метою дослідження є визначення основних етапів застосування рамкових угод та їх впровадження у досвіді українського законодавства у сфері публічних закупівель на сучасному етапі його реформування.*

***Ключові слова:** рамкова угода, централізовані закупівельні організації, тендер, публічні закупівлі, професійні та ефективні закупівлі.*

IMPLEMENTATION AND REALIZATION OF FRAMEWORK AGREEMENTS IN THE FIELD OF PUBLIC PROCUREMENT

Zakharchenko Natalia, Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Economics, Law and Business Management, Odessa National Economics University, Odessa, Ukraine
e-mail: n.zakharchenko@oneu.ukr.education
ORCID ID: 0000-0002-9895-531X

***Abstract.** The article is devoted to the analysis of the combination of the concepts of "framework agreements" and "centralized public procurement". The concept of consolidating the implementation of framework agreements in the field of public procurement is considered. Framework agreements are a promising tool for centralizing public procurement, and therefore a clear formulation of optimal models for their application to procurement is a hot topic for research. The foreign experience of application of framework agreements in the field of public procurement and prospects of procurement under framework agreements in Ukraine are analyzed. In the process of solving problems, the meaning of the term "framework agreements" and "centralized procurement organization" is revealed and the models of organization of implementation of centralized procurement organization are considered. There is a possibility to create various centralized procurement systems, as EU legislation does not provide clear guidelines for the exercise of central procurement powers. That is why the purpose of the study is to determine the main stages of the application of framework agreements and their implementation in the experience of Ukrainian legislation in the field of public procurement at the present stage of its reform. Thus, it is possible to single out the main stages of the framework proposals and their application, which will lead to an increase in the centralization of procurement: 1) reducing the load on the electronic procurement system due to the significant number of tender proposals due to bulk procurement; 2) reducing the burden on customers with the centralization of the most common goods (stationery, computers, fuel); 3) standardization of procedures, which is associated with a reduction in the risk of random errors, which reduces the number of appeals; 4) consideration of a court session in a single economic court on a case of disagreements on the involvement of supervisory authorities in the consolidation (aggregation) of orders; 5) avoid burdensome, rigid legal safety standards.*

***Keywords:** framework agreement, centralized procurement organizations, tender, public procurement, professional and efficient procurement.*

JEL Classification: H570.

Постановка проблеми. У праві Європейського Союзу норми про рамкові угоди закріплено в Директиві 2014/24/EU [1]. У США вимоги до процедури укладення рамкових угод закріплено у Федеральних закупівельних правилах [2].

Положення про рамкові угоди також містяться в типовому законі ЮНСІТРАЛ про публічні закупівлі 2011 року. В угоді COT про урядові закупівлі положення про рамкові угоди відсутні,

що, однак, не є перешкодою для укладення в країнах-учасницях СОТ рамкових угод [3].

У ст. 33 Директиви 2014/24/EU рамкова угода визначається як правочин між одним або декількома замовниками і одним або декількома учасниками закупівель, метою якого є визначення загальних умов контрактів (договорів), що укладатимуть на основі рамкових угод протягом певного періоду часу, зокрема умови про ціну, а в необхідних випадках – умови про кількість закупаваних товарів, робіт, послуг.

Типовий закон ЮНСІТРАЛ про публічні закупівлі містить абстрактніше визначення рамкової угоди. Під рамковою угодою розуміється угода між організацією, що закуповує, і постачальником (постачальниками) або підрядником (підрядниками), що пройшов (пройшли) відбір, укладена після завершення першого етапу процедури рамкової угоди. На другому етапі зазначеної процедури на основі рамкової угоди укладають договір (контракт) про закупівлю з постачальником або підрядником, який є стороною такої рамкової угоди.

Іншим прикладом може слугувати фінська система ЦЗО під назвою HANSEL. Так, у Фінляндії централізований закупівельний орган Hansel, використовуючи 70 рамкових угод, створив передумови для укладення майже всіх договорів про закупівлю на придбання інформаційно-комунікаційних технологій (обладнання, програмне забезпечення та послуги ІКТ), адміністративних послуг (фінансовий менеджмент, організація та розвиток людських ресурсів, управління поїздками та конференціями), матеріалів і технічних послуг (матеріально-технічне обслуговування, транспортні послуги, послуги офісу та енергопостачання) [4].

Така організація діє як неприбуткова, виступає у формі товариства з обмеженою відповідальністю й підпорядковується Міністерству фінансів. Вичерпного переліку пропозицій щодо товарів, робіт чи послуг у діяльності фінської ЦЗО законодавством не передбачено, такий каталог визначається HANSEL самостійно на основі запитів від центральних органів влади та аналізу ринку. Перед проведенням тендеру ЦЗО консультується із замовником щодо відповідності потреб та обсягів постачання [5].

Деякі вчені вважають, що укладення рамкових угод у сфері публічних закупівель за допомогою формування списку постачальників є майже найкращою моделлю реалізації таких угод. Принциповою відмінністю укладення рамкової угоди від формування списку постачальників є те, що в рамковій угоді закріплено не тільки коло потенційних постачальників, а й предмет закупівель, закупівельні ціни та інші умови майбутніх договорів про закупівлю. Одна з основних цілей застосування рамкових угод – централізація публічних закупівель.

У багатьох країнах-учасницях ЄС рамкові угоди укладають не окремі державні замовники, а державні органи, наділені статусом централізованих закупівельних органів, або спеціалізованих органів. Державні замовники наділені правом укладати договори про закупівлю на основі рамкової угоди, укладеної централізованим закупівельним органом. Разом з тим в деяких випадках рамкові угоди можуть укладати державні замовники, а в деяких сферах ринку через рамкові угоди укладають майже всі договори про закупівлю.

Так, на прикладі Угорщини зазначено, що деякі держави ЄС визначають перелік товарів, робіт чи послуг, які ЦЗО мають право реалізовувати. Іншим прикладом є концепція, яка застосовується у Фінляндії та передбачає надання широкого переліку повноважень щодо вибору товару, робіт чи послуг організаціям централізованих закупівель. З'ясовуються можливості фінансування цих організацій з огляду на досвід США, Данії, Фінляндії, Франції. Зосереджена увага упровадженню рамкових угод у публічні закупівлі. Директиви ЄС надають значну свободу у виборі процедур і видів рамкових угод.

Таким чином, існують різні моделі імплементації: закриті (держави центральної Європи) або динамічні угоди (США); рамкові угоди з одним (Австрія) або обов'язково з кількома постачальниками (Україна). Розкривається ефективність упровадження закупівель централізованими закупівельними організаціями за рамковими угодами. Делегування окремих повноважень проведення тендерних закупівель від замовників до професійних і підготовлених у цій сфері кадрів ЦЗО зменшить навантаження на електронну систему публічних закупівель.

У свою чергу, рамкові угоди також спростять процедуру закупівель як з боку замовника, так і з боку постачальника, оскільки кваліфікаційний відбір учасників тендеру проводиться єдиний раз на декілька років. За результатами дослідження визначаються перспективи розвитку рамкових угод і централізованих закупівельних організацій. Наголошується потреба розвитку цих організацій і рамкових угод задля більшої взаємодії з ЄС і закордонними постачальниками.

Отже, застосування рамкових угод у сфері публічних закупівель є доволі розповсюдженою світовою практикою, спрямованою на підвищення ефективності таких закупівель, а реалізацію такого інструменту закупівель здійснює як безпосередньо замовник, так і спеціально уповноважений орган — централізована закупівельна організація.

На сьогоднішній день більшість публічних закупівель здійснюється в електронній системі «Prozorro» на децентралізованій основі за участю замовників і постачальників.

Така реалізація тендерів є досить складною та неефективною з точки зору швидкості їх проведення. Це зумовлено різними факторами, зокрема тим, що всі замовники мають різний ступінь знань, умінь і добросовісності в цій сфері. Ще одним важливим фактором є досить велике навантаження на органи моніторингу, що призводить до збільшення рівня корупції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням впровадження рамкових угод і централізованих закупівельних організацій займалися такі вітчизняні науковці, як Н. Шаповал, О. Шатковський, Н. Конащук, та інші. Присвятили увагу цьому питанню і такі іноземні вчені, як Д. Ванноні і С. Бальді.

Як на законодавчому, так і на практичному рівнях рамкові угоди вже мають існування та початкову реалізацію. Таке нововведення можна розглядати як закладення фундаменту для реалізації концепції централізованих закупівель.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досвід такого впровадження централізації закупівель є актуальним у багатьох передових державах ЄС. Оскільки Україна здійснює тісне співробітництво у сфері реалізації електронних публічних закупівель із західними партнерами, упровадження цієї ідеї є необхідним складником подальшого розвитку цієї галузі. Саме тому в дослідженні приділено уваги розкриттю основних етапів застосування рамкових угод та їх впровадження у реалізацію в українському законодавстві та економіці на основі вивчення досвіду передових держав ЄС.

Мета дослідження. Метою роботи є розкриття поняття «рамкові угоди» і «централізовані публічні закупівлі», визначення переваг, а також поєднання цих понять і основних етапів застосування рамкових угод в межах перспектив упровадження такої концепції в українське законодавство.

Основний матеріал. В умовах сьогоднішньої України йде шляхом підвищення ефективності та прозорості публічних закупівель, Сфера публічних закупівель перебуває на стадії трансформації більшої ефективності постачання необхідних товарів, робіт чи послуг державі. Наша держава здійснила низку кроків, необхідних для запровадження інструменту рамкових угод у системі публічних закупівель. Такі кроки було реалізовано на нормативному, технічному та організаційному рівнях. Однією з можливих концепцій такої реалізації є централізація закупівель.

Українське законодавство вже передбачає таке поняття, як централізовані закупівельні організації, яке вказує на юридичних осіб державної або комунальної власності, що визначаються Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування як замовники, які організують і проводять тендери та закупівлі за рамковими угодами в інтересах замовників [6].

Однак, наявне тлумачення має вузьке практичне застосування, яке використовується в електронному каталозі «Prozorro Market». Саме поняття централізованих публічних закупівель українське законодавство не передбачає. Проте тлумачення надає Директива ЄС 2014/25/ЄС, яка зазначає, що закупівлі можуть передбачати придбання замовниками товарів або послуг у ЦЗО.

Таким чином, надаючи централізованим закупівельним організаціям можливість здійснювати оптово-складські операції та продаж замовникам напряму робіт, товарів і послуг, застосовуючи контракти, динамічні системи закупівель або рамкові угоди укладаються або встановлюються централізованою закупівельною організацією [7].

Із цього можна виділити наступне:

- ЦЗО є певним посередником між постачальником і замовником;
- їх діяльність базується на динамічній основі, яка передбачає застосування рамкових угод;
- закупівельний процес здійснюється в оптово-складських об'ємах і така діяльність повинна бути стандартизованою.

Рамкова угода — правочин, який укладається одним або декількома замовниками (централізованими закупівельними організаціями) у порядку, установленому Законом України «Про публічні закупівлі» з одним чи декількома учасниками процедури закупівлі з метою визначення основних умов закупівлі окремих товарів і послуг для укладення

відповідних договорів про закупівлю протягом строку дії рамкової угоди (п. 21 ч. 1 ст. 1 Закону № 922).

В Україні закупівлю за рамковою угодою здійснюють у порядку, передбаченому для проведення процедури відкритих торгів відповідно до Закону № 922 та з огляду на вимоги Порядку укладення і виконання рамкових угод, затвердженого наказом Мінекономрозвитку України від 15.09.2017 № 1372 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України.

Рамкова угода може бути укладена між: замовником та учасниками-переможцями (у разі проведення закупівлі за рамковою угодою замовником); ЦЗО, усіма замовниками, в інтересах яких відбувається закупівля за рамковою угодою, а також усіма учасниками-переможцями.

Виходячи з практики публічних закупівель, у замовників достатньо часто виникає потреба в наданні типових товарів, які мають схожість за технічними вимогами, проте сучасним законодавством регламентовано обов'язки щоразу для кожного замовника проводити однакові дії: завантажувати оголошення, тендерну документацію в електронну систему «Prozorro» та самостійно проводити процедуру торгів.

Ефективність уведення ЦЗО полягає саме в делегуванні цих одноманітних функцій замовників, які можна упорядкувати, тим самим спростивши процес закупівель і зменшити обсяг фінансових і часових витрат як державного сектора, так і бізнесу.

Реалізація повноважень ЦЗО призведе до стандартизації, яка повинна зменшити навантаження на судову владу й органи оскарження, оскільки, кількість тендерних пропозицій зменшиться через оптову закупівлю (але попит і пропозиція залишаться на тому ж рівні); ризик випадкових помилок зменшиться завдяки стандартизованим процедурам, який також зменшить кількість оскаржень; а судовий розгляд у разі розбіжностей буде зосереджено тільки в одному суді замість того, щоб бути розкиданим по декількох місцевих судах.

Необхідно зазначити, що кожна держава має особливості розвитку законодавства і економічної сфери, тому єдиної моделі організації централізації публічних закупівель не існує. Угорщина, наприклад, запровадила концепцію централізованих публічних закупівель ще в 1995 році. Канцелярія прем'єрміністра закуповує на централізованій основі комп'ютерну техніку, Міністерство оборони – пальне, а Міністерство внутрішніх справ – ксерокси та картриджі.

У 2003 році урядом Угорщини створено повноцінну ЦЗО – KSzF, яка виступає як окрема державна установа, котра підпорядковується керівникові канцелярії уряду. Особливості діяльності KSzF, а саме, взаємодії з обов'язковими замовниками щодо узагальнення потреби та підготовки специфікації, регулюються окремою постановою уряду [8].

Окремої уваги потребує з'ясування способу фінансування ЦЗО. Нині існує дві моделі фінансування: перша модель передбачає застосування сервісного збору, друга модель передбачає фінансування з державного бюджету. Сервісний збір зазвичай стягується з постачальників, які закладають цей збір у ціну товару, а фактичним платником стає замовник. Така концепція застосовується в Американській програмі MAS (0,75% плати з обороту стягується щоквартально), Данії – 1% сервісного збору та Фінляндії – 1,5%. Виключно ж державне фінансування на сучасному етапі розвитку ЦЗО не є актуальним. Так, наприклад, прямо з державного бюджету фінансується Державний офіс закупівель (SAE) у Франції [9].

Важливо зауважити, що необхідною умовою існування централізованих закупівель є рамкова угода. Так, наприклад, у п. 14 статті 2 Директиви 2014/24/ЄС прямо визначено, що укладення рамкових угод є однією з форм централізованої закупівельної діяльності [10].

Українське законодавство також частково адаптоване до ефективної реалізації рамкових угод. Закон України «Про публічні закупівлі» має відповідний термін, який передбачає правочин, що укладається одним чи кількома замовниками (у тому числі централізованою закупівельною організацією) у порядку, установленому Законом, з кількома учасниками процедури закупівлі з метою визначення основних умов закупівлі окремих товарів і послуг для укладення відповідних договорів про закупівлю протягом строку дії рамкової угоди.

Директива ЄС також надає ЦЗО значну свободу у виборі процедур і видів рамкових угод. ЦЗО використовують цю свободу, і тому існують рамкові угоди як із одним, так і з багатьма постачальниками, а також різноманітні процедури подання заявок [11].

Наприклад, українське законодавство не передбачає можливості укладення рамкової угоди з одним постачальником. Проте законодавство Австрії встановлює, що після

укладання рамкової угоди контракти можуть бути присуджені безпосередньо стороні угоди або замовник може запропонувати сторонам рамкових угод подавати пропозиції [12].

Перевага рамкової угоди, укладеної з єдиним постачальником, полягає в тому, що така угода є досить вигідною пропозицією для відповідного постачальника. Це пояснюється тим, що за цим контрактом «переможець отримує все». Але треба зауважити, що впровадження такої ідеї в рамках українського законодавства може негативно вплинути на рівень сприйняття корупції.

Перевага рамкової угоди з декількома постачальниками полягає в тому, що такі контракти забезпечують більш надійне постачання, яке не завжди можуть забезпечити рамкові угоди, укладені з єдиним постачальником. Іншою перевагою є менші ризики послідовної концентрації ринку. Можливим недоліком угод з багатьма постачальниками є те, що за законодавство багатьох держав не передбачає гарантій щодо придбання робіт, товарів чи послуг у суб'єктів господарювання після укладення рамкової угоди.

В рамках розвитку рамкову угоду умовно можна поділити на дві стадії: на першій стадії постачальники подають свої пропозиції, кваліфікаційну документацію, а потім борються в тендері за ціною, замовник обирає декількох переможців та укладає з ними рамкову угоду; друга стадія передбачає проведення відбору серед закріплених постачальників для укладення договору про закупівлю, постачальники змагаються із ціни, за якою вони перемогли на першій стадії.

Також треба зауважити, що проведення другої стадії здійснюється тільки за потреби в товарі, роботі чи послугі замовником, чітких дат проведення другого етапу не передбачено.

Окремої уваги потребує тлумачення відкритих і закритих рамкових угод. У ЄС застосовується практика, яка встановлює заборону на приєднання до угоди нових учасників (закрита форма). Можна зробити висновок, з тлумачення українського законодавства, що наш законотворець також передбачає саме закриту процедуру рамкової угоди. Проте американські публічні закупівлі встановлюють таке поняття, як відкрита (або динамічна) рамкова угода.

Така концепція базується на можливості приєднання нових постачальників до вже чинної рамкової угоди. Варто зазначити, що ефективність реалізації рамкових угод і ЦЗО неможливо переоцінити. Делегування окремих повноважень проведення тендерних закупівель від замовників до професійних і підготовлених у цій сфері кадрів ЦЗО зменшить навантаження на електронну систему публічних закупівель.

У свою чергу, рамкові угоди також спростять процедуру закупівель як з боку замовника, так і з боку постачальника, оскільки кваліфікаційний відбір учасників тендеру проводиться єдиний раз на декілька років. Функціонування моделі централізованої закупівлі та широке застосування рамкових угод дасть можливість відкрити взаємний доступ до ринків державних контрактів на закупівлю робіт і послуг, а також забезпечить можливість участі суб'єктів господарювання в процедурах укладення концесійних договорів на всіх рівнях державної влади в ЄС і в Україні [13].

Таким чином, упровадження рамкових угод і ЦЗО дасть змогу Україні більш широко взаємодіяти із закордонними постачальниками в галузі публічних закупівель. За відповідних умов централізовані державні закупівлі, що базуються на зведених даних про закупівельні потреби всіх користувачів ЦЗО, забезпечують дуже цікаві бізнес-можливості для приватного сектору. Великі обсяги закупівель зазвичай збільшують конкуренцію на ринку, а це впливає на ціни та інші умови так, що це вигідно державним замовникам. Потенційно великі обсяги продажів за умови централізованих закупівель означають, що суб'єкти господарювання можуть користуватися механізмами економії за рахунок масштабів.

Висновки. Сучасне реформування українського законодавства у сфері централізації публічних закупівель нині передбачає поетапне впровадження рамкових угод і централізованих закупівельних організацій. Практичну реалізацію рамкових угод уже можна побачити на майданчиках електронної системи «Prozorro», але їх загальна кількість свідчить про те, що цей інститут перебуває на стадії становлення й активного розвитку. Також на цей момент упроваджено в пілотному проєкті централізовану закупівельну організацію ДУ «Професійні закупівлі». Проте міжнародна практика застосування ЦЗО та рамкових угод свідчить про їх ефективність.

Таким чином, укладення договорів про закупівлю із застосуванням рамкових угод є дуже поширеним способом здійснення закупівель як в Європейському Союзі, так і в США.

Посилюючи централізацією закупівель, можна виділити основні етапи застосування рамкових угод та їх впровадження: зменшення навантаження на електронну систему закупівель через зниження кількості тендерних пропозицій, завдяки оптовій закупівлі; зменшення операційного навантаження на замовника при централізації найпоширеніших товарів (канцелярії, комп'ютерів, пального); стандартизація процедур, яка призведе до зниження ризиків випадкових помилок, що зменшать кількість оскаржень; зосередження судового розгляду в єдиному господарському суді першої інстанції в разі розбіжностей поглядів стосовно дотримання законодавства процедурами проведення публічних закупівель, економія коштів при укрупненні (агрегації) замовлень; уникнення обтяжливих, жорстких законодавчих вимог.

Важливим питанням у провадженні ЦЗО є фінансування. Нині існує дві моделі фінансування: за рахунок постачальників і замовників (сервісний збір) та за кошти Державного бюджету. Отже, за результатами проведеного дослідження, визначено перспективи розвитку рамкових угод і централізованих закупівельних організацій. Наголошено на потребі розвитку цих організацій і рамкових угод задля більшої взаємодії з державами ЄС і закордонними постачальниками та підвищення ефективності всієї галузі публічних закупівель.

Список літератури

1. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024> (дата звернення: 13.05.2022).
2. Federal acquisition regulation. URL: <https://www.in.gov/indiana-ptac/files/FAR.pdf>
3. Доклад четвертого совещания Временной межправительственной руководящей группы по упрощению процедур трансграничной безбумажной торговли. URL: https://www.unescap.org/commission/74/document/E74_6R.pdf
4. Централізована закупівельна організація: доповідь SIGMA Brief 20, OECD, 2016, С. 7.
5. Конащук Н. Переваги використання централізованої моделі публічних закупівель. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/22834/90-95.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Про публічні закупівлі: Закон України від 23.01.2021 № 922-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 9. Ст. 819.
7. Директива Європейського Союзу 2014/25/ЄС. 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0025&from=ES> (дата звернення: 15.05.2022).
8. Шатковський О. Централізація закупівель: приклади країн ЄС. URL: <https://edz.mcfr.ua/493922> (дата звернення: 11.05.2022).
9. Шаповал Н. Світовий досвід функціонування центральних закупівельних організацій. URL: <https://www.slideshare.net/MaxNefyodov/central-procurement-bodies> (дата звернення: 11.05.2022).
10. Директива ЄС 2014/24/ЄС. 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0024> (дата звернення: 11.05.2022).
11. SIGMA. Централізовані закупівельні організації. Аналітична записка № 20. URL: <http://www.sigmaweb.org/publications/PurchasingPublic-Procurement-2011-UA.pdf> (дата звернення: 13.05.2022).
12. Export promotion office. Публічні закупівлі Австрії. URL: <https://epo.org.ua/wp-content/uploads/PDF/austria.pdf> (дата звернення: 14.05.2022).
13. Module 5. Міжнародні закупівлі. Перспективи ринку міжнародних публічних закупівель URL: https://courses.prometheus.org.ua/assets/courseware/9bc4d400763e08087f8d803006d00d4c/asset-ProZorro+PP202+2017_T1+type@asset+block_5. (дата звернення: 11.05.2022).

References

1. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC (Text with EEA relevance). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024>
2. Federal acquisition regulation. Retrieved from <https://www.in.gov/indiana-ptac/files/FAR.pdf>

3. Doklad chetvertogo soveshchaniya Vremennoj mezhpriavitel'stvennoj rukovodyashchej grupy po uproshcheniyu procedur transgranichnoj bezbumazhnoj trgovli [Report of the Fourth Meeting of the Interim Intergovernmental Steering Group on Facilitation of Cross-border Paperless Trade]. Retrieved from https://www.unescap.org/commission/74/document/E74_6R.pdf [In Russian].
4. Centralizovana zakupivelnna organizaciya: dopovid SIGMA Brief 20, OECD [Centralized Purchasing Organization: SIGMA Brief 20, OECD]. 2016. С. 7. [In Ukrainian].
5. Konashuk, N. Perevagi vikoristannya centralizovanoyi modeli publichnih zakupivel. [Advantages of using a centralized model of public procurement]. Retrieved from : <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/22834/90-95.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [In Ukrainian].
6. Pro publichni zakupivli : Zakon Ukrayini vid 23.01.2021 № 922-VIII. [On public procurement : Law of Ukraine dated January 23, 2021 No. 922-VIII]. Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. 2016. № 9. Ст. 819. Retrieved from [x=https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text) [In Ukrainian].
7. Direktiva Yevropejskogo Soyuzu 2014/25/Yes. [European Union Directive 2014/25/EU]. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0025&from=ES> [In Ukrainian].
8. Shatkovskij, O. Centralizaciya zakupivel: prikladi krayin Yes [Centralization of purchases: examples of EU countries]. Retrieved from <https://edz.mcfra.ua/493922> [In Ukrainian].
9. Shapoval, N. Svitovij dosvid funkcionuvannya centralnih zakupivelnih organizacij [World experience of functioning of central purchasing organizations]. Retrieved from <https://www.slideshare.net/MaxNefyodov/central-procurement-bodies> [In Ukrainian].
10. Direktiva Yes 2014/24/Yes [EU Directive 2014/24/EU]. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0024> [In Ukrainian].
11. SIGMA. Centralizovani zakupivelni organizaciyi. Analitichna zapiska № 20 SIGMA. [SIGMA. Centralized purchasing organizations. Analytical note N 20.]. Retrieved from <http://www.sigmaweb.org/publications/PurchasingPublic-Procurement-2011-UA.pdf> [In Ukrainian].
12. Publichni zakupivli Avstriyi. [Austrian public procurement]. Retrieved from <https://epo.org.ua/wp-content/uploads/PDF/austria.pdf> [In Ukrainian].
13. Module 5. Mizhnarodni zakupivli. Perspektivi rinku mizhnarodnih publichnih zakupivel [Module 5. International procurement. Prospects of the international public procurement market]. Retrieved from https://courses.prometheus.org.ua/assets/courseware/9bc4d400763e08087f8d803006d00d4c/asset-v1:ProZorro+PP202+2017_T1+type@asset+block/Конспект_Модуль_5.pdf [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.05.2022

Прийнята до публікації 10.06.2022

УДК 338.28:339.138

DOI:10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-80-87

ЦИФРОВІЗАЦІЯ: МАРКЕТИНГОВІ ТРЕНДИ ТА ПЛАТФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Руденко М.В. доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління, інформаційних технологій та права, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Черкаське відділення, м. Черкаси, Україна
e-mail: mykola_rudenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1966-7695

Кирилюк Є.М. доктор економічних наук, професор, директор ННІ економіки і права, Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
e-mail: en_kirilyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7097-444X

Хуторна М.Е. доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів та обліку, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Черкаське відділення, м. Черкаси, Україна
e-mail: lmiroslava7@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0761-3021

***Анотація.** У статті досліджено сучасні маркетингові тренди та платформи їх реалізації з урахуванням факторів цифровізації економіки. Виділено ключові інструменти digital-маркетингу застосування яких сприятиме просуванню товарів вітчизняних компаній, а саме: підняття компанії у видачі пошукових систем, аналіз поведінки споживачів, голосовий пошук, чат-боти, покупки із застосуванням соціальних мереж, онлайн-заходи та багатоканальний маркетинг. В процесі дослідження доведено, що інструменти digital-маркетингу такі як гейміфікація, підвищена персоналізація, розробка сайтів, орієнтованих на мобільні пристрої, пошук із нульовим кліком, контент користувача, залучення некомерційних організацій залишаються дієвими лише для крупних потужних транснаціональних компаній через складність застосування та відносну вартість реалізації.*

Проаналізовано тенденції використання маркетологами соціальних мереж та платформ, так Facebook особливу цінність для компанії привносять в аспекті зростання продажів за рахунок збільшення трафіку, LinkedIn – найкраща платформа для генерації потенційних клієнтів, Instagram використовується для створення лояльних компанії користувачів, з метою ознайомлення з продукцією здебільшого використовувалися YouTube і Twitter.

***Ключові слова:** цифровізація, digital-маркетинг, цифрові платформи, соціальні мережі, тренди, ефективність.*

DIGITALIZATION: MARKETING TRENDS AND SALES PLATFORMS

Rudenko Mykola, D.Sc. (Economics), Professor, Professor of department management, information technology and law, Lviv National University named after Ivan Franko, Cherkasy branch, Cherkasy, Ukraine
e-mail: mykola_rudenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1966-7695

Kyryliuk Yevhenii, D.Sc. (Economics), Professor, Director of the Educational-Scientific Institute of Economics and Law, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
e-mail: en_kirilyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7097-444X

Khutorna Miroslava, D.Sc. (Economics), Associate Professor, Professor of department finance and accounting, Lviv National University named after Ivan Franko, Cherkasy branch, Cherkasy, Ukraine
e-mail: lmiroslava7@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0761-3021

***Abstract.** The aim of the article is to analyze current marketing trends based on the study of key trends and basic sales platforms, which will identify and describe the most effective marketing tools to promote products for Ukrainian companies, taking into account domestic specifics and implementation difficulties. The results of the article. The article examines modern marketing trends and platforms for their implementation, taking into account the factors of the digitalization of the economy. The key tools of digital marketing are identified, the application of which will promote the products of domestic companies, namely: raising the company in search engines, analyzing consumer behavior; voice search, chatbots, shopping using social networks, online events, and multi-channel marketing. Research has shown that digital marketing tools such as gamification, enhanced personalization, mobile site development, zero-click search, user content, and nonprofit engagement remain effective only for large, powerful multinationals due to their complexity and relative cost. implementation. Trends in the use of social networks and platforms by marketers are*

analyzed, so Facebook is of special value to companies in terms of sales growth by increasing traffic, LinkedIn is the best platform for generating potential customers, Instagram is used to create loyal companies, mostly YouTube users, and Twitter. The scientific novelty of the article is the grouping of key tools of digital marketing from the standpoint of opportunities for use by domestic companies, taking into account the financial feasibility and complexity of implementation. The practical significance of this work is to identify key digital marketing tools that will promote the products of domestic companies, namely: raising the company in search engines, analysis of consumer behavior; voice search, chatbots, shopping using social networks, online events, and multi-channel marketing.

Keywords: digitalization, digital marketing, digital platforms, social networks, trends, efficiency.

JEL Classification: D120, M310, M370.

Постановка проблеми. Сучасною вимогою ведення ефективного бізнесу є використання цифрових інструментів та реалізація передових технологій у практичну діяльність всіх без винятку суб'єктів господарювання в незалежності від галузі економіки, специфіки продукції чи послуг, тривалості виробничого циклу, наявної номенклатури товару тощо. Актуалізуються питання необхідності відслідковування передових тенденцій, реалізації нововведень з метою оптимізації роботи підприємств та залучення споживачів і користувачів до процесу формування вимог до кінцевої продукції, не лише в розрізі якісних показників, але і в елементах просування та ознайомлення аудиторії з передовими ноу-хау та розробками.

Присутність цифрових технологій в повсякденному житті більшості членів нашого суспільства вже не викликає сумнівів. Цифровізація здійснює величезний вплив на всі сфери життя людей від споживання до реалізації права на трудову діяльність [1, с. 5]. Сучасні підприємства та організації зіткнулися з новими викликами пов'язаними з реалізацією своєї продукції та просуванню її на ринку в умовах динамічних змін не лише зовнішнього середовища, але і запитів споживачів. Тому використання нових інноваційних маркетингових інструментів реалізації продукції з урахуванням існуючих ринкових трендів є актуальною задачею вітчизняної бізнес спільноти на шляху до сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика дослідження новітніх маркетингових інструментів не є новою для вітчизняної науки, виділимо надбання лише тих авторів, які слугували фундаментом подальших авторських досліджень, а саме роботи: О. Афанасьєва, Є. Балацького, М. Єрмошенка, С. Єрохіна, О. Жерус, О. Зоріної, С. Ілляшенка, А. Катаєва, О. Краузе, Ю. Петруня, І. Перезовова, Н. Савицької та багатьох інших. Плеяда зарубіжних науковців і практиків в межах об'єкту дослідження має ще більш вагомий перелік дослідників. Віддаючи належне зазначеним науковцям підкреслимо, що прискорений розвиток цифрового маркетингу потребує розробки дієвих алгоритмів реалізації новітніх інструментів у практичну діяльність компаній.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Динамізм розвитку цифровізації та необхідність практичного застосування новітніх маркетингових технологій і їх вплив на ефективність продажів компаній зумовлюють необхідність у поглибленні досліджень сучасних маркетингових трендів та платформ їх реалізації.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз сучасних маркетингових трендів на основі дослідження ключових тенденцій та базових платформ реалізації, що дозволить виявити та описати найбільш дієві маркетингові інструменти просування товарів для українських компаній з урахуванням вітчизняної специфіки та складностей реалізації.

Основний матеріал. Практична реалізація цифрових елементів просування товарів розпочалася з посиленням популярності та інтенсивністю використання мережі Інтернет (початок 90-х років минулого століття). Першими кроками розвитку цифрового маркетингу можна вважати започаткування роботи через звичайні веб-сайти, з паралельним розвитком інших цифрових платформ з додатковими інструментами та можливостями. Епоха цифрового маркетингу прискорено розвивається, що викликано впровадженням нових інноваційних платформ та їх постійне удосконалення з урахуванням вимог споживачів. Практична реалізація інструментів цифрового маркетингу зосереджується на управлінні різними формами присутності підприємств (компаній, корпорацій, фірм і т.д.) в мережі Інтернет через веб-сайти компаній, мобільні додатки, сторінки соціальних мереж, інтегровані з Інтернетом інші комунікативні інструменти тощо.

Цифровізація суспільства прискорюється розвитком комунікаційних технологій та глобальних комп'ютерних мереж, що в свою чергу створює абсолютно нову систему цінностей в економічному житті соціуму. При цьому, дана система є досить динамічною та негармонізованою, адже в цифровому суспільстві цінності мають досить короткий життєвий цикл і здебільшого існують як ідеї та цінності певних невеликих соціальних груп, організацій тощо [2].

Передові підприємства задають сучасні тренди використання переваг цифрового світу, особливо в розрізі просування власного бренду на ринку. Бізнес-процеси підприємств та побудова взаємовигідних відносин з клієнтами, з використанням окремих цифрових інструментів, полегшують комунікативну складову взаємодії. З одного боку клієнти можуть більше дізнатися про підприємство, продукцію, сертифікати відповідності, якість і т.д., з іншого боку можуть висловлювати власні думки та порівнювати досвід минулої комунікації в системі побудови нового формату відносин Customer relationship management (CRM).

Передумовами успішного практичного застосування інструментів digital-маркетингу є сприйняття та розуміння двох базових речей:

1) під впливом цифровізації підприємство має визнати, що зміни в просування товарів на ринку неминучі;

2) можливості компанії адаптуватися до нових змін є першочерговим завданням для досягнення успіхів на всіх рівнях планування просування продукції на ринку.

Опис та деталізація основних трендів digital-маркетингу, які планується дослідити в нашій роботі, має на меті не надати конкретні підказки, прийоми та тактики виробникам продукції щодо їх просування, а знайти стратегічні відповіді на зміни, які відбуваються в сучасному маркетинговому середовищі з точки зору впливу цифровізації на описані процеси та кардинальні зміни смаків і уподобань потенційних споживачів.

Перш ніж описати основні тенденції Digital-маркетингу на 2022 рік вважаємо за необхідне виділити ключові передумови розвитку цифрових маркетингових тенденцій на поточний та наступні роки:

– цифровий маркетинг має тенденцію до постійного розвитку та самовдосконалення, а пандемія COVID-19 лише прискорила швидкість еволюційних змін;

– коронавірусні обмеження у всьому світі та певна ізоляція через пандемію прискорила використання цифрових технологій як для бізнесу, так і для відпочинку;

– споживачі надають пріоритет тому виробнику продукції, який використовує новітні інструменти інформування покупців, в тому числі з використанням цифрових тенденцій сучасного маркетингу.

Виділимо на рис. 1 основні тенденції та тренди digital-маркетингу на поточний рік, серед ключових з них спеціалісти та практики [3-11] виокремлюють: SEO (Search Engine Optimization); Artificial Intelligence (штучний інтелект); голосовий пошук; чат-боти; покупки із застосуванням соціальних мереж; онлайн-заходи; багатоканальний маркетинг; гейміфікація; підвищена персоналізація; розробка сайтів орієнтованих на мобільні пристрої; пошук із нульовим кліком; залучення некомерційних організацій.

Рис. 1 Основні тренди digital-маркетингу на 2022 рік

Джерело: сформовано авторами на основі [3-11]

Деталізуємо запропоновані на рис. 1 тренди digital-маркетингу та опишемо основні завдання для практичної реалізації в межах окремих суб'єктів господарювання та враховуючи їх фінансові можливості на теренах нашої держави. Запропоновану деталізацію проведемо враховуючи наступні фактори:

- 1) перспективність застосування окремих елементів digital-маркетингу в межах вітчизняного ринку;
- 2) фінансові можливості українських компаній щодо практичної реалізації визначених цифрових інструментів просування товару;
- 3) технічні можливості реалізації та довготермінова підтримка проведених заходів digital-маркетингу.

Практична реалізація всіх описаних на рис. 1 трендів не є можливою з точки зору фінансових можливостей вітчизняних підприємств та очікуваного інвестиційного ефекту, тому спочатку деталізуємо тренди digital-маркетингу які, на нашу думку, відповідають описаним вище критеріям та мають перспективу практичної реалізації вітчизняними компаніями.

1. SEO (Search Engine Optimization) не є новим методом digital-маркетингу, хоча за прогнозами експертів [12] даний інструмент залишиться досить популярним у поточному році, оскільки представляє комплекс методів, що дозволяють підняти сайт компанії у видачі пошукових систем якомога вище, що сприятиме пізнаванності підприємства. Виробникам продукції необхідно серйозно працювати з SEO в межах оптимізації роботи сайту, «заточивши» його під купівельні запити потенційних споживачів. Відомо, що алгоритми пошукових систем постійно змінюються тому і SEO-оптимізація процес перманентний. Практика довела, що недостатньо вийти сайту компанії у топ-10 та заспокоїтися, він може «зачепитися» та вершині пошуку досить не довго, потрібна постійна наполеглива робота в цьому напрямку. Останніми трендами в Google з окресленого напрямку є оптимізація для людей і розробка алгоритмів машинного навчання BERT та MUM, що дозволяє пошуковику розуміти користувача «як людина».

2. Artificial Intelligence (штучний інтелект) на сьогоднішній день присутній фактично у кожній цифровій галузі діяльності, digital-маркетинг не є виключенням. Перевагою практичного застосування даного інструменту є можливість аналізу поведінки споживачів, прогноз шаблонів пошуку та комплексний аналіз даних із соціальних мереж, що в комплексі дозволить підприємствам зрозуміти, яка категорія споживачів (вік, стать і т.д.) шукають в мережі їхні товари чи послуги. Використання даного інструменту digital-маркетингу дозволить підвищити окупність інвестицій в цифрове просування товарів за рахунок можливостей формування автоматичної звітності по трафіку з прив'язкою до обсягів реалізації товарів. У звіті Blueshift [13] зазначається, що 28 % маркетологів вже застосовують штучний інтелект на практиці щодо рекомендацій продуктів та 26 % щодо оптимізації роботи компанії, що призводить до автоматизації окремих маркетингових процесів.

3. Голосовий пошук на сьогоднішній день активно використовується багатьма споживачами, особливо з використанням мобільних пристроїв. В межах статистичних даних компанії Google [14], фактично третина або 29 % всіх мобільних пошукових запитів з використанням гаджетів активується голосом. Специфікою голосового пошуку є використання ключових слів, таких як «найкраще», «нове», «що», «як» і т.д., що в комплексі формує специфічний канал обміну повідомленнями між системою і споживачем. Тому наведений інструмент є частиною сучасної маркетингової стратегії компаній для побудови тісної комунікації між користувачем та брендом.

4. Чат-боти сьогодні є одним з найбільш швидкозростаючих каналів комунікації з бізнесом. Згідно звіту Drift State of Conversational Marketing [15] використання чат-ботів має приголомшливу тенденцію до зростання на 92 % починаючи з 2019 року. У звіті зазначається, що дві третини споживачів хоча б раз протягом останніх 12 місяців взаємодіяли з ботами. Впровадження даного інструменту підвищує ефективність обробки запитів споживачів до служби підтримки компаній через канали соціальних мереж, електронну пошту та інші он-лайн-платформи. Боти обробляють до 70 % запитів споживачів надаючи швидкі конкретні відповіді. Згідно з дослідженням Global Market Insights [16], до 2024 року ринок чат-ботів досягне \$1,34 млрд і стане рушійною силою бізнес-комунікацій.

5. Покупки із застосуванням соціальних мереж. Останніми роками соціальні платформи розширюють функціональність покупок через створення Facebook Shops чи Instagram Shopping, навіть TikTok і LinkedIn підхопили наведену тенденцію. За прогнозами Smart Insights [17] у період 2022-2023 років соціальні мережі ще більше інтегруються з електронною комерцією, зокрема зазначається, що 87 % покупців, що здійснюють покупки он-лайн вважають, що соціальні мережі допомогли їм прийняти рішення щодо придбання того чи іншого товару, а 30 % споживачів готові купувати товари з використанням цього каналу комунікації.

6. Онлайн-заходи є однозначним трендом останніх років у digital-маркетингу. Потенційні споживачі компанії позитивно сприймають відео-огляди про товари чи послуги, які дозволяють їм з упевненістю прийняти рішення про покупку. Налаштування сучасних соціальних мереж та інших майданчиків дозволяє розміщувати відео-контент, а в інтерфейсі платформ вбудована можливість проводити прямі ефіри, які дозволяють в режимі он-лайн попрацювати з цільовою аудиторією клієнтів та приховано зібрати інформацію про неї. Що в подальшому є базисом для аналізу, таргетованої реклами, спеціальних пропозицій тощо.

7. Багатоканальний маркетинг дозволяє компанії просувати власний бренд на декількох майданчиках одночасно, не обмежуючись одним сайтом або сторінкою. Значна кількість соціальних мереж та інших комунікаційних платформ суттєво впливають на користувачів та клієнтів, що вимагає від компаній присутності в основних та додаткових каналах комунікації з метою підвищення пізнаваності фірми.

Окремі тренди в процесі дослідження нами не виділені в інші блоки, як наприклад розмовний маркетинг, на нашу думку його доцільно долучити в блок голосового пошуку з розширеними можливостями, оскільки дані тренди мають спільний знаменник – покращити взаємодію з користувачами через інструменти комунікативного діалогового зв'язку. Проте в окремих дослідженнях [18] розмовний маркетинг розглядається як окремий самостійний тренд.

Інші сучасні тренди digital-маркетингу, які наведені на рис. 1 такі як гейміфікація (використання ігрових механізмів у неігровому контексті зокрема для залучення споживачів), підвищена персоналізація (за допомогою даного інструменту можна зробити привабливу пропозицію клієнту, підвищити конверсію), розробка сайтів, орієнтованих на мобільні пристрої (створення зручного для мобільних пристроїв контенту, який займає вищі позиції в пошукових системах), пошук із нульовим кліком (Zero-Click Searches – користувач отримує рейтинг пропозицій, що найбільше відповідають його запиту), контент користувача (User-generated content – допомагає завоювати довіру цільової аудиторії, підвищити рейтинг бренду в пошуковій мережі та загальний авторитет), залучення некомерційних організацій (Ernst and Young наводить дані, що 69 % споживачів дотримуються думки, що бренди повинні змінювати світ на краще і 81 % готові підтримувати соціально відповідальні бізнес проекти) і т.д. є дієвими лише для крупних потужних транснаціональних компаній, оскільки їх практична реалізація потребує як значних фінансових вкладень, та і відповідного штату кваліфікованих співробітників служби маркетингу, які будуть здійснювати та забезпечувати підтримку наведених заходів.

Наступним кроком дослідження розглянемо поточні тенденції використання маркетологами соціальних мереж та платформ, відповідні дані зображено на рис. 2. Наведені результати ґрунтуються на глобальному опитуванні близько 3000 маркетологів, дві третини з яких працюють на малий бізнес.

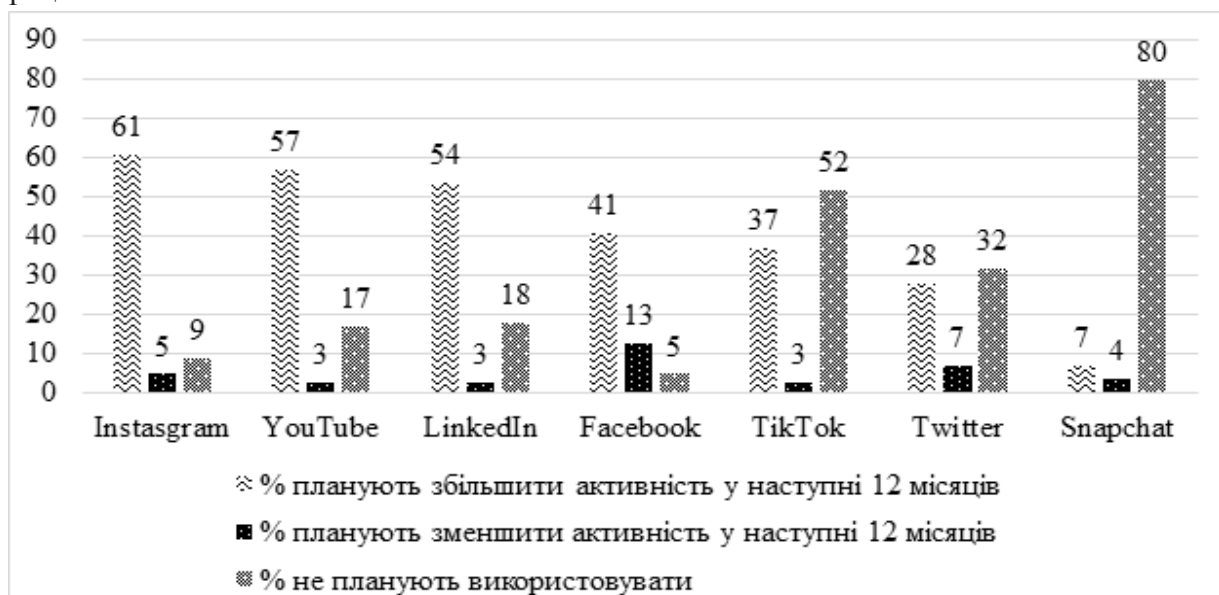

Рис. 2 Тенденції використання маркетологами соціальних мереж та платформ у 2022 році

Джерело: побудовано авторами за даними [19]

Аналізуючи дані наведені на рис. 2 зауважимо, що в поточному році маркетингові спеціалісти та фахівці галузі планують збільшити власну активність на платформах Instagram, YouTube, LinkedIn та Facebook. Лідерами серед платформ, які маркетологи не планують використовувати виділимо TikTok, Twitter та Snapchat. Зауважимо, що протягом останніх років Facebook продовжує залишатися найбільш часто використовуваною соціальною платформою респондентів опитування: 9 з 10 маркетологів стверджують, що користуються саме нею. Проте вважаємо, що з огляду на популярність Facebook саме серед молоді його привабливість може трохи ослабнути серед маркетологів, згідно з результатами останнього щорічного звіту Social Media Examiner про індустрію маркетингу [20].

Платформа Facebook, за оцінками маркетологів [20-21], особливу цінність для компаній привносять в аспекті зростання продажів за рахунок збільшення трафіку. LinkedIn визнана фахівцями, як найкраща платформа для генерації потенційних клієнтів, а Instagram використовується для створення лояльних компанії користувачів, з метою ознайомлення з продукцією здебільшого використовувалися YouTube і Twitter.

Висновки. Таким чином, у контексті проведеного дослідження виявлено вплив цифровізації на формування основних маркетингових трендів та платформ їх реалізації. Виділено ключові інструменти digital-маркетингу застосування яких сприятиме просуванню товарів вітчизняних компаній, а саме: підняття компанії у видачі пошукових систем, аналіз поведінки споживачів, голосовий пошук, чат-боти, покупки із застосуванням соціальних мереж, онлайн-заходи та багатоканальний маркетинг. В процесі дослідження доведено, що інші інструменти digital-маркетингу залишаються дієвими лише для крупних потужних транснаціональних компаній через складність застосування та відносну вартість реалізації.

В подальших дослідженнях увагу буде сконцентровано на визначені алгоритмів розрахунку вартісних показників застосування окремих інструментів digital-маркетингу в практичну площину реалізації вітчизняними компаніями для прийняття оптимальних виважених управлінських рішень щодо можливостей та перспектив застосування.

Список літератури

1. Руденко М.В. Цифровізація: категоріальні особливості та специфіка трактування. *Економічний форум*. 2021. № 4. С. 3–13.
2. Пантелеева Н.М., Колодій С.Ю., Ребрик М.А. Цифрова економіка як ключовий тренд розвитку постіндустріального суспільства: монографія. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. 299 с.
3. Белова Т.Г., Войтович Н.Ю. Сучасні тренди у маркетинговому середовищі підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23. С. 16–19.
4. Blazheska D., Ristovska N., Gramatnikovski S. The impact of digital trends on marketing. *Journal of economics*. 2020. №11(1). P. 48–58.
5. Кирилюк Є.М. Стратегічні пріоритети розвитку сільськогосподарських маркетингових кооперативів в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 16. С. 12–17.
6. Хамініч С.Ю., Сокол П.М., Бабіч А.Д. Digital-маркетинг як сучасний засіб просування товарів та послуг. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 6. С. 45–50.
7. Васильців Н.М., Рожко Н.Я. Сучасні тренди digital-маркетингу. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 232–236.
8. Турчин Л., Островерхов В. Сучасні тренди Інтернет-маркетингу. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. Вип. 24. С. 75–85.
9. Хуторна М.Е., Ткаченко Ю.П. Цифрова трансформація грошового ринку: перспективи чи загрози фінансовій стабільності. *Фінансовий простір*. 2020. № 4(40). С. 269–277.
10. Ілляшенко С.М. Сучасні тенденції застосування Інтернет-технологій у маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4. С. 64–74.
11. James A., Panagoropoulos N., Rapp A. A review of social media and implications for the sales process. *Journal of personal selling and sales management*. 2012. № 32(3). P. 305–316.
12. Спенсер С., Єнж Е., Фікшин Р., Стрикчіола Д. SEO – мистецтво розкрутки сайтів: монографія. Санкт-Петербург: БХВ, 2016. 239 с.
13. Інтелектуальне залучення клієнтів. URL: <https://blueshift.com/library/activating-customer-data-for-ai-powered-marketing-report/> (дата звернення 7.06.2022).

14. Голосовий пошук – статистика. URL: <https://www.thinkwithgoogle.com/marketing-strategies/app-and-mobile/voice-search-statistics/> (дата звернення 7.06.2022).
15. Стан розмовного маркетингу. URL: https://www.drift.com/blog/state-of-conversational-marketing/?utm_source=salesforce&utm_medium=blog (дата звернення 7.06.2022).
16. Блоги маркетингових досліджень. URL: <https://www.gminsights.com/blogs> (дата звернення 7.06.2022).
17. Стратегія цифрового маркетингу. URL: <https://www.smartinsights.com/blog> (дата звернення 7.06.2022).
18. Яцюк Д.В. Цифровий маркетинг: майбутнє маркетингових комунікацій в брендингу. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 7. С. 70-75.
19. Маркетинг у соціальних мережах. URL: <https://www.marketingcharts.com/digital/social-media-225913> (дата звернення 7.06.2022).
20. Звіт про маркетинг у соціальних мережах за 2022 рік. URL: <https://www.socialmediaexaminer.com/social-media-marketing-industry-report-2022/> (дата звернення 7.06.2022).
21. Андрушкевич З.М. Інтернет-маркетинг у соціальних мережах. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2014. № 2. С. 163–166.

References

1. Rudenko, M.V. (2021). Digitization: categorical features and specifics of interpretation. *Ekonomichnyy forum*, 4, 3–13. [In Ukrainian].
2. Pantyelyeyeva, N.M., Kolodiy, S.Yu. & Rebryk, M.A. (2019). Digital economy as a key trend in the development of post-industrial society: a monograph. Kyiv: University of Banking. [In Ukrainian].
3. Belova, T.G. & Voitovich, N.Yu. (2019). Modern trends in the marketing environment of the enterprise. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 23, 16–19. [In Ukrainian].
4. Blazheska, D., Ristovska, N. & Gramatnikovski S. (2020). The impact of digital trends on marketing. *Journal of economics*, 11(1), 48–58.
5. Kyryliuk, E.M. (2015). Strategic priorities for the development of agricultural marketing cooperatives in Ukraine. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 16, 12–17. [In Ukrainian].
6. Khaminich, S.Yu., Sokol, P.M. & Babich, A.D. (2019). Digital marketing as a modern means of promoting goods and services. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo*, 6, 45–50. [In Ukrainian].
7. Vasylytsiv, N.M. & Rozhko, N.Ya. (2018). Modern trends in digital marketing. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 15, 232–236. [In Ukrainian].
8. Turchyn, L. & Ostroverkhov V. (2019). Modern trends in Internet marketing. *Rehional'ni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrayiny*, 24, 75–85. [In Ukrainian].
9. Khutorna, M.E. & Tkachenko, Yu.P. (2020). Digital transformation of the money market: prospects or threats to financial stability. *Finansovyy prostir*, 4(40), 269–277. [In Ukrainian].
10. Plyashenko, S.M. (2011). Current trends in the use of Internet technologies in marketing. *Marketynh i menedzhment innovatsiy*, 4, 64–74. [In Ukrainian].
11. James, A., Panagopoulos, N. & Rapp A. (2012). A review of social media and implications for the sales process. *Journal of personal selling and sales management*, 32(3), 305–316. [In English].
12. Spencer, C., Yenzh, E., Fikshin R. & Strikchiola D. (2016). SEO - the science of website promotion: a monograph. St. Petersburg: BHV. [in Russian].
13. Intellectual customer engagement. Retrieved from: <https://blueshift.com/library/activating-customer-data-for-ai-powered-marketing-report/> (accessed June 7, 2022).
14. Voice search - statistics. Retrieved from: <https://www.thinkwithgoogle.com/marketing-strategies/app-and-mobile/voice-search-statistics/> (accessed June 7, 2022).
15. The state of conversational marketing. Retrieved from: https://www.drift.com/blog/state-of-conversational-marketing/?utm_source=salesforce&utm_medium=blog (accessed June 7, 2022).
16. Marketing research blogs. Retrieved from: <https://www.gminsights.com/blogs> (accessed June 7, 2022).
17. Digital marketing strategy. Retrieved from: <https://www.smartinsights.com/blog> (accessed June 7, 2022).
18. Yatsyuk, D.V. (2017). Digital marketing: the future of marketing communications in

branding. Investytsiyi: praktyka ta dosvid, 7, 70–75.

19. Social media marketing. Retrieved from: <https://www.marketingcharts.com/digital/social-media-225913> (accessed June 7, 2022).

20. Report on marketing in social networks for 2022. Retrieved from: <https://www.socialmediaexaminer.com/social-media-marketing-industry-report-2022/> (accessed June 7, 2022).

21. Andrushkevich, Z.M. (2014). Internet marketing in social networks. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky, 2, 163–166. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.06.2022

Прийнята до публікації 25.06.2022

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Чатченко Т. В., к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

e-mail: chatchenkotv@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2069-0670

Мангушев Д. В., к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

e-mail: d.v.mangushev@karazin.ua

ORCID ID: 0000-0001-8795-164X

Герасічкін В., студент кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

e-mail: gerasickinviktor3@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0156-7995

***Анотація.** Мета* узагальнити розробки конкурентної стратегії із зазначенням показників ефективності. *Методика.* У дослідженні було використані як загальнонаукові методи дослідження, такі як аналіз та синтез для аналізу досліджень науковців та бізнес-літератури, узагальнення – для узагальнення алгоритму розробки стратегій та підходів до формування конкурентних статей, спеціальні методи, серед яких фінансового аналізу для формування необхідних показників ефективності діяльності підприємства, матричні методи – для аналізу конкурентів, та інших. *Результати.* В результаті проведеного дослідження нами було узагальнено алгоритм розробки конкурентної стратегії підприємства в контексті стратегічного профілю підприємства, запропоновано узагальнену групи показників, які можуть бути використані як при постановці цілей та при аналізі ефективності реалізації даної стратегії. Особливий акцент зроблено на аналізі зовнішнього середовища підприємства та його непрямих конкурентів та підприємств-лідерів інших видів діяльності для можливого використання кращого досвіду та практик у своїй діяльності. *Практичне значимість.* Практична значимість полягає у можливості застосуванні узагальненого алгоритму розробки стратегії та комплексу показників оцінювання конкурентного становища підприємства, які можуть бути використані як при цілепокладанні так і при оцінці рівня досягнення цілей стратегії. Також велике значення є у бенчаркінгу підприємств-лідерів інших видів діяльності, досвід яких може бути використаний у діяльності фірми.

Ключові слова: конкурентна стратегія, бенчаркінг, зовнішнє середовище, показники ефективності.

MECHANISM TO ENSURE THE COMPETITIVE STRATEGY OF THE ENTERPRISE

Chatchenko Tatiana, Ph.D., Assoc. Department of Economic Theory and Economic Management Methods, VN Kharkiv National University Karazina, Kharkiv, Ukraine

e-mail: chatchenkotv@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2069-0670

Mangushev Dmytro, Ph.D., Assoc. Department of Marketing, Management and Entrepreneurship, VN Kharkiv National University Karazina, Kharkiv, Ukraine

e-mail: d.v.mangushev@karazin.ua

ORCID ID: 0000-0001-8795-164X

Gerasichkin Victor, student of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, VN Kharkiv National University Karazina, Kharkiv, Ukraine

e-mail: gerasickinviktor3@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0156-7995

***Abstract.** Purpose.* The goal is to summarize the development of a competitive strategy with an indication of performance indicators. *Method.* The research used both general scientific research methods, such as analysis and synthesis for the analysis of research by scientists and business literature, generalization - for the generalization of the algorithm for developing strategies and approaches to the formation of competitive articles, special methods, including financial analysis for the formation of the necessary performance indicators enterprises, matrix methods - for analyzing competitors, and others. *Results.* As a result of the conducted research, we generalized the algorithm for developing a competitive strategy of the enterprise in the context of the strategic profile of the enterprise, proposed a generalized group of indicators that can be used both when setting goals and when analyzing the

effectiveness of the implementation of this strategy. Special emphasis is placed on the analysis of the external environment of the enterprise and its indirect competitors and leading enterprises of other types of activities for the possible use of better experience and practices in their activities. Practical importance. The practical significance lies in the possibility of applying a generalized strategy development algorithm and a set of indicators for evaluating the company's competitive position, which can be used both when setting goals and when assessing the level of achievement of strategy goals. Benchmarking of leading enterprises of other types of activities, whose experience can be used in the company's activities, is also of great importance.

Key words: competitive strategy, benchmarking, external environment, performance indicators.

JEL Classification: L100.

Постановка проблеми. Конкурентна стратегія підприємства посідає одне з важливих місць й процесі його існування та розуміння за рахунок чого, яких факторів підприємство, його продукція відрізняється від конкурентів. Але крім визначення цієї сукупності елементів необхідно розуміти спосіб досягнення та їх утримання. Для чого потрібні різного роду ресурси, починаючи від сировини та матеріалів до людських, які мають мати певні знання, вміння та навички. Питання визначення необхідних ресурсів, їх комбінації та розуміння коректності їх використання є актуальним та має визначатися механізмом забезпечення конкурентної стратегії підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні І. Булах розглядає можливі варіанти вибору конкурентних стратегій підприємства, Н. Грищин у своєму дослідженні визначає перелік показників оцінці конкурентоспроможності підприємства, також розглядається вплив зовнішнього середовища з боку конкурентів у роботах Е. Дорохова, Г. Дроздова, О. Кириченко/

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зменшуючи досягнення авторів-науковців, невирішеними питаннями залишаються узагальнення алгоритму розробки та оцінці конкурентної діяльності та оцінці досвіду і зовнішнього середовища не тільки конкурентів, а й лідерів інших сфер діяльності.

Мета дослідження. Розглянути можливість комплексної розробки конкурентної стратегії в контексті загальної стратегії розвитку підприємства та всебічного аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища з акцентом на аналіз непрямих конкурентів та підприємств-лідерів в суміжних або зовсім інших видів економічної діяльності.

Основной материал. На сьогодні зміст терміну «стратегія» дещо змінюється, зміщається акцент із довгострокового плану розвитку до основної лінії поведінки підприємства, а саме принципів положень щодо цільових сегментів, цінової політики та засад існування підприємства. В літературі виділяють принципи формування стратегії, які наведено на рис. 1.

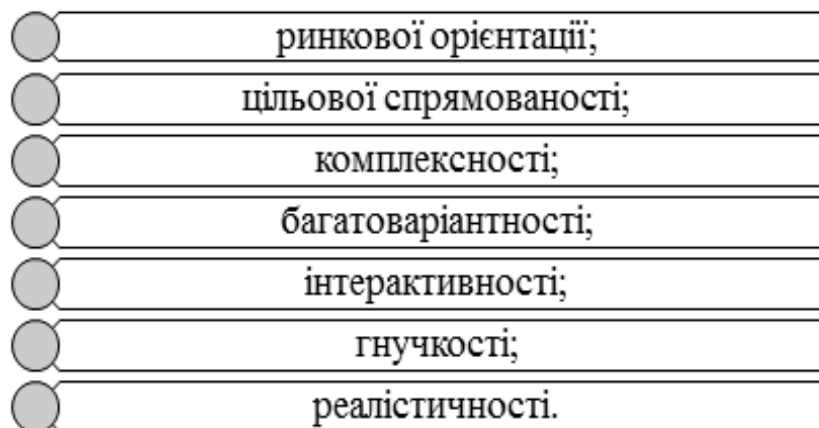

Рис.1. Принципи формування конкурентної стратегії

Джерело: сформовано авторами на основі [3, 8]

Базуючись на принципах формування конкурентної стратегії витікає певний алгоритм створення конкурентної стратегії фірми.

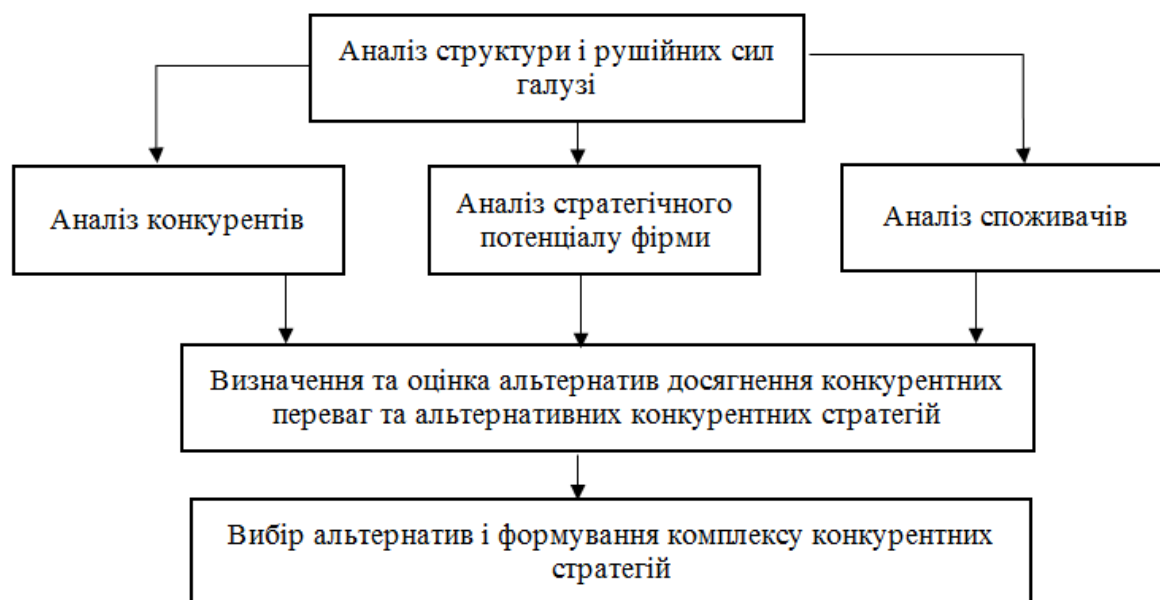

Рис. 2. Алгоритм розробки конкурентної стратегії фірми

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

Таким чином на перших етапі необхідно проаналізувати фактори внутрішнього і зовнішнього середовища. У табл. 1 представлено основні вимоги до факторів внутрішнього середовища відповідно до основних конкурентних стратегій підприємства.

Таблиця 1

Основні вимоги до факторів внутрішнього середовища відповідно до конкурентних стратегій фірми

№	Фактори внутрішнього середовища	Параметри факторів внутрішнього середовища, за якими вони можуть використовуватися в базовій конкурентній стратегії	
		Лідерство у витратах	Диференціація або фокусування
1	Техніко-технологічні		
1.1	Обладнання	устаткування, що вимагає мінімальних витрат на переналадження для виробництва нової продукції. відносно дешево, як правило, масово вироблюване устаткування	часто унікальне, прогресивне для виробництва ексклюзивної продукції; устаткування призначено під замовлення винятково для випуску даної продукції
1.2	Ресурси	доступ до дешевого й легкого в обробці матеріалу прийнятної якості	іноді дорогі матеріали, що мають рідкі й унікальні властивості
1.3	Технології та ноу-хау	технологія виробництва, як правило, не містить «ноу-хау», конкуренти використовують аналогічну технологію	На підприємстві є науковий центр, що постійно розробляє нові технології виробництва, ґрунтуючись на наукових відкриттях
1.4	Рівень автоматизації виробництва	при виробництві в основному використовується машинна праця з максимальним ступенем автоматизації технологічних процесів, використання ручної праці – мінімальне	унікальність продукції може забезпечуватися або високою часткою ручної праці, або, навпаки, унікальною технологією, що вимагає мінімального втручання людини

2	Економічні		
2.1	Основа переваги	ефект масштабу, ефект досвіду	готовність покупця платити більшу ціну за ексклюзивні властивості продукції
2.2	Собівартість виробництва	мінімальна	низька собівартість не є обов'язковою вимогою
2.3	Витрати на маркетинг	мінімально припустимі	як правило, високі, що пов'язане з необхідністю поглиблених досліджень ринку й розробки спеціальних заходів щодо просування товару
2.4	Джерела фінансування	доступність позикового капіталу при низьких процентних ставках, пільгові умови кредитування	обов'язкові вимоги відсутні, однак доступність і дешевина позикового капіталу – бажані
2.5	Людський капітал	використання дешевої робочої сили достатньої кваліфікації	залучення висококваліфікованих фахівців, як правило, при високій оплаті їх праці
3	Управлінські		
3.1	Нормування	всі операції й елементи виробничого процесу жорстко нормовані	не має суттєвого значення
3.2	Основні задачі та цілі	перед кожним співробітником ставиться певне завдання й чітко позначено шлях його вирішення	ставиться тільки мета, а знайти шлях її досягнення входить в обов'язки працівників (робота творча)
3.3	Графік роботи	твердий, контролюється час початку й закінчення роботи	гнучкий, працівник відповідає за кінцевий результат незалежно від кількості відпрацьованих годин
3.4	Контроль	здійснюється постійно на кожному етапі виробничого процесу й за кожною операцією	об'єктом контролю є кінцеві результати, проміжний контроль, як правило, зведений до мінімуму
3.5	Система менеджменту	роздутий, чисельність керівників визначається необхідністю постійного контролю на кожному етапі виробництва	мінімальний
3.6	Структура менеджменту	організацію розподілено на велику кількість підрозділів, кожен з яких вузько спеціалізований й виконує невелику частину роботи, при цьому відсутній прямий взаємозв'язок з іншими відділами	структура управління адаптивна, кількість підрозділів невелика, всі відділи працюють у тісному взаємозв'язку
4	Соціально-психологічні		
4.1	Психологічні переваги споживачів	націленість на недорогі, уніфіковані масово використовувані товари	перевага віддається ексклюзивним товарам, що задовольняють специфічні або нові потреби
4.2	Психологічні установки в колективі	тверда дисципліна, розгорнута система заохочень і штрафів	сприятливий психологічний клімат, що забезпечує можливість творчої роботи
5	Природно-кліматичні, географічні		

5.1	Близькість до ресурсів	важлива близькість до сировинної бази	найбільш важливою є можливість тісних контактів з науковими установами, що у певній мері забезпечується близькістю їх розташування
5.2	Логістична інфраструктура	наявність розвитої транспортної інфраструктури, що дозволяє мінімізувати транспортні витрати	наявність можливості своєчасної й швидкої доставки товару покупцям, витрати на транспортування другорядні
5.3	Зв'язок	кращі засоби зв'язку, що забезпечують мінімальні накладні витрати	першочергове значення мають сучасні та надійні засоби зв'язку
5.4	Кліматичні умови	сприятливий клімат, що дозволяє мінімізувати витрати на створення необхідних умов праці	підвищені вимоги до окремих кліматичних факторів: загазованість, вологість і т. п.

Джерело: сформовано авторами на основі [4, 6]

Аналіз і дослідження як зовнішнього середовища поводиться комплексом інструментів та методів дослідження, які зведено на схемі (рис. 3).

Перш за все проводиться збір інформації та аналіз ринку, а саме: про конкурентів (прямих, непрямих), постачальників, споживачів, посередників [9]. Аналіз тенденцій розвитку ринку та можливих шляхів розвитку. Далі проводиться аналіз фірми, в тому числі пошук та створення конкурентних переваг фірми. При аналізі конкуренції проводиться достатньо глибокий аналіз конкурентів, як за обсягами продажу, аналіз конкурентних товарів та можливих шляхів розвитку. При подальшому аналізі конкурентів та порівнянні конкурентів із власною фірмою – проводяться матричні методи та методи бенчмаркінгу.

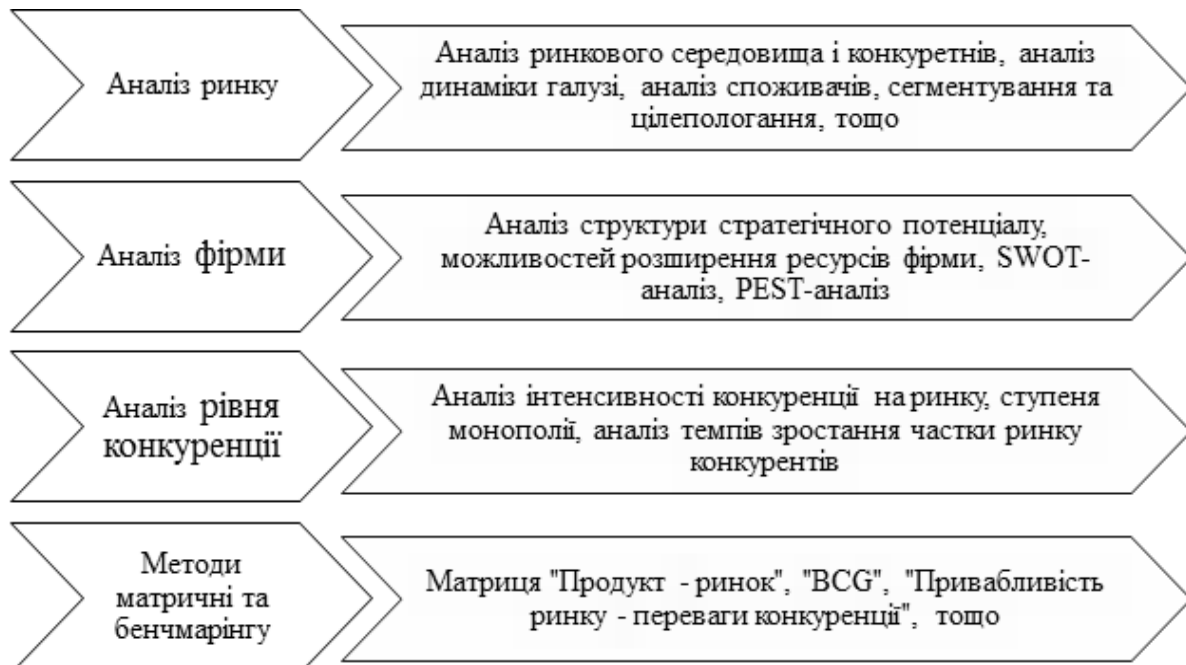

Рис. 3. Послідовність застосування методів дослідження при формуванні конкурентної стратегії

Джерело: сформовано авторами на основі [3, 7]

Розглянемо їх більш докладно послідовність та застосування методів конкурентного аналізу та формування відповідної стратегії.

Перше завдання на етапі підготовки – аналіз ринку. Для формування стратегії необхідно чітко розуміти тенденцію розвитку ринку промислових товарів. Це дозволить вчасно реагувати на зміни інтересів споживачів і дій конкурентів. З цієї причини доцільно

розрахувати місткість ринку, що дозволить оцінити його насиченість, концентрацію та ступінь диференціації, бар'єри входу та виходу. Розробляйте можливості та загрози для компанії на основі отриманих даних. Створення моделей п'яти конкурентних сил дозволяє оцінити навколишнє середовище, на яке безпосередньо впливає, і визначити основні конкурентні сили на ринку.

Наступним кроком є аналіз переваг і недоліків компанії у виробничій, людській, фінансовій та культурній функціональних підсистемах організації. Метою цього аналізу є визначення внутрішніх резервів підвищення конкурентоспроможності.

Аналіз людських ресурсів повинен відображати кваліфікацію працівників та їх відданість компанії. З цією метою ми проаналізували плинність кадрів, системи стимулювання, розвиток кар'єри, навчання працівників та організаційну культуру.

За допомогою аналізу підсистеми фінансових функцій визначається можливість фінансового розвитку. Тому на основі аналізу даних функціональної підсистеми визначаються слабкі та сильні сторони кожної підсистеми. Крім того, рекомендується проаналізувати конкурентоспроможність товару, необхідні для цього ресурси та складові.

Для розрахунку коефіцієнта конкурентоспроможності слід порівнювати характеристики, обсяг товарів і послуг власного виробництва з аналогічними товарами на ринку. Необхідно також порівняти загальну ефективність діяльності підприємства та з'ясувати конкурентну перевагу власних ресурсів [10].

На четвертому етапі будується комплексний SWOT-аналіз. Отримана на перших етапах інформація систематизується, сортується за важливістю та чітко пояснюється в SWOT-аналізі, на перетині сильних, слабких сторін, можливостей і загроз даються рекомендації щодо стратегічного розвитку компанії.

Наступний етап – аналіз стратегічного позиціонування компанії. Для визначення стратегічного розташування можна використовувати матрицю McKinsey, BCG, ADL-LC, ShellDPM та ін., а також карту конкурентного ринку, її побудова дозволяє визначити стратегічне розташування компанії на конкретному ринку для визначення стратегії для кожного стратегічного підрозділу підприємства, та передбачити подальші дії конкурентів та сформулювати ефективний метод контратаки.

Завершальний етап передбачає вибір конкурентної стратегії на основі інформації, отриманої на етапі підготовки, з урахуванням ситуації на ринку та позиції, яку займає підприємство [1]. Вибір конкурентної стратегії починається з розуміння ринкового простору, тому необхідно оцінити інтенсивність конкуренції.

Розглянемо більш детально найбільш часто використовувані показники при формуванні конкретної стратегії компанії (табл. 2)

Таблиця 2

Основні показники оцінювання конкурентного становища фірми

№	Показник	Формула	Значення
1	Частка ринку	$Чр = Vз / Mр$, де Vз- обсяг збуту товарів Mр – місткість ринку	Частка продажів фірми у загальному обсязі реалізації товарів на ринку
2	Якість продукції	Проівняння гарантійного терміну, строку використання, тощо	Оцінюється комплексом показників у порівнянні з товарами конкурентами на основі експертних методів
3	Рівень цін	$Рц = b / Bк$, де b – ціна фірми Bк – ціна фірми конкурента на аналогічний товар	За допомогою порівняльного аналізу робиться висновки про співвідношення до цін конкурентів
4	Коефіцієнт широти асортименту	$Кш = Шф / Шк$, де Шд – широта дійсна Шк – широта базова	Аналіз широти асортименту фірми у поточному періоді у порівнянні з попереднім

5	Фінансова стійкість	Коефіцієнти ліквідності, стійкості	Дані показники показують те, на скільки швидко фірми зможе виконати свої зобов'язання
6	Рівень використання виробничої потужності	$K_v = V_f / P_f$, де V_f – фактичний річний випуск товарів, P_f – середньрічна виробнича потужність	Показує рівень використання виробничих потужностей, за яким ми можемо бачити потенціал зростання виробництва
7	Рівень дистрибуції	$R_d = Y / Y_k$, де Y – кількість торговельних представництв фірми Y_k – кількість торговельних представництв конкурента	Показує співвідношення за кількістю розвиток торговельної мережі конкурента
8	Техніко-економічний рівень підприємства	Показник вводу нового обладнання, відновлення основних засобів, кількість патентів на винаходи, тощо	Комплексний показник
9	Імідж (рівень корпоративної культури)	Оцінюється за допомогою опитування покупців про знання бренду	Показник, що використовує вибіркоче опитування
10	Витрати на 1 грошову одиницю товарної продукції	$V_p = (C/v) / V$, де C/v – собівартість товарів; V – виторг за реалізацію продукції	Показує величину витрат у виторгу фірми
11	Рівень інноваційної активності	$P_{ia} = N_{in} / N$, де N_{in} – кількість інновацій запроваджених у фірмі у поточному та у попередньому році	Свідчить про кількість інновацій, що в свою чергу показує на скільки фірма може випускати нових товарів і залишатися інноваційною та утримувати конкурентні позиції
12	Рентабельність	Різні види рентабельності	Показує рівень ефективності використання тих чи інших ресурсів та рівень ефективності існування фірми взагалі.

Джерело: сформовано авторами на основі [3, 10]

Завантаженість потужностей є найважливішою техніко-економічною ознакою, яка впливає на величину витрат, ціни на продукцію і навіть на конкурентоспроможність підприємств.

Техніко-економічний рівень є складною ознакою, а конкретний зміст розрахунку різний, і потрібен системний метод оцінки. Технічний рівень підприємства визначається виходячи з наявного обладнання бригади. В даному випадку використовується основа: виробництво обладнання та ступінь його оновлення тощо.

Економічні показники враховують рівень рентабельності (продукція, виробництво, збут, активи та підприємства); величину собівартості продукції; продуктивність; фондівіддачу; вартість товарної продукції за 1 грн. тощо. Спочатку розрахуйте відповідно до місцевого

напрямку, а потім проведіть комплексну оцінку. Потім визначають загальні показники в економіко-технічних параметрах з урахуванням їх важливості [5].

Фінансова стійкість залежить від таких показників: загальна (абсолютна) та відносна ліквідність, автономність підприємства, оборотність оборотного капіталу та платоспроможність.

Конкурентоспроможна продукція, що випускається промисловими підприємствами, має складні характеристики і потребує оцінки за параметрами якості, обсягу та цінних факторів, а потім інтегрована в інструмент.

Корпоративна культура формує імідж компанії і є однією з найважливіших ознак її привабливості на ринку. Фактори іміджу розрізняються за кількістю показників, а саме: помітність компанії та її продукції; ринкова позиція; імідж бренду тощо.

Рівень інноваційної діяльності залежить від підготовки підприємства до оновлення виробничого парку: нової продукції, обладнання, технології, упаковки тощо.

Оцінку конкурентоспроможності можна проводити на підприємстві або порівнювати з іншими представниками ринку. Крім того, рівень конкурентоспроможності можна розглядати в динаміці різних періодів. Це дозволить виявити тенденцію зміни конкурентного потенціалу підприємства [2].

Важливим є проведення даного аналізу як на етапі формування стратегії так і на підсумку її реалізації, доповнюючи порівняння з ринком та об'єктами бенчмарку.

Рис. 4. Модифікований цикл Демінга / PDCA

Висновки. Таким чином, використовуючи зазначені показники та алгоритм формування конкурентної стратегії дозволяє сформулювати комплекс показників та зафіксувати об'єкти для бенчмаркінгу, які будуть використовуватися при контролі діяльності підприємства та оцінці рівня досягнення стратегічних цілей. Важливим фактором фіксації положення підприємства на ринку та тенденції розвитку дозволяє оцінювати не тільки розвиток самого підприємства, а й ринку взагалі. Бо ринок може змінюватися: розвиватися швидше або навпаки знижувати темпи зростання чи взагалі змінити напрямок розвитку.

Список літератури

1. Булах І. В. Вибір конкурентної стратегії підприємства: методичний підхід. *Економіка і організація управління*. 2010. Вип.2 (8). С. 25-32.
2. Грицишин Н. Оцінка конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка. Серія економічна*. 2004. Вип. 33. С.431-436.

3. Довбенко В. І. Чинники підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств за умов глобалізації. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2007. Вип. 6 (35). С. 29-35.
4. Кириченко, О. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. 2008. 2-е вид., перероб. і доп. 518 с.
5. Максимова, Т. Особливості формування маркетингової стратегії та маркетингової політики на українських промислових підприємствах в умовах кризи. *Маркетинг в Україні*. 2009. № 6. С. 22-26.
6. Наукова бібліотека Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/eng/search/missing.phtml> (дата звернення 20.05.2022)
7. Нефедова О. Г. Механізм вибору конкурентної стратегії підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2008. Вип. 2. С. 117-120.
8. Савельєв Є. В. Міжнародна економіка. К. : Знання. 2008. 3-тє вид., перероб. і доп. 622 с.
9. Черномаз, П.А. Международный маркетинг. Х.: ХНУ имени В.Н, Каразина. 2008. 232 с.
10. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств. Український бестселер. Львів. 2013. 427 с.

References

1. Bulakh, I. V. (2010) The choice of competitive strategy of the enterprise: a methodical approach. *Ekonomika i organizatsiya upravlinnya*, 2 (8), 25-32. [In Ukrainian]
2. Gritishin, N. (2004) Assessment of the competitiveness of the enterprise. *Visnik L'vivskogo universitetu imeni Ivana Franka. Seriya ekonomichna*, 33, 431-436. [In Ukrainian]
3. Dovbenko, V. I. (2007) Factors of increasing the competitiveness of domestic enterprises under the conditions of globalization. *Zovnishnya torgivya: pravo ta ekonomika*, 6 (35), 29-35. [In Ukrainian].
4. Drozdova, G. M. (2004) Menedzhment zovnishn'oekonomichnoi diyal'nosti pidpriemstva. *Navchal'nii posibnik*. [In Ukrainian].
5. Kirichenko, O. A. (2008) Menedzhment zovnishn'oekonomichnoi diyal'nosti. *Pidruchnik*. [In Ukrainian].
6. Naukova biblioteka Kiyivskogo natsionalnogo universitetu Im. T. G. Shevchenka. (2022) Retrieved from <http://www.univ.kiev.ua/eng/search/missing.phtml>. (Accessed May, 20, 2022). [In Ukrainian].
7. Nefedova, O. G. (2008) The mechanism of choosing a competitive strategy of the enterprise. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukraïny*, 2, 117-120. [In Ukrainian].
8. Saveliyev, Ye. V. (2008) *Mizhnarodna ekonomika*. K.: Znannia. [In Ukrainian].
9. Chernomaz, P. A. (2008) *Mezhdunarodnii marketynh*. Kh.: KhNU imeni V.N., Karazina. [In Ukrainian].
10. Yatsiv, I. B. (2013) *Konkurentospromozhnist silskohospodarskykh pidpriemstv*. Ukraïnskyi bestseller. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2022
Прийнята до публікації 30.06.2022

~ АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК 378.14 (430)

DOI:10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-97-104

**ДУАЛЬНА ФОРМА ВИЩОЇ ОСВІТИ – ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ Й
ПРОПОЗИЦІЇ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ**

Лоханова Н. О., доктор економічних наук, завідувач кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: profnat08@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3888-1299

***Анотація.** Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати ставлення до запровадження дуальної вищої освіти студентів спеціальності 071 «Облік та оподаткування», визначити передумови її реалізації у закладах вищої освіти в Україні. У дослідженні використано загальнонаукові і специфічні методи: структурно-логічний аналіз – для побудови логіки та структури дослідження; анкетування й узагальнення – для визначення зацікавленості студентів у впровадженні дуальної форми освіти. Результати дослідження полягають в оцінці перспектив запровадження дуальної форми вищої освіти в Україні. Практична значимість полягає в розробці пропозиції щодо вибору оптимального формату організації дуальної освіти.*

***Ключевые слова:** система вищої освіти, дуальна освіта, партнерство, підготовка фахівців.*

**DUAL FORM OF HIGHER EDUCATION - PROBLEM ASPECTS AND
PROPOSALS FOR IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

Lokhanova Nataliia, Doctor of Economics, Head of the Department of Accounting and Audit, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: profnat08@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3888-1299

***Abstract.** The purpose of the study is to analyze the attitude to the introduction of dual higher education for students majoring in "Accounting and Taxation", to determine the prerequisites for its implementation in higher education institutions in Ukraine. The study used general and specific methods: structural-logical analysis - to build the logic and structure of the study; questionnaires and generalizations - to determine the interest of students in the implementation of the dual form of education. The results of the study are to assess the prospects for the introduction of a dual form of higher education in Ukraine. The practical significance lies in the development of proposals for choosing the optimal format for the organization of dual education. The dual form of higher education has prospects for introduction for economic specialties, including for specialty "Accounting and Taxation", with the choice of base for such education in enterprises of various sectors of the economy (industry, trade, services), audit firms and consulting companies, banking institutions, state audit services. The study showed that the greatest interest among applicants for the specialty "Accounting and Taxation" is work in the real sector of the economy and in audit companies. As the most optimal format for the organization of dual education for students majoring in "Accounting and Taxation" is a combination of classic classes at the university for an average of 2.5-3 months, which then change practice for 2.5-3 months at the company with which the contract for dual education. The introduction of such an approach to scheduling the educational process and the curriculum will allow the student to acquire theoretical knowledge and gain practical skills in the company within the semester.*

***Keywords:** education system, dual education, partnership, training of specialists.*

JEL Classification: M400.

Постановка проблеми. Ефективність дуальної освіти на сьогодні підтверджена в багатьох країнах Європейського Союзу, зокрема, в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Румунії та інших. У Німеччині протягом кількох десятиліть створена ефективна система взаємодії вищої освіти з виробничою сферою, та постійний аналіз тенденцій розвитку цього союзу дає вельми позитивні результати.

Хоча підприємства Німеччини не зобов'язані проводити навчання за дуальною формою, 70% персоналу компаній пройшли навчання за даною системою [1, с.127].

Між тим, в Україні ця форма вищої освіти проходить лише перші кроки свого розвитку. Її запровадження у вигляді окремих пілотних проектів стало здійснюватися в останні п'ять років, і зараз сформовано перший досвід запровадження дуальної освіти в національних закладах вищої освіти.

Фактично українські ЗВО знаходяться на першому етапі розвитку дуальної освіти, і методичне опрацювання підходів до її реалізації представляється актуальним. На сьогодні ще немає усталених систем і опрацьованих механізмів реалізації дуальної освіти в Україні, ще не склався сталий попит з боку всіх учасників процесу, а отже, дослідження відповідної форми вищої освіти з позицій визначення проблемних аспектів і розробки рекомендацій для впровадження становить теоретичний і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кабінет Міністрів України у вересні 2018 року схвалив Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти [2].

Відповідно до даного документу дуальна форма здобуття освіти тлумачиться як «спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти» [2].

Дуальна форма базується на розробках освітян Німеччини, де сформувався значний практичний досвід її реалізації ще з 1970 року з початку так званого Штутгартського експерименту.

У межах дуальної освіти підготовка фахівців того чи іншого профілю базується на запитах та вимогах ринку праці, що дозволяє забезпечити молоді професійну мобільність та конкурентоспроможність [3].

У сучасній літературі питання імплементації дуальної освіти розглядаються в роботах С. А. Маскевича, Л. А. Майора, В. Н. Никитиної [4], Л. В. Марценюк, О. В. Груздева [5], Л. Ю. Кримчак [6] та інших авторів [7-10]. При тому достатньо глибоко опрацьовані загальні теоретичні засади функціонування дуальної освіти, які передусім базуються на досвіді західноєвропейських країн, в яких дуальна освіта розглядається в економічному і соціальному плані як механізм реалізації соціального партнерства держави, роботодавців, профспілок та різних громадських об'єднань з підготовки висококваліфікованого персоналу відповідно до потреб ринку праці [4; 5].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. І хоча саме розуміння цієї форми вищої освіти вже склалося, практичні аспекти її реалізації в Україні ще викликають багато різноманітних питань, що потребують рішення. Зокрема, до числа дискусійних аспектів відносяться підходи до організації дуальної освіти в ЗВО, специфіка побудови навчальних планів підготовки бакалаврів і магістрів у випадку застосування дуальної форми; відсутність повного опрацювання нормативного регулювання прав і зобов'язань трьох сторін за договорами дуальної освіти – ЗВО, студента і підприємства, установи чи організації та таке інше. Саме наявність цих та багатьох інших питань зумовлюють доцільність проведення досліджень в обраному напрямі.

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати ставлення до процесу запровадження дуальної вищої освіти студентів економічних спеціальностей (на прикладі спеціальності 071 «Облік та оподаткування»), визначити передумови її впровадження у закладах вищої освіти в Україні, і надати пропозиції щодо організації дуальної форми вищої освіти в українських ЗВО.

Основний матеріал. За даними, наведеними в працях німецьких фахівців [1], з 3,6 млн. підприємств Німеччини у програмах дуального навчання задіяно щонайменше 500 тис. господарюючих суб'єктів. При тому сума інвестицій становить понад 26 млрд. євро щорічно, у тому числі 3 млрд. – державні кошти [1].

В Україні кількість програм дуальної освіти рахується десятками, а отже, кількість залучених підприємств також не перевищує двозначних цифр. Відомі проекти дуальної освіти в сфері економіки і фінансів запроваджені в КНЕУ імені Вадима Гетьмана, Київській школі економіки, ХНУ ім. В. Н. Каразіна, ОНЕУ та деяких інших вітчизняних ЗВО.

Результати досліджень Київської школи економіки відносно пілотних програм дуальної освіти в Україні, які стосувалися сфери фіскального адміністрування, довели, що популярність дуальної освіти серед здобувачів знаходиться на високому рівні. За даними опитування КШЕ, майже 95% опитаних здобувачів зазначили, що порадили б програму своїм друзям і знайомим [7].

В ОНЕУ дуальна форма вищої освіти знаходиться на стадії впровадження для спеціальностей 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» і 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», а для спеціальності 071 «Облік та оподаткування» зараз робляться перші кроки для налагодження зв'язків з підприємствами і аудиторськими фірмами для подальшої реалізації проекту дуальної освіти.

З метою визначення зацікавленості у впровадженні дуальної форми вищої освіти студентів спеціальності 071 «Облік та оподаткування» 17-18.06.2022 року було проведено опитування здобувачів 1-3 курсів ОНЕУ відповідної спеціальності щодо дуальної освіти, в якому взяли участь 37 осіб. Здобувачам вищої освіти було запропоновано відповісти на 10 ключових питань, які ставили за мету з'ясувати ступінь ознайомленості студентів щодо дуальної освіти, а також їх погляди відносно того, як саме здобувачі готові взяти участь у відповідній формі отримання вищої освіти.

На питання «Чи знайомі Ви з поняттям дуальної освіти?» 48,6% опитаних відповіли позитивно, тоді як 18,9% – зазначили «ні», а 32,4% відповіли, що їх розуміння того, що таке дуальна освіта, є частковим. Такі результати дозволяють зробити висновок, що рівень інформаційної підтримки запровадження дуальної освіти в Україні слід підвищувати, оскільки, якщо фактично половина студентів вважає свої знання частковими, а 18,9% взагалі не розуміє, що це таке, то казати про формування широкого попиту на отримання освіти за дуальною формою з боку здобувачів поки, на жаль, не можна.

На питання «Чи знаєте Ви про проект запровадження дуальної освіти в ОНЕУ?» відповіді респондентів розподілилися таким чином: лише 21,6% опитаних мають інформацію про відповідний проект, тоді як 45,9% взагалі нічого про це не знають, а 32,4% – знають частково. Це дозволяє зробити висновок про недостатню інформаційну компанію впровадження дуальної освіти на рівні закладу вищої освіти і ставить на меті її більш широке проведення.

Дуже цікаві результати були отримані при обробці відповідей респондентів на питання «Розуміючи, що дуальна освіта – це освіта, що передбачає поєднання навчання в університеті з навчанням безпосередньо на робочому місці на підприємстві, хотіли б Ви потрапити на навчання за такою формою?». На це питання 67,6% респондентів відповіли, що хотіли б взяти участь у відповідному проекті дуальної освіти, а 32,4% – зазначили, що для прийняття рішення навчатися за дуальною освітою їм потрібна додаткова інформація. Жоден зі студентів не відповів, що його не цікавить проект дуальної освіти. Це дозволяє зробити висновок, що, по-перше, рівень зацікавленості студентів у більш широкому інформуванні відносно проекту дуальної освіти є вельми високим, і по-друге, практично дві третини студентів хотіли б поєднувати навчання в університеті з навчанням на робочому місці вже сьогодні. Отже, студенти добре розуміють переваги реальної роботи на практиці паралельно з навчанням в ЗВО і розглядають дуальну форму, як можливість отримати різноманітні практичні навички і неоцінений досвід в обраній професійній сфері.

У межах проведеного опитування також було поставлено питання «Яке з видів підприємств для навчання на робочому місці в межах дуальної освіти Вам було б більш цікавим?». Відповіді здобувачів розподілилися таким чином (табл. 1):

Таблиця 1

Результати опитування студентів щодо видів підприємств, які можуть бути залучені до дуальної форми навчання за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування»

Підприємство	Частка, %
Аудиторська чи консалтингова компанія	32,4 %
Підприємство промисловості, торгівлі, сфери послуг тощо	40,5 %
Податкова інспекція	10,8 %
Держаудитслужба	8,1 %
Банківська установа	8,1 %

Як бачимо з результатів проведеного опитування, більшість здобувачів хотіли б отримувати практичні навички в межах системи дуальної освіти на підприємствах різних галузей економіки (промисловості, торгівлі, сфери послуг тощо) – 40,5% респондентів обрали таку відповідь.

Дещо менша частка респондентів обрали в якості можливої бази дуальної освіти аудиторські чи консалтингові компанії – 32,4%.

Решта респондентів обрали податкову інспекцію (10,8%), держаудитслужбу (8,1%) і банківські установи (8,1%).

Найбільшу зацікавленість у здобувачів спеціальності 071 викликає робота в реальному секторі економіки і в аудиторських компаніях. У цілому опитування засвідчило дуже розумний підхід здобувачів до набуття вищої освіти зі спеціальності 071 «Облік та оподаткування».

Студентів цікавить реальний бізнес і можливість бачити, як функціонує підприємництво.

У ході опитування також були поставлені питання відносно того, як, на думку студентів, краще побудувати організацію дуальної освіти в ЗВО. Зокрема на питання «З якого курсу бажано розпочинати навчання на підприємстві в межах дуальної освіти, на Вашу думку?» більшість студентів (56,8%) відповіли, що вважають доцільним розпочинати практичну складову дуальної освіти на базі підприємств з 3 курсу бакалаврату, 40,5% у свою чергу зазначили, що її можна розпочинати раніше – вже з 2 курсу. Тоді як лише 2,7% студентів вважають, що практичну складову слід розпочинати на 4 курсі.

У цілому можна зробити висновок, що більшість студентів реально оцінюють свою максимальну готовність, сили і можливості поєднувати навчання в університеті і роботу на підприємстві з 3 курсу, коли вже є відповідна теоретична база знань і сукупність практичних навичок з предметів спеціальності, закладена на 1-2 курсах.

Між тим, відповіді, які були отримані в ході опитування на питання «Чи можете Ви присвятити навчанню повний робочий день з розумінням, що його частина буде присвячена теоретичному навчанню в університеті, а частина – знаходженню на робочому місці і виконанню трудових обов'язків?» засвідчили, що більшість студентів – 51,4% опитаних – готові присвятити навчанню і роботі повний робочий день, тоді як 45,9% зазначили, що готові присвятити навчанню і роботі в межах дуальної освіти лише окремі дні робочого тижня, а 2,7% – не готові взагалі до такого навантаження.

У розвиток цієї теми було запропоноване питання «Як Вам здається більш прийнятним розподіл часу по тижню при дуальній освіті?». З відповідей на це питання стає ясным, що частина здобувачів не хоче розставатися з більш-менш вільним графіком студентського життя. Так, лише 16,2% студентів зазначили, що готові присвятити роботі частину кожного робочого дня з таким розподілом часу: навчання в університеті (3-4 години) і виконання практичних завдань на робочому місці (3-4 години) відповідно.

Значно більша частка – 70,3% опитаних – обрала варіант організації дуальної освіти за таким графіком «два дні на тиждень – навчання в університеті, три дні – знаходження на робочому місці», а 13,5% – «три дні на тиждень – навчання в університеті, два дні – знаходження на робочому місці».

З цих відповідей можна зробити висновок, що деякі студенти не розуміють важливу вимогу здійснення бізнес-діяльності, яка стосується того, що для якісного виконання своїх професійних обов'язків в сфері обліку і аудиту необхідна щоденна праця на робочому місці.

І при порівнянні сподівань студентів про 2-3 робочих дні на тиждень при дуальній освіті і наявних вимог роботодавців, які потребують щоденного знаходження на робочому місці (безпосередньо в офісі, або у віддаленому форматі в доступі на зв'язку), можна побачити певне протиріччя, яке може бути розв'язане лише при зміні очікувань здобувачів про «вільний графік» практичного навантаження при дуальній освіті, інакше складно знайти бази для проходження відповідної практичної складової навчання на робочому місці. Більшість підприємств, що можуть бути залучені до укладання договорів про дуальну освіту, зацікавлені в працівниках, що будуть регулярно приділяти час виконанню свої професійних обов'язків, а отже, здобувачі мають пристосовуватися до такого графіка.

При аналізі відповідей на питання «На яких умовах Ви б хотіли бути залученими на роботу на підприємство?» отримані такі результати.

45,9% респондентів відповіли, що готові працювати на підприємствах на умовах безоплатного стажування з можливістю отримання досвіду і рекомендацій для подальшої роботи, тоді як 35,1% зазначили, що розглядають лише варіант залучення до роботи на оплачуваній основі. Також окремі здобувачі відповіли, що розглядають змішану форму, для них прийнятні обидва варіанти, спочатку на умовах стажування, а після – як працівник з оплатою праці відповідно до контракту. Сама по собі дуальна форма передбачає виконання трудових обов'язків на платній основі, між тим, розуміння того, що студенти готові спочатку проходити стажування, а потім бути залучені на контрактній основі власне щодо дуальної освіти, в певній мірі захищає інтереси підприємства, яке може спочатку залучити групу здобувачів саме на короткочасове стажування, а потім визначити, кого зі студентів брати на робоче місце.

Таким чином можна зробити висновок, що студенти зріло підходять до розуміння необхідності набуття практичного досвіду і готові прикладати зусилля й час для отримання практичних навичок, безпосередньо працюючи в бізнесі.

При відповіді на питання «Які варіанти практичної підготовки в ОНЕУ Ви вважаєте більш корисними?» 56,8% респондентів обрали варіант «виробнича практика на підприємстві», а

18,9% – практичні заняття і 16,2% – «лабораторні заняття в університеті». Тобто, з одного боку, у студентів склалося стійке уявлення, що лише знаходження на підприємствах, безпосередньо на робочому місці – на практиці, в межах стажування чи в форматі дуальної освіти – може сформувати в них адекватні реаліям часу практичні навички. Хоча здобувачі розуміють і необхідність практичних і лабораторних занять в університеті, які закладають базу для подальшої професійної діяльності на робочому місці.

З числа респондентів спеціальності 071 «Облік і оподаткування», що взяли участь в опитуванні, розподіл по курсах такий: 48,6% – це студенти 1 курсу, 37,8% – 2 курсу і 13,5% – 3 курсу.

Всі отримані відповіді в ході опитування засвідчують високий рівень самосвідомості і прагнень студентів в оволодінні навичками професійної діяльності за спеціальністю, якій вони навчаються в ОНЕУ, і бажання взяти участь в проекті дуальної освіти.

Оцінивши попит з боку студентів на навчання у формі дуальної освіти, хотілося б зазначити кілька слів відносно попиту на фахівців економічного профілю, що можуть навчатися за такою формою, з боку бізнесу.

Вивчення фокус-групи стейкхолдерів ОНЕУ – представників бізнесу, аудиторських компаній, промислових і торгових підприємств Одещини – довело, що для впровадження дуальної освіти зі спеціальності 071 можуть бути залучені, по-перше, аудиторські фірми, зокрема, міжнародні аудиторські компанії «великої четвірки», а також аудиторські фірми, що входять до десятки аудиторських фірм світу і здійснюють діяльність на території України, які практично постійно потребують молоді кадри, що мають прагнення до професійного навчання, по-друге, середні і великі підприємства різних галузей економіки (промисловості, торгівлі, транспорту, сфери послуг тощо), які мають багаточисельні підрозділи бухгалтерського, контрольного чи фінансового спрямування. Зацікавленість підприємств в участі в проекті дуальної освіти є, але його широке розповсюдження на практиці гальмує відсутність зрозумілого нормативного регулювання, побоювання керівництва підприємств відносно несення додаткових зобов'язань перед найнятим в межах договорів дуальної освіти персоналом, недостатність фінансових ресурсів для оплати послуг керівників дуальної освіти (інструкторів) на підприємстві тощо.

Також представники бізнесу звертають увагу на недостатню державну підтримку дуальної освіти. Вони наголошують, що підготовка високоякісних фахівців і запровадження дуальної освіти – має бути, з одного боку, справою компаній, ЗВО і здобувачів, з іншого боку, державним пріоритетом.

Запровадження дуальної освіти в закладах вищої освіти України, на нашу думку, передбачає необхідність ряду важливих передумов:

1. Наявність вільних робочих місць і запиту з боку ринку праці на молоді кадри, які вже при початкових знаннях здатні виконувати певні функції, притаманні відповідній вакансії.

2. Гнучкий підхід до побудови і виконання навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти, який передбачає можливість вибору різних варіацій набуття навчальних компетенцій зі спеціальності.

3. Готовність держави вкладати кошти в підготовку високоякісних фахівців в межах дуальної освіти і наявність стандартизованих на державному рівні типових форм договорів з дуальної освіти, які б базувались на всебічно опрацьованій нормативній базі і дозволили, з одного боку, забезпечити баланс інтересів всіх учасників процесу, а з іншого боку, захистили права та чітко регламентували обов'язки сторін.

Дуальна освіта не має бути тягарем для бізнесу, а навпаки, має стати ефективним засобом забезпечення підготовленими кадрами, які мають не лише теоретичні знання за фахом, а й практичні навички, пристосовані до специфіки діяльності компаній.

У табл. 2 запропоновані певні форми практичної підготовки в ЗВО, які можуть передувати направленню на підприємство в межах договорів дуальної освіти, а також виділені посади, які можуть займати здобувачі дуальної освіти для різних видів підприємств зі спеціальності 071 «Облік та оподаткування».

Проблеми запровадження дуальної освіти в Україні такі:

1. Найбільш суттєве, що гальмує розвиток дуальної освіти в Україні, це недостатність інвестицій.

Взагалі інвестувати кошти в дуальну освіту можуть: самі підприємці, держава, грантодавці. На жаль, вітчизняні підприємці здебільшого не готові вкладати кошти в довгострокову підготовку кадрів. При тому часто вони віддалені від закладів вищої освіти. Об'єктивно в сучасних, вельми мінливих умовах підприємствам складно робити довгострокові прогнози

своєї діяльності і потреб у кадровому забезпеченні. У багатьох з власників підприємств просто немає вільних грошей, щоб вкладати їх в освітні проекти підготовки своїх майбутніх співробітників.

Вирішення цієї проблеми може бути досягнуто шляхом створення пільгових умов з боку держави для тих компаній, що приймають до себе здобувачів в формі дуальної освіти. Такі умови можуть передбачати, наприклад, часткову компенсацію суми заробітної плати фахівцям підприємства за діяльність з підготовки здобувачів вищої освіти. Можуть надаватися й інші форми стимулювання бізнесу.

2. Ще одним непростим моментом є сама організація дуальної освіти в ЗВО в частині побудови навчального плану підготовки і контролю за його виконанням здобувачами на дуальній освіті.

Таблиця 2

Аудиторські твердження при аудиті приміток

Форми практичної підготовки в ЗВО, що мають передувати направленню на підприємство	Види підприємств, що можуть бути базою для здобуття дуальної освіти за спеціальністю 071 «Облік та оподаткування»	Посади для здобувачів дуальної освіти
Навчально-тренінгові підприємства, лабораторні заняття з фахових дисциплін «Бухгалтерський облік», «Фінансовий облік», «Управлінський облік», «Аудит» з використанням програмних продуктів BAS, Master-Бухгалтерія, CaseWare тощо	Промислові, торгові, будівельні підприємства, підприємства сфери послуг	Бухгалтер-касир, обліковець
	Банківські установи	Касир
	Аудиторські фірми	
	Консалтингові компанії	Асистент аудитора
	Органи державної податкової служби	Помічник інспектора
	Держаудитслужба	Помічник аудитора

Джерело: складено автором

З цього приводу вважаємо за доцільне запропонувати такий формат побудови навчального плану, який може задовільнити і ЗВО, і підприємства, і здобувачів, і передбачає, з одного боку, збереження класичних занять в ЗВО, з іншого боку, реальну роботу на підприємстві, розведені за часом в межах семестру.

Так, класичні заняття в університеті (лекції, практичні заняття, лабораторні заняття, іспити), можуть тривати у середньому 2,5-3 місяці та проводитися безпосередньо в університеті, і далі змінюватися практикою протягом 2,5-3 місяців на підприємстві, з яким укладено контракт на навчання.

Тобто в межах одного семестру, студент і опановує теоретичні знання, і працює в компанії. Потім практика знову змінюється теорією і так далі.

Такий формат може застосовуватися для 3 курсу.

Для 4 курсу може бути застосовано формат більш поглибленої практичної підготовки у формі роботи на підприємстві, який передбачає одноденне знаходження на заняттях в університеті і 4 повноцінних робочих дня на тиждень – робота на підприємстві. При тому робота на підприємстві замінює собою необхідність брати участь в практичних заняттях, лабораторних заняттях тощо за фаховими предметами, оскільки на робочому місці студент має можливість оволодіти відповідними навичками.

Зазначимо, що під час роботи на підприємстві в форматі дуальної освіти бажано так організувати процес, щоб студенти мали можливість працювати не тільки в одному відділі, а в кількох, залежно від плану навчання.

Таким чином обсяг навичок, які може опанувати здобувач, суттєво розширюється.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі основні висновки:

1. Опитування здобувачів вищої освіти 1-3 курсів ОНЕУ спеціальності 071 «Облік і оподаткування» довело недостатній рівень поінформованості студентів відносно дуальної освіти. При тому також було встановлено високий інтерес двох третин респондентів до навчання за дуальною формою, яка передбачає поєднання навчання в університеті з навчанням на робочому місці на підприємстві.

Це дозволило зробити висновок, що доцільною є більш широка інформаційна компанія популяризації дуальної освіти серед здобувачів економічних спеціальностей.

2. Дуальна форма вищої освіти має перспективи запровадження для економічних спеціальностей, у т.ч. для спеціальності 071 «Облік та оподаткування», з вибором бази для здобуття такої освіти на підприємствах різних галузей економіки (промисловості, будівництва, торгівлі, сфери послуг тощо), аудиторських фірмах і консалтингових компаніях, в органах ДПС, банківських установах, органах державної аудиторської служби тощо.

При тому дослідження довело, що найбільшу зацікавленість у здобувачів спеціальності 071 викликає робота в реальному секторі економіки і в аудиторських компаніях.

3. В якості найбільш оптимального формату організації дуальної освіти для студентів спеціальності 071 «Облік і оподаткування» пропонується поєднання класичних занять в університеті протягом в середньому 2,5-3 місяців, які далі змінюються практикою протягом 2,5-3 місяців на підприємстві, з яким укладено контракт на дуальну освіту. Запровадження такого підходу до побудови графіку освітнього процесу і навчального плану підготовки дозволить в межах одного семестру студенту і опанувати теоретичні знання, і отримати практичні навички роботи в компанії.

Такий підхід може цілком задовільнити аудиторські і консалтингові фірми, які зазвичай вибудовують свою роботу з поділом на проекти. І здобувачі, що йдуть навчатися за дуальною формою, можуть легко увійти у відповідний робочий процес таких проектів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з необхідністю напрацювання рекомендацій щодо змісту і основних положень трьохсторонніх договорів з дуальної освіти, які мають укладатися між закладом вищої освіти, підприємством і здобувачем, і враховувати інтереси всіх учасників процесу.

Список літератури

1. Graf L., Powell J.J.W., Fortwengel J., & Bernhard, N. (2014). *Duale Studiengänge im globalen Kontext: Internationalisierung in Deutschland und Transfer nach Brasilien, Frankreich, Katar, Mexiko und in die USA*. Bonn; DAAD. 129 S.

2. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 660-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-r#Text> (Дата звернення: 01.06.2022).

3. Терещенкова Е. В. Дуальная система образования как основа подготовки специалистов. Концепт. 2014. № 04 (апрель). С. 41–45. URL: <http://e-koncept.ru/2014/14087.htm> (Дата звернення: 01.06.2022).

4. Маскевич С. А., Майор Л.А., Никитин В. Н. Модели дуального образования: опыт Германии. URL: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/174624/1/74-76.pdf> (Дата звернення: 01.06.2022)

5. Марценюк Л. В., Груздев О. В. Дуальна освіта як засіб ефективного поєднання теорії та практики. *Журнал «Економіка та держава»*. 2021. № 3. С.58-65. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4884&i=9> (Дата звернення: 01.06.2022).

6. Кримчак Л.Ю. Система дуальної освіти як умова якісної підготовки конкурентоспроможних професіоналів до ринку праці в Україні. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 11, том 2, 2019. С. 83-86.

7. Рубан А., Коваль А. Проект GIZ "Good Financial Governance in Public Finance" Дуальное образование в ГНС: половина студентов планирует продолжить карьеру налогового инспектора. 12.08.2021 URL: <https://biz.liga.net/all/all/novosti/dualnoe-obrazovanie-v-gns-polovina-studentov-planiruet-prodoljit-karegu-nalogovika> (Дата звернення: 01.06.2022)

8. Дуальна форма освіти: як це працює в Україні. 19.08.2021 URL: <https://osvita.ua/vnz/83771/> (Дата звернення: 01.06.2022)

9. Навчатися і працювати: 10 питань про дуальну освіту. 07.09.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-yakisne-zhyttia/3310741-navcatisa-i-pracuvati-10-pitan-pro-dualnu-osvitu.html> (Дата звернення: 01.06.2022).

10. Нікітіна Г. Що таке дуальна освіта і чи справді це «добре забыте старе»? 2021. URL: <https://sukhari.com.ua/shho-take-dualna-osvita-i-chi-spravdi-tse-dobre-zabute-stare.html> (Дата звернення: 01.06.2022).

References

1. Graf L., Powell J.J.W., Fortwengel J., & Bernhard, N. (2014). *Duale Studiengänge im globalen Kontext: Internationalisierung in Deutschland und Transfer nach Brasilien, Frankreich, Katar, Mexiko und in die USA*. Bonn; DAAD. 129 S.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). The concept of training specialists in the dual form of education (Decree No. 660-p, September 19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-p#Text> [in Ukrainian].
3. Tereshenkova, E. V. (2014). Dual education system as a basis for training. *Concept*. 04 (2020). 41–45. Retrieved from <http://e-koncept.ru/2014/14087.htm> [in Ukrainian].
4. Maskevich, S. A., Maior, L.A., Nikitin, V. N. Models of dual education: the experience of Germany. Retrieved from <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/174624/1/74-76.pdf> [in Ukrainian].
5. Marceniuk, L. V., Gruzdev, O. V. (2021). Dual education as a means of effectively combining theory and practice. *Magazine "Economy and State"*. 3. 58-65. Retrieved from <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4884&i=9> [in Ukrainian].
6. Krimchak, L.Y. (2019). The system of dual education as a condition for quality training of competitive professionals in the labor market in Ukraine. *Innovative pedagogy*. 11, т. 2., 83-86 [in Ukrainian].
7. Ruban, A., Koval, A. Project GIZ "Good Financial Governance in Public Finance". Dual education in the State Tax Service: half of the students plan to pursue a career as a tax inspector (2021). 12.08.2021 Retrieved from <https://biz.liga.net/all/all/novosti/dualnoe-obrazovanie-v-gns-polovina-studentov-planiruet-prodoljit-kareru-nalogovika> [in Ukrainian].
8. Dual form of education: how it works in Ukraine (2021). 19.08.2021. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/83771/> [in Ukrainian].
9. Study and work: 10 questions about dual education (2021). 07.09.2021. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-yakisne-zhyttia/3310741-navcatisa-i-pracuvati-10-pitan-produalnu-osvitu.html> [in Ukrainian].
10. Nikitina, G. What is dual education and is it really a "well-forgotten old"? (2021) Retrieved from <https://sukhari.com.ua/shho-take-dualna-osvita-i-chi-spravdi-tse-dobre-zabute-stare.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.06.2022
Прийнята до публікації 30.06.2022

~ ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ ~

УДК 330. 341.424: 339.9

DOI:10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-105-113

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Зверяков М.І., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, Україна

e-mail: k.zet@ukr.net

ORCID: 0000-0003-0039-5068

Грималюк А.В., доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, Україна

e-mail: andreigrim01@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8323-9193

***Анотація.** Метою статті є поєднання аналізу правової форми публічного управління з дослідженням його внутрішнього економічного змісту, пов'язаного з матеріальними виробничими відносинами та іманентними їм об'єктивними економічними законами. Методика дослідження базується на розмежуванні структури та динаміки політико-економічної системи, що послідовно проводиться Одеською школою економічної теорії. Результатом дослідження є визначення еталона ефективної політико-економічної системи, пов'язаного з «дзеркальною симетрією» її структурних та динамічних залежностей. Практична значущість результатів дослідження пов'язана з обґрунтуванням об'єктивної необхідності для України державно-капіталістичної моделі керованого розвитку, в якій громадське управління та адміністрування спрямовані на свідоме використання об'єктивних економічних законів для розвитку продуктивних сил.*

***Ключевые слова:** політико-економічний аналіз; публічне управління та адміністрування; державний капіталізм; керований розвиток; ліберальна модель управління; стихійний розвиток.*

METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF THEORETICAL ANALYSIS OF PUBLIC GOVERNANCE AND ADMINISTRATION

Zveryakov Mikhail, Doctor of Economics, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Head of the Department of General Economic Theory and Economic Policy, Odessa National Economic University, Ukraine

e-mail: k.zet@ukr.net

ORCID: 0000-0003-0039-5068

Grymalyuk Andrii, Doctor of Economics, Associate professor of the Department of General Economic Theory and Economic Policy, Odessa National Economic University, Ukraine

e-mail: andreigrim01@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8323-9193

***Abstract.** The purpose of the article is to combine the analysis of the legal form of public administration with the study of its internal economic content associated with material production relations and the objective economic laws immanent in them. The research methodology is based on the delimitation of the structure and dynamics of the political and economic system, which is consistently carried out by the Odessa School of Economic Theory, the starting point of which is the methodology of "preparing" economic phenomena by consistently delimiting their formal and real sides, such as, for example, legal form and objective economic content of property. Results of the study: 1. Determination of the standard of an effective political and economic system associated with the "mirror symmetry" of its structural and dynamic dependencies, which is achieved when the dynamic dependency directed "from top to bottom" includes all structural levels of the political and economic system in the sequence: public administration – objective production relations – the productive forces of society. 2. Disclosure of the specific historical nature of public administration and its political and economic content, due to the fact that, in the process of historical development, it is dialectically enriched with new definitions. For example, at this historical stage of development, public administration are called upon to realize themselves economically in the conscious use of objective economic laws in order to develop the productive forces. The practical significance of the research results for the economic policy of Ukraine is connected with the substantiation of the objective necessity of the state-capitalist model of managed development, in which public management and administration are aimed at the conscious use of objective economic laws for the development of productive forces*

***Keywords:** political-economic analysis; public management and administration; state capitalism; managed development; liberal model of governance; spontaneous development.*

JEL Classification: B410.

Постановка проблеми. Сучасна економічна теорія має у своєму розпорядженні великий корпус наукової літератури, в якій економіка досліджується як система влади [10; 11; 12; 13; 22; 24; 27; 28; 30; 31]. Однак у більшості випадків поняття влади розглядається в ній стосовно не до публічного управління та адміністрування, а до приватних та корпоративних економічних суб'єктів, і лише в другу чергу – стосовно публічного управління. Об'єктивна історична основа такої логічної послідовності корениться у самій політико-економічній структурі ринкової економіки [1; 2; 3; 9]. При цьому метод об'єктивно визначається предметом у тому сенсі, що логіка аналізу такої системи влади загалом відображає об'єктивні історичні умови ринкової економіки з іманентним їй товарним фетишизмом.

Що ж до літератури з публічного управління та адміністрування, то в ній у центрі уваги виявляється, перш за все, суто зовнішня, політико-правова форма публічного управління, тоді як його реальному політико-економічному змісту не приділяється достатньо уваги. Тому постає проблема з'єднання аналізу цієї зовнішньої форми публічного управління з дослідженням його внутрішнього економічного змісту, пов'язаного з матеріальними виробничими відношеннями та іманентними їм об'єктивними економічними законами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практично всі численні школи та напрямки економічної думки, починаючи з меркантилізму і закінчуючи сучасним неокласичним «мейнстримом», так чи інакше неминуче торкаються проблем публічного управління та адміністрування. Понад те, «мейнстрим» сучасної економічної теорії включає особливий розділ, який займається аналізом впливу чинників публічної політики на економічну стратегію держави. Цю свою складову частину неокласика власне і називає «політичною економією», надаючи цій назві вкрай вузький сенс. Оскільки при цьому розглядається насамперед негативний вплив політичних факторів на економічні рішення держави, неважко зробити неоліберальний висновок про те, що державі краще взагалі менше втручатися в економіку.

З іншого боку, широку популярність здобула у ХХ столітті теорія так званого «відділення влади від власності». Прикладом цього підходу може бути концепція «нового індустріального суспільства» Джона Гелбрейта. Носієм реальної влади у Дж. Гелбрейта постає техноструктура великих корпорацій [16], мети якої у чомусь збігаються, а в чомусь можуть не співпадати з інтересами суспільства. На думку Дж. Гелбрейта, державна влада повинна втручатися тоді, коли ці цілі не збігаються [17; 18]. Аналогічна логіка аналізу характерна і для його більш ранніх робіт. Держава розглядається тут як урівноважуюча сила, яка покликана своїм втручанням компенсувати фактичну нерівновагу влади таких економічних суб'єктів, як, наприклад, фермери та великі корпорації [15]. При такому підході як первинний, вихідний пункт виступає влада корпорацій і, насамперед, корпоративної техноструктури, а публічній владі відводиться лише вторинна, компенсуюча роль.

Дещо інакше підходить до цих питань Макс Вебер, який розглядає державну бюрократію як один із проявів процесу раціоналізації та послідовно розмежовує поняття легітимності та легальності. Макс Вебер використав поняття легітимності для характеристики соціального порядку, який завдяки своєму престижу встановлює зразок поведінки та диктує індивідам обов'язкові вимоги [32]. Тим самим М. Вебер послідовно відрізняє легітимність як реальну значимість соціального порядку для поведінки людей від легальності як чисто формальної відповідності юридичним законам цієї країни [25; 29].

У другій половині ХХ століття проблема кризи легітимності опинилася у центрі уваги Франкфуртської школи. Найбільш яскравим прикладом можуть служити роботи Ю. Хабермаса [19; 20]. Однак Ю. Хабермас зводить проблематику легітимації до питання про критичне громадське обговорення цінностей, що узаконюють соціальний порядок. Така постановка проблеми легітимації логічно веде в кінцевому рахунку до його знаменитої концепції так званої комунікативної дії» [21].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. У літературі з публічного управління та адміністрування важко виявити методологічні основи аналізу об'єктивного економічного змісту публічного управління, оскільки тут, як уже зазначалося вище, основна увага зосереджена на його суто зовнішній, політико-правовій формі, а його об'єктивному економічному змісту, пов'язаному із системою виробничих відносин, не приділяється достатньо уваги.

Мета дослідження. Метою статті є визначення теоретичних основ аналізу зовнішньої, політико-правової форми громадського управління та адміністрування у діалектичному

взаємозв'язку з його об'єктивним економічним змістом, який утворюють матеріальні виробничі відносини та іманентні їм об'єктивні економічні закони.

Основний матеріал. Найважливішою методологічною основою вирішення цього непростого наукового завдання є розмежування структури та динаміки політико-економічної системи, яке послідовно проводить Одеська школа економічної теорії. При цьому треба враховувати, що вихідним пунктом наукової школи, що склалася в Одесі ще у другій половині ХХ століття, є методологія своєрідного «препарування» економічних явищ за допомогою послідовного розмежування їхньої формальної та реальної сторін. Насамперед, йдеться про послідовне розмежування правової форми та об'єктивного економічного змісту власності. Наслідуючи цю методологію аналізу, Одеська школа розглядає економічний зміст власності як систему об'єктивних виробничих відносин. Тим самим вона подумки «препарує» феномен власності, послідовно відокремлюючи об'єктивний зміст від вольових відносин, що утворюють правову форму власності [4; 8].

Протелогіка послідовного наукового сходження від абстрактного до конкретного, іманентна політичній економії, припускає, що за таким аналітичним розмежуванням має слідувати синтез об'єктивної та вольової сторін єдиної політико-економічної системи. Одеська школа розробила методологічну основу цього синтезу, пов'язану з послідовним розмежуванням структури та динаміки економічної системи, що дозволяє логічно послідовно інтегрувати вольовий фактор у предмет політичної економії [6]. Така діалектична єдність аналізу та синтезу дозволяє краще зрозуміти динамічну сторону політико-економічної системи. Тому методологія розмежування структури та динаміки політико-економічної системи дозволяє Одеській школі категоріально сформулювати свій науковий підхід до економічного аналізу публічного управління та адміністрування в Україні.

Як відомо, виробничі відносини утворюють економічну форму, а продуктивні сили – технологічний зміст кожного даного історично визначеного способу виробництва. Це положення виходить із того, що саме залежність від продуктивних сил надає виробничим відносинам їхнього об'єктивного характеру, що робить їх незалежними від волі та бажання людей. Люди змушені вступати в ці відносини, незалежно від того, хочуть вони цього чи ні. Ця незалежність від суб'єктивної волі і виділяє їх із широкого спектра суспільних відносин, що і дозволяє розглядати їх як об'єктивний базис суспільства. Вони не залежать від волі та бажання людей саме тому, що визначаються зрештою рівнем та характером розвитку продуктивних сил. Не воля і бажання людей визначають виробничі відносини, а, навпаки, виробничі відносини визначають зрештою волю та бажання людей.

З одного боку, для вольових відносин виробничі відносини виступають як об'єктивний базис і в цьому сенсі утворюють економічний зміст суспільства, а з іншого боку, вони у свою чергу виступають як економічна форма розвитку продуктивних сил цього товариства. Так само, як вольові відносини утворюють політико-правову форму розвитку виробничих відносин, і самі виробничі відносини своєю чергою є економічної формою розвитку продуктивних сил. Таким чином, у політико-економічній системі фундаментальна структурна залежність має об'єкт-суб'єктну спрямованість «знизу нагору», що веде від продуктивних сил до виробничих відносин і від них – до публічного управління та адміністрування.

Водночас у політико-економічній системі існують залежності й іншого, динамічного порядку, що характеризуються зустрічною, прямо протилежною спрямованістю «згори донизу», яка веде від виробничих відносин до продуктивних сил суспільства [6]. Йдеться, перш за все, про активний вплив виробничих відносин на розвиток індустріальних продуктивних сил, наприклад, у процесі реального підпорядкування праці капіталу, починаючи з простої капіталістичної кооперації та мануфактури у напрямку великого машинного виробництва. Такий зворотний активний вплив виробничих відносин об'єктивно включений у механізм дії закону відповідності виробничих відносин рівню та характеру розвитку продуктивних сил, що охоплює, як відомо, не лише прямі, а й зворотні зв'язки між продуктивними силами та виробничими відносинами. Однак ці питання зворотного активного впливу публічного управління та адміністрування на економічний базис суспільства недостатньо розроблені в літературі.

Класична об'єкт-суб'єктна залежність «продуктивні сили – виробничі відносини – публічне управління та адміністрування» постає як статика соціально-економічної системи, що розкриває її внутрішню структуру на даний момент розгортання історичного процесу. Водночас протилежна за своєю спрямованістю діяльно-практична, суб'єкт-об'єктна залежність «публічне управління – виробничі відносини – розвиток продуктивних сил», утворює динамічну сторону політико-економічної системи. Найповніше вона розкривається

тоді, коли суспільство свідомо використовує об'єктивні економічні закони товарно-капіталістичних виробничих відносин для розвитку продуктивних сил. Це відбувається тоді, коли суспільство виступає як єдиний історичний суб'єкт. Однак практичні дії цього історичного суб'єкта можуть бути різними: він може як відмовитися від реального використання об'єктивних економічних законів, так і, навпаки, свідомо використовувати їх для розвитку своїх продуктивних сил. Тим самим при послідовному розмежуванні структури та динаміки політико-економічної системи історія постає як багатоваріантний процес.

При такому діяльно-практичному підході публічне управління та адміністрування виступає як вихідний пункт динамічної залежності, що діалектично доповнює структурну залежність політико-економічної системи. Реальний політико-економічний зміст громадського управління та адміністрування якраз і полягає в тому, що воно об'єктивно поєднує структурну та динамічну залежності політико-економічної системи, займаючи ключове місце у механізмі їх взаємодії. Насамперед, публічне управління утворює верхній рівень об'єкт-суб'єктної структурної залежності, спрямованої «знизу нагору» тоді, коли воно виражає об'єктивну історичну потребу розвитку продуктивних сил. Але справа не обмежується тим, що публічне управління та адміністрування утворює верхній, кінцевий пункт структурної залежності політико-економічної системи. Виступаючи як кінцевий пункт цієї структурної залежності, публічне управління водночас є вихідним пунктом діяльної динамічної залежності, яка спрямована «зверху-вниз» і реалізується у свідомому використанні об'єктивних економічних законів для розвитку продуктивних сил.

Тим самим завдяки публічному управлінню та адмініструванню структурна залежність діалектично перетворюється на динамічну залежність політико-економічної системи, що охоплює у протилежному напрямі всі її структурні рівні: публічне управління – виробничі відносини – продуктивні сили. Таким чином, у політико-економічній системі механізм взаємодії структурної та динамічної залежностей досягає найвищого ступеня свого розвитку, оскільки «дзеркальна симетрія» повністю розгорнутих структурної та динамічної залежностей, охоплює тут всі три структурні рівні.

Якщо у своїй «верхній» точці цей єдиний ланцюжок залежностей замикається завдяки публічному управлінню та адмініструванню, то її поворот у зворотному напрямку «знизу нагору» пов'язаний з продуктивними силами. Розвиток продуктивних сил постає як кінцевий пункт динамічної залежності, що реалізується у процесі свідомого використання об'єктивних економічних законів. У той же час цей рівень розвитку продуктивних сил, досягнутий у процесі такого повного розгортання динамічної залежності, у свою чергу діалектично стає вихідним пунктом структурної залежності, спрямованої «знизу нагору» у тому сенсі, що продуктивні сили визначають виробничі відносини, і ці виробничі відносини визначають вольові відносини.

Такий зворотний діалектичний перехід динамічної залежності в структурну в «нижній» точці повороту, опосередкований розвитком продуктивних сил, відбувається в будь-якому суспільстві через дію універсального, загальноекономічного закону відповідності виробничих відносин рівню та характеру розвитку продуктивних сил. Навпаки, «верхня» точка повороту цієї історичної спіралі передбачає особливу, історично специфічну політико-економічну систему, представлену державно-капіталістичною моделлю керованого розвитку. Тому така «верхня» точка з'єднання структурної та динамічної залежностей у єдину спіраль керованого економічного розвитку має історично конкретний характер.

Але разом з тим державно-капіталістична модель керованого розвитку має конкретний характер і в тому діалектичному сенсі, що вона передбачає конкретний синтез протилежно спрямованих та повністю розгорнутих динамічної та структурної залежностей політико-економічної системи. Без такого діалектичного синтезу структурна і динамічна залежності носять ще абстрактний, односторонній характер, оскільки порізно кожна з них відповідає лише одній зі сторін єдиної політико-економічної системи.

Ми бачимо, що публічне управління та адміністрування поєднує структурну та динамічну залежності політико-економічної системи в єдиний ланцюг, що виступає в той же час як спіраль свідомо керованого процесу економічного розвитку. Спочатку на своїй «структурній ділянці» цей ланцюг тягнеться «знизу вгору» від досягнутого рівня продуктивних сил до вольових відносин, доходить до рівня публічного управління та адміністрування, повертає та рухається у прямо протилежному напрямку «зверху вниз» від публічного управління через свідоме, цілеспрямоване використання об'єктивних економічних законів для розвитку продуктивних сил. Дійшовши до рівня продуктивних сил, вона знову розгортається в «нижній» точці «знизу нагору», переходячи цим у структурну залежність політико-

економічної системи. Таким чином, єдиний спіралеподібний ланцюжок структурної та динамічної залежностей в процесі економічного розвитку послідовно проходить усі три рівні політико-економічної системи у двох прямо протилежних напрямках.

Це найважливіша перевага державно-капіталістичної моделі керованого розвитку, порівняно з ліберальною моделлю стихійного розвитку економіки. У ліберальній моделі стихійного розвитку єдина історична спіраль структурної та динамічної залежностей охоплює зазвичай фактично лише два рівні економічної системи: продуктивні сили та виробничі відносини, оскільки ліберальне управління економікою практично не бере участь у діалектичному переході структурної та динамічної залежностей політико-економічної системи і тому не опосередковує цей перехід.

З іншого боку, у радянській моделі управління цей спіралеподібний рух історії теж охоплював лише два, але вже інших рівня – державне управління та продуктивні сили. Об'єктивні виробничі відносини тут випадали з єдиної спіралеподібної ланцюга історичного процесу та фактично підмінялися вольовими, командно-адміністративними відносинами. Через згортання товарно-капіталістичних виробничих відносин динамічна залежність не могли досягти у радянській системі свого повного розгортання.

На відміну і від радянської системи, і від ліберальної моделі «дзеркальна симетрія» державно-капіталістичної моделі керованого розвитку означає повне трирівневе розгортання та діалектичний взаємоперехід структурної та динамічної залежностей, що утворюють єдиний спіралеподібний ланцюг свідомо керованого економічного розвитку. Така «дзеркальна симетрія» здатна забезпечити динамічну рівновагу та стійку збалансованість всієї політико-економічної системи.

Навпаки, стихійний характер розвитку виявляється у нерівноважному і внутрішньо нестійкому характері політико-економічної системи, оскільки для ліберальної моделі стихійного розвитку характерна відсутність повної «дзеркальної симетрії», що охоплює всі три структурних рівня. У такій політико-економічній системі «симетрія» здатна охопити в кращому разі лише два структурні рівні, оскільки тут немає єдиного історичного суб'єкта, який свідомо використовує товарно-капіталістичні виробничі відносини для розвитку своїх продуктивних сил. Така наполовину згорнута, неповна динамічна залежність, що історично ще не розкрилася, може охопити лише два структурні рівні політико-економічної системи капіталізму: продуктивні сили та виробничі відносини.

Найяскравіше ця динамічна залежність виявилася ранній щаблі розвитку капіталізму, коли нові на той час виробничі відносини повністю перебудували технологію виробництва у напрямку створення адекватного технічного базису капіталістичного суспільства. Йдеться насамперед про процес реального підпорядкування праці капіталу, який, як відомо, супроводжувався процесом капіталістичного усупільнення виробництва.

Таким чином, якщо, з одного боку, структурна залежність у моделі стихійного розвитку капіталістичної економіки включає всі три структурні рівні, то, з іншого боку, динамічна залежність може охопити не три, а лише два з них – продуктивні сили та виробничі відносини. Водночас верхній рівень, пов'язаний з публічним управлінням та адмініструванням, у ліберальній моделі «провисає» через відсутність керованого розвитку. Тому як вихідний пункт діяльно-активної, динамічної залежності тут безпосередньо виступає не публічне управління, а капіталістичні виробничі відносини. В результаті в ліберальній моделі складається свого роду системна «асиметрія» структурної та динамічної залежностей, оскільки одна з них включає всі три структурні рівні, а інша здатна охопити лише два з них. Ця системна «асиметрія» виявляється у нестабільності ліберальної моделі стихійного розвитку економіки.

На основі порівняльного аналізу темпів зростання китайський економіст Еньфу Ченг показує, що середні темпи зростання Китаю після 1980 року ніколи не були менш ніж на 4% вищими, ніж у країнах «глобальної Півночі», тобто у високорозвинених країнах. Цей розрив має вагомий антициклічний елемент, що має тенденцію збільшуватися під час спаду капіталістичної системи та зменшуватись під час її підйомів. Це говорить про те, що економічне зростання Китаю має важливу автономну складову, що "відокремлює" його від дедалі більш травмуючих криз, що вражають «глобальну Північ» [14]. Така автономна складова дає точне кількісне вираження історичної переваги моделі керованого розвитку, для якої характерне стійке зростання економіки.

Об'єктивний суспільно-економічний лад, який сьогодні називається в КНР «соціалізмом з китайською специфікою», є «змішаною економікою» державного капіталізму, де дуже різноманітні за рівнем розвитку продуктивні сили, де співіснують різні за формами власності

типи господарств і відповідні їм відносини з виробництва та розподілення матеріальних благ. Тому більшість економістів вважають за краще говорити скоріше про державний капіталізм з китайською специфікою, виходячи з того, що основну частку ВВП і більшість робочих місць в країні створює приватний бізнес, а малі та середні приватні підприємства в КНР – це понад 60% ВВП країни і більше 80% робочих місць [26].

У цьому сенсі державний капіталізм об'єктивно означає для сучасної України апробовану світовим досвідом таку перехідну економічну форму, що довела на практиці свою адекватність умовам трансформації командної системи в ринкову економіку [5].

Державний капіталізм успішно вирішив непросте завдання поєднання регуляторних механізмів держави з перевагами конкурентно-ринкового механізму, і вони змогли стати найважливішими елементами нової моделі управління. Така державно-капіталістична модель (а в іншій редакції – «змішана економіка») має продуктивну історичну перспективу завдяки своїй варіативності й мінливості. Природа такої державно-капіталістичної економіки полягає в тому, що вона виступає як перехідна форма між різними полюсами господарського устрою – планом і ринком.

Форми поєднання цих різних за своєю природою елементів у моделі державного капіталізму можуть бути нескінченно різноманітними, сполучатися в різних пропорціях і комбінаціях. Об'єднання ринкових сил і приватної власності з регуляторними силами держави в єдину модель керованого розвитку здатне за сприятливих умов додати державному капіталізму потужного заряду історичного динамізму. Такий синтез протилежностей може стати найважливішим джерелом розвитку країни на шляху технологічної модернізації та структурної перебудови національної економіки.

Необхідність використання в Україні такої моделі на сучасному етапі розвитку визначається такими обставинами. По-перше, історично українській моделі капіталізму передувала не система господарювання з приватними власниками, а індустріально розвинута країна з високомонополізованою економікою, яка могла функціонувати тільки в плановій системі господарювання. Тому використання для такої високомонополізованої індустріальної системи (за відсутності розвинутої фінансової та банківської інфраструктури) державно-капіталістичної моделі в період формування ринкових інститутів є найбільш прийнятним варіантом перехідної економічної форми. Оскільки процес переформатування складової матеріально-речовинної та фінансової структур відповідно до вимог конкурентно-ринкового механізму вимагає певного тимчасового періоду, то для адаптації господарської моделі до ринкових умов функціонування модель державного капіталізму є об'єктивно необхідною. Завершенням формування такої моделі має стати початок стійкого економічного зростання на основі запуску відтворювального механізму промислового циклу.

По-друге, нова технологічна революція приводить до докорінних змін у системі продуктивних сил і передбачає розробку довгострокових цілей в інноваційно-технологічній сфері, успішна реалізація яких без активної участі держави, як показує досвід, є практично неможливою. Ринок з його орієнтацією переважно на поточні результати не може вирішувати такі масштабні й довгострокові завдання.

Варто зазначити, що в науковій літературі глибинні зміни в техніці й технології, що відбуваються нині у світовому господарстві, нерідко зводяться до популярного гасла про прийдешню «цифрову економіку» [7]. При цьому не завжди повною мірою враховується, що сама по собі «цифрова технологія» може стати просто приводом для розмов про чергову «інноваційну модель», мало придатну для реального розвитку країни, якщо вона не розглядається конкретно, в обов'язковому предметному зв'язку, з дійсними можливостями її ефективного застосування і очікуваним впливом на ту чи іншу сферу і на всю економічну систему в цілому.

Цифрові технології дійсно необхідні як основа входження у новий етап індустріалізації через перехід до нової системи продуктивних сил, які, у свою чергу, визначають напрям змін в економічних відносинах. Об'єктивна необхідність такого переходу і створює потребу в програмі нової індустріалізації, що є способом радикального оновлення продуктивних сил в умовах розгортання нової технологічної революції. При цьому впровадження цифрових технологій у сфері управління перетворює прогнозування виробничих і соціальних процесів на найважливіший елемент адекватної організації сучасного конкурентного виробництва.

Отже, сучасна версія державного капіталізму дозволяє використовувати ринкові відносини з активною участю держави в регулюванні господарської системи, у якій стимулюється приватна форма бізнесу при виконанні загальнонаціональних цілей. Як відомо, у радянській економіці використання такої моделі обмежилось відбудовним періодом 1920-х років, а

індустріальна реконструкція радянської економіки пішла в 1930-ті роки за зовсім іншою історичною траєкторією, пов'язаною з утвердженням адміністративно-командної системи управління. Головна проблема пострадянської економіки полягає в тому, що перехід від цієї командної системи до ринкової економіки пішов не шляхом повернення до тієї державно-капіталістичної моделі керованого розвитку (яка дотепер успішно застосовується в Китаї), а в напрямі насадження давно застарілої стихійної моделі, тобто фактично шляхом «дикого», а не державного капіталізму.

В даний час, коли Україна знаходиться в свого роду «точці біфуркації», з якої вона може рухатися далі за декількома напрямками, модель державного капіталізму, що ефективно працює, дозволила б нашій країні перейти, нарешті, з низхідної на висхідну лінію економічного розвитку по шляху Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру та Китаю.

Висновки. Розгляд у статті методологічних засад теоретичного аналізу економічного змісту публічного управління та адміністрування призводить до таких висновків.

1. Політико-економічний зміст публічного управління та адміністрування завжди має конкретно-історичний характер. У процесі історичного поступу він діалектично збагачується новими визначеннями. На цьому історичному етапі розвитку публічне управління та адміністрування покликане економічно реалізуватися у свідомому використанні об'єктивних економічних законів у розвитку продуктивних сил.

2. Сучасним еталоном ефективною політико-економічної системи є «дзеркальна симетрія» її структурних та динамічних залежностей. Така «дзеркальна» симетрія досягається лише тоді, коли спрямована «згори донизу» динамічна залежність включає всі структурні рівні політико-економічної системи у послідовності: публічне управління та адміністрування – об'єктивні виробничі відносини – продуктивні сили суспільства.

3. Якщо один із цих трьох структурних рівнів помітно «провисає» або взагалі випадає з «ланцюжка» динамічних залежностей, система перестає відповідати політико-економічним вимогам сучасного розвитку і виявляється нездатною знаходити адекватні відповіді на історичні виклики.

4. Еволюція публічного управління та адміністрування та його об'єктивного змісту супроводжується історичним розвитком динамічної залежності політико-економічної системи.

5. У процесі стихійного розвитку продуктивних сил, який відбувається під впливом капіталістичних виробничих відносин, динамічна залежність охоплює лише два структурні рівні економічної системи.

6. У сучасній державно-капіталістичній моделі керованого розвитку динамічна залежність здатна охопити всі три структурні рівні, включаючи публічне управління та адміністрування, у процесі свідомого використання об'єктивних економічних законів для розвитку продуктивних сил. Таким чином, відбувається процес послідовного історичного розвитку динамічної сторони політико-економічної системи, що досягає свого найповнішого розгортання в умовах державно-капіталістичної моделі керованого розвитку.

7. Методологічно неправомірно недооцінювати значення динамічної політико-економічної залежності, спрямованої «згори вниз», що висувається на передній план у державно-капіталістичній моделі керованого розвитку.

8. З іншого боку, і структурна залежність, що має протилежну об'єкт-суб'єкту спрямованість «знизу нагору», не відсувається надто далеко. На даному ступені розвитку вона виявляється, насамперед, в об'єктивній історичній необхідності товарно-капіталістичних виробничих відносин та свідомого використання об'єктивних економічних законів капіталізму для розвитку сучасних продуктивних сил. Така діалектична єдність структурної та динамічної сторін політико-економічної системи гармонійно підтримується та відтворюється в процесі керованого розвитку економіки державного капіталізму.

У цій статті позначено лише деякі методологічні основи наукового політико-економічного підходу до аналізу публічного управління та адміністрування, але, зрозуміло, не може бути представлена загалом вся відповідна система категорій. Виклад основного змісту економічної теорії публічного управління та адміністрування, її логічної структури та категоріального апарату виходить далеко за межі окремо взятої статті. Однак у принципі навіть такого контурного методологічного начерку може бути достатньо для постановки цієї теоретичної проблеми та її обговорення у науковій літературі.

Список літератури

1. Бодров В.Г. Інформаційна економіка і публічне управління: теоретико-прикладні аспекти. *Науковий збірник Університету митної справи та фінансів*. 2016. № 2 (15). С. 7–16.
2. Гриценко А.А. Логіко-історичні засади кардинальних економічних змін і переходу до реконструктивного розвитку. *Економіка України*. 2017. № 5. С. 39–57.
3. Гриценко А.А. Наукові засади дослідження комплементарності взаємозв'язку інформаційно-цифрових, економічних і соціальних перетворень: монографія. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». 2021. С. 163-182.
4. Зверяков М.І., Грималюк. А.В. Одеська школа та сучасність. *Економічна теорія*. 2018. № 2. С. 5–21.
5. Зверяков М. І. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 10–31.
6. Зверяков М.І., Грималюк. А.В. Економічна теорія, державна політика і публічне управління. *Економіка України*. 2019. № 11–12. С. 3–33.
7. Зверяков М.І. Економічний розвиток в епоху становлення «цифрового капіталізму». *Економіка України*. 2020. № 8. С. 3-23.
8. Зверяков М.І. Наукова спадщина А.К. Покритана у світлі сучасних проблем економічної теорії. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 84-92.
9. Тарасевич В.М. Про державно-капіталістичної обумовленості інноваційного розвитку національної економіки. *Економіка України*. 2015. № 11. С. 16-31, № 12. С. 10-25.
10. Bardhan, P. On the Concept of Power in Economics. *Economics and Politics*. 2018. №3. P. 265–277.
11. Vossage, D. General Economic Theory of Fracois Perroux. Lahman: University Press of America, 2019.
12. Clegg, S. The Theory of Power and Organization. London: Routledge, 2007.
13. Dugger, W.M. Corporate Power. New York: Greenwood Press, 2018.
14. Enfu Cheng. The Creation of Value by Living Labor: A Normative and Empirical Study. Vol. 2. London and Istanbul: Canut Press, 2019.
15. Galbraith, J.K. American Capitalism: The Concept of Countervailing Power. Boston: Houghton Mifflin Co., 1956.
16. Galbraith, J.K. New Industrial State. Boston: Houghton Mifflin Co, 1967.
17. Galbraith, J.K. Economics and the Public Purpose. Boston: Houghton Mifflin Co., 1973.
18. Galbraith, J.K. The Anatomy of Power. Bungay, Suffolk: Richard Clay Ltd., 1984.
19. Habermas, Ju. The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. Cambridge, UK: Polity, (1962) 1989.
20. Habermas, Ju. Legitimation Crisis. Cambridge, UK: Polity, 1976.
21. Habermas Ju. Theory of Communication Action: Reason and the Rationalization of Society. Boston, Mass.: Beacon Press, 1984.
22. Harsanyi J. Power in Economics. Harmondworth: Penguin books, 1971.
23. Lukes, S. Power: A Radical View. London: Macmillan, 2019.
24. Papandreou, A. Externality and Institutions. Oxford: Clarendon Press, 1994.
25. Parsons, T. The Social System. London: Routledge, (1951) 2019.
26. Qunhui Huang. China's Industrialization Process. Singapore: Springer Singapore, 2018.
27. Rothschild K. Introduction // Power in Economics. Ed. by K.W. Rothschild. Harmondworth: Penguin, 1983. P. 7 17.
28. Russell, B. Power. London: Routledge, 2020.
29. Schmitt, C. Legality and Legitimacy. Durham: Duke Univ. Press, 2018.
30. Schutz E. Markets and Power. *Journal of Economic Issues*. 1995. Vol. XXIX, No. 4. P. 1147 1170.
31. Takata, Y. Power Theory of Economics. New York: St. Martins Press, 2018.
32. Weber, M. Economy and Society: A New Translation. Harvard: Univ. Press, (1921) 2019.

References

1. Bodrov V.G. (2016). Information economics and public administration: theoretical applied aspects. Scientific collection of the University of Customs and Finance. Dnipro: University of

Customs and Finance. 2 (15). 7–16 [in Ukrainian].

2. Gritsenko A.A. (2017). Logical and historical principles of cardinal economic changes and transition to reconstructive development. *Ukraine economy*. 5. 39–57 [in Ukrainian].

3. Gritsenko A.A. (2021). Scientific bases of research of complementarity of interrelation of information-digital, economic and social transformations. *NAS of Ukraine, SI "Inst. Of Economics. and predicted. NAS of Ukraine"*. 163-182 [in Ukrainian].

4. Zveryakov M.I., Grimalyuk. A.V. (2018). Odesa School and modernity. *Economic theory*. 2. 5–21 [in Ukrainian].

5. Zveryakov M.I. (2018). Theoretical paradigm of sustainable development and Ukrainian realities. *Ukraine economy*. 10. 10–31 [in Ukrainian].

6. Zveryakov M.I., Grimalyuk. A.V. (2019). Economic theory, public policy and public administration. *Ukraine economy*. 11–12. 3–33 [in Ukrainian].

7. Zveryakov M.I. (2020). Economic development in the era of "digital capitalism". *Ukraine economy*. 8. 3–23 [in Ukrainian].

8. Zveryakov M.I. (2021). The scientific heritage of AK is covered in the light of modern problems economic theory. *Ukraine economy*. 1. 84–92 [in Ukrainian].

9. Tarasevich V.M. (2015). On the state-capitalist conditionality of innovation development of the national economy. *Economy of Ukraine*, 11. 16–31, 12. 10–25.

10. Bardhan, P. (2018). On the Concept of Power in Economics. *Economics and Politics*. 3. 265–277.

11. Bocage, D. (2019). *General Economic Theory of Fracois Perroux*. Lahman: University Press of America.

12. Clegg, S. (2007). *The Theory of Power and Organization*. London: Routledge.

13. Dugger, W.M. (2018). *Corporate Power*. New York: Greenwood Press.

14. Enfu Cheng. (2019). *The Creation of Value by Living Labor: A Normative and Empirical Studies*. Vol. 2. London and Istanbul: Canut Press.

15. Galbraith, J.K. (1956). *American Capitalism: The Concept of Countervailing Power*. Boston: Houghton Mifflin Co.

16. Galbraith, J.K. (1967). *New Industrial State*. Boston: Houghton Mifflin Co.

17. Galbraith, J.K. (1973). *Economics and the Public Purpose*. Easton: Houghton Mifflin Co.

18. Galbraith, J.K. (1984). *The Anatomy of Power*. Bungay, Suffolk: Richard Clay Ltd.

18. Habermas, Ju. (1962) 1989. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, UK: Polity.

20. Habermas, Ju. (1976). *Legitimation Crisis*. Cambridge, UK: Polity.

21. Habermas Ju. (1984). *Theory of Communication Action1: Reason and the Rationalization of Society*. Boston, Mass.: Beacon Press.

22. Harsanyi J. (1971). *Power in Economics*. Harmondworth: Penguin books.

23. Lukes, S. (2019). *Power: A Radical View*. London: Macmillan.

24. Papandreou, A. (1994). *Externality and Institutions*. Oxford: Claredon Press.

25. Parsons, T. (1951). 2019. *The Social System*. London: Routledge.

26. Qunhui Huang. (2018). *China's Industrialization Process*. Singapore: Springer Singapore.

27. Rothschild K. (1983). Introduction // *Power in Economics*. Ed. by K.W. Rothschild. Harmondworth: Penguin. 7–17.

28. Russell, B. (2020). *Power*. London: Routledge.

29. Schmitt, C. (2018). *Legality and Legitimacy*. Durham: Duke Univ. Press.

30. Schutz E. (1995). Markets and Power. *Journal of Economic Issues*. Vol. XXIX.4. 1147–1170.

31. Takata, Y. (2018). *Power Theory of Economics*. New York: St. Martins Press.

32. Weber, M. (1921) 2019. *Economy and Society: A New Translation*. Harvard: Univ. Press.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2022

Прийнята до публікації 25.06.2022

~ ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА ~

УДК 612.392-021.465:613.2'06

DOI:10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-114-119

РОЛЬ ЯКІСНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ В СУЧАСНОМУ РАЦІОНІ ЛЮДИНИ

Румянцева І.Б. асистентка кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, факультету туризму, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: rumjantseva@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9940-3648

Мендела Є.М. асистентка кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, факультету туризму, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: zenjamendela3@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0846-6449

***Анотація.** Метою даної статті є дослідження впливу вживання якісної їжі на організм людини та правильно організованого раціону. Виявлено незадовільну якість продовольчої продукції, яку споживають українці, а також низький рівень знань щодо раціону харчування. Стаття присвячена дослідженню актуальності основних принципів здорового, збалансованого харчування людини, якості продуктів харчування, користі та шкоди від вживання продуктів харчування. Методика. При вирішенні поставлених завдань нами використано ряд методів дослідження: методи статистичного аналізу – для оцінки стану організму людини при споживанні корисних, якісних продуктів харчування, а також методи аналізу та синтезу, порівняльних характеристик щодо проблем харчування. Результати. У статті проаналізовано вплив харчування та якості продуктів на здоров'я людини, особливо важливо це стало в період пандемії. Визначено основні проблеми з якими стикаються люди, через те, що споживають не корисні продукти харчування щодня та запропоновано вживання продуктів харчування, які позитивно впливають на діяльність організму і завдяки щоденному вживанню таких продуктів харчування знижується ризик виникнення хронічних захворювань. Практична значимість результатів дослідження полягає у наступному: використання принципів здорового, збалансованого харчування людини; моніторинг якості продуктів харчування; пропагування здорового способу життя, що досягається збалансованим раціоном харчування, цьому повинні сприяти й різноманітні соціально-економічні програми.*

***Ключевые слова:** харчові продукти, здорове харчування, збалансоване харчування, раціон людини, здоров'я людини, якісні продукти харчування.*

THE ROLE OF QUALITY NUTRITIONAL PRODUCTS IN THE MODERN DIET

Rumiantseva Iryna, assistant the Department of hotel-restaurant and resort business, Faculty of Tourism, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: rumjantseva@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9940-3648

Mendela Yevgeniya, assistant the Department of hotel-restaurant and resort business, Faculty of Tourism, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: zenjamendela3@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0846-6449

***Abstract.** Purpose. The article is devoted to the study of the relevance of the basic principles of human nutrition, foods that affect health, the quality of foods consumed. Unsatisfactory quality of food consumed by people was revealed. The main reasons for this trend are identified. Innovations related to healthy and high-quality nutrition are described. Method. In solving the tasks we used a number of research methods: methods of statistical analysis - to assess the state of the human body when consuming healthy foods, as well as methods of analysis and synthesis, comparative characteristics of nutrition problems. Results. The article analyzes the impact of nutrition on human health, especially during the pandemic. The main problems that people face due to the fact that they consume unhealthy foods every day are identified and the use of foods that have a positive effect on the body is proposed and due to the daily consumption of such foods reduces the risk of chronic diseases. Scientific novelty. Prospects for further scientific novelty are the analysis of current trends in balanced nutrition. For young children, a healthy and balanced diet is important for growth and development. For older people, this can help ensure a healthier and more active life. Practical importance. It has been found the results of the study are as follows: the use of the principles of healthy, balanced human nutrition; food quality monitoring; promotion of a healthy lifestyle that achieves a balanced diet, while it is necessary to create a variety of socio-economic programs.*

JEL Classification: Z390.

Постановка проблеми. Постановка задачі полягає в обґрунтуванні та глибшому вивченні питань, що стосуються раціону харчування сучасного покоління, отриманої користі від вживання продуктів харчування, зменшення ризику захворіти, якісної продукції. Ключовими моментами залишаються: якість продуктів харчування, безпечність, здорове, збалансоване харчування. Це викликано, насамперед, зростаючою потребою людей у харчуванні, яке повинно підтримати звичайну сім'ю як фізично, так і морально. Суспільство живе у важкі часи через пандемію коронавірусу. Ці труднощі можуть вплинути на людей як фізично, так і емоційно. Важко дотримуватись того ж розпорядку, коли вам доводиться фізично віддалятися від інших, особливо якщо у вас вищий ризик захворіти на вірус. Це робить приготування страв особливим завданням і такі страви повинні бути корисними для здоров'я.

З кожним роком все більше збільшується населення планети, це неминуче призводить до нарощування валових показників споживання всіх груп агропродовольчої продукції. При цьому глобальний попит виражається не лише в кількісних одиницях, а й у здатності того чи іншого продукту задовольнити поживну, енергетичну або смакову цінність для конкретного споживача.

Виходячи з цього, виробники харчових продуктів дуже часто розглядають продовольчий ринок окремого географічного регіону або країни як сукупність окремих сегментів з різними уподобаннями, диференційованими попитом та платоспроможністю населення. Тому харчування людей в різних географічних регіонах відрізняється.

Сучасне харчування зумовлене певними вимогами часу, таким як: інтенсивність життєдіяльності, її різноманітність та швидкі зміни, має спрямування, яке не сприяє збереженню та зміцненню здоров'я.

Базою збалансованого харчування є співвідношення поживних речовин, які в свою чергу є необхідні для нормального функціонування організму. В здоровому раціоні присутні вітаміни, мінерали, а також правильні білки, жири та складні вуглеводи.

На відміну від інших напрямків харчової культури, збалансоване харчування не містить винятків з раціону або нахилів до конкретних компонентів, що є важливим для правильної роботи організму.

Одним з важливих чинників, що впливає на здоров'я людини сьогодні – це є здорове харчування. Саме воно сприяє забезпеченню нормального розвитку дитини, сприяє профілактиці захворювань, сприяє продовженню життя. Таким чином, питання про здорове харчування є одним з найважливіших у реалізації соціальної політики держави.

Сьогодні стан здоров'я сучасного покоління українців перебуває під впливом багатьох факторів: пандемія, швидкий темп життя, вік, який впливає на діяльність в органах та тканинах, спадковість, негативні звички, стреси тощо. Проте не варто забувати й про те, яке велике значення для організму людини має склад раціону, який споживає людина щодня, а також кількість і якість продуктів, з яких готуються страви. Зрозуміло, що певні з даних чинників змінити не можна, але можна змінити вживання саме продуктів харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження, що стосуються харчування та якості продуктів харчування сьогодні висвітлено у працях: І.В. Сирохман [3], Ліса Москоні [2], В.В. Архіпов [1], О.О. Шемета [9], та інші. Найголовніші проблеми, які стоять перед людством сьогодні це мир, енергетична проблема, екологічна проблема і не менш важлива продовольча проблема. Найголовнішою проблемою сьогодні є продовольча проблема, вона є і найбільш життєво важливою, а також найбільш багатогранною. Призначення продовольчої проблеми є забезпечення потреби людства в якісних харчових продуктах. Споживання здорових продуктів харчування стає дедалі необхідним для здоров'я людей. З огляду на це обрана тема є актуальною та вимагає подальших досліджень.

У статті було застосовано періодичні друковані видання, навчально-методична література, інтернет ресурси, методи статистичного аналізу, аналізу та синтезу, порівняльних характеристик, що стосувалися продуктів харчування, які покращують роботу організму людини.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Харчування можна вважати суттєвим компонентом нашої культури, а наука про харчування – найдавніша з наук, тому що людство посилило пізнання навколишнього світу з вивченням можливих джерел їжі [3, с. 6].

Нові підходи та технології до сучасного харчування починаються у другій половині ХХ ст. Це період, коли відбувається комбінування різних поживних речовин тваринного та рослинного походження, застосовуються нові сучасні способи технологічної обробки харчової продукції. Звертається більше увага забезпечення необхідної кількості енергії при денному раціоні людини.

«Індустріальна» їжа відображає приблизно 200 років людських інновацій і досліджень у сфері харчування, промисловості й оптимізації їжі для споживання. Натомість природна їжа відображає тисячі років еволюції і пристосування до життя на планеті [2, с. 28].

Харчування є основною фізіологічною потребою для організму та має надзвичайно вагомий вплив на життя та здоров'я людини. Їжа людини є мультикомпонентним чинником навколишнього середовища, яка містить понад 600 речовин, які є необхідними для нормальної життєдіяльності організму. Кожна речовина займає певне місце в складному гармонійному механізмі біохімічних процесів та сприяє використанню їжі в різноманітних процесах життєдіяльності людини.

Для нормального розвитку та росту організму є необхідними білки – природні речовини, що сприяють побудові клітини. До складу здорової їжі повинні обов'язково входити есенціальні, мікро і макронутрієнти, проте і в необхідному об'ємі баластні і мінорні не харчові біологічно активні компоненти. Нормальний перебіг процесів життєдіяльності в організмі багато в чому залежить від того, як організовано харчування людини з перших днів життя. Їжа повинна містити білки, жири, вуглеводи, вітаміни та мінеральні речовини, а також воду в необхідних кількостях.

При цьому потреба в загальній кількості і балансі окремих компонентів харчування в першу чергу залежить від віку, виду трудової діяльності та умов життя, все дуже персоніфіковано.

З'ясовано, щодо підтримки здорового харчування в раціон потрібно вводити різноманітну здорову та дуже важливо якісну їжу, включаючи фрукти та овочі. Запропоновано доповнити раціон харчування продуктами збагаченими вітамінами, мікроелементами та харчовими волокнами.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення основних принципів збалансованого харчування, споживання якісних продуктів харчування та особливостей складання денного раціону харчування.

Основний матеріал. Здоров'я та працездатність людини, розумове і фізичне довголіття певною і вагомою мірою залежить від правильного і повноцінного харчування. Саме через харчування людина може поповнити свої енергетичні ресурси, в той час, як організм одержує різноманітні речовини, що є необхідними для нормального функціонування його органів та систем.

Вживання поживної, збалансованої їжі допомагає підвищити загальне самопочуття, а здоровий підхід до їжі є життєво важливим для підтримки психічного здоров'я [10].

Потрібно, щоб харчування було організоване таким чином, щоб воно могло забезпечувати активний та нормальний розвиток, а також злагоджену роботу для усього організму.

В різні вікові періоди організм людини має свої особливості функціонування, відповідно змінюються і його потреби в основних поживних речовинах: вітамінах, мінералах та інших життєво важливих нутрієнтах [8].

Сучасне харчування розглядає питання про користь та шкоду продуктів харчування. Сьогодні харчування містить ряд певних факторів, які визначають цінність продуктів.

Їсти можна все потроху, якщо мова йде про натуральні продукти без синтетичних добавок, рафінованих компонентів і коли продукти не вбиваються під час приготування [7].

Продукти сучасного харчування як можуть бути корисними, так і приносити певну шкоду, а це все буде залежити від вікових показників та показників здоров'я, особливостей застосування та методу кулінарної підготовки. Саме рівень виробництва харчової продукції характеризує якість життя людей та їхню працездатність, а також впливає на долі цілих народів.

Проблема здорового, збалансованого харчування є досить складною та широкомасштабною. Вона є своєрідним відображенням соціального добробуту країни і населення, проте на даний час, ця проблема в Україні не є вирішеною, так як, відсутня єдина державна політика в галузі харчування. Необхідно зазначити, що причина такого порушення структури харчування населення України це не тільки є низька купівельна спроможність, але і низька культура споживання та неосвіченість в галузі харчування українців.

Склад продукції (вміст білків, жирів, вуглеводів і т. ін.) характеризує харчову цінність продукції, надає уяву про її біологічну й енергетичну цінність [1, с. 335].

Збалансоване харчування – найправильніший шлях постачання організму повноцінними білками. Найбільшу біологічну цінність мають білки тваринного походження. Фізіологічними нормами передбачається, що 55% необхідних білків мають забезпечуватись за рахунок білків тваринного походження.

Неправильна кулінарна обробка продуктів харчування знижує вміст мінеральних речовин у них. Так, внаслідок тривалого варіння очищених овочів до 20 – 30% мінеральних солей переходить у відвар, мінеральні речовини втрачаються і в разі неправильного розморожування м'яса та риби теж втрачається поживність продуктів. Тому не слід довго вимочувати продукти або виливати овочеві відвари (їх треба використовувати для приготування супів).

Здорове харчування означає вживання поживної їжі в потрібних кількостях з усіх основних груп їжі. Це вживання переважно корисної та збалансованої їжі в достатній для організму кількості (на свою норму калорій). Чому «переважно», бо вкрай важко харчуватись повністю ідеально. Проте, скласти свій раціон на 90% з корисної їжі – цілком можливо [6].

Для того, щоб забезпечити життєво необхідні процеси організму необхідні калорійні, повноцінні та якісні продукти, котрі повинні надходити в організм людини в нормованій кількості разом з їжею для відновлення постійних витрат енергії та клітин організму. Основним правилом раціонального здорового харчування є: якість продуктів харчування; нормований збалансований раціон; різноманітність їжі.

Стає зрозуміло, надважливим в харчуванні людини є біологічне значення речовин, котрі містяться в харчових продуктах. Тому, жири та вуглеводи є джерелом енергії, вода, білки та мікроелементи є основою пластичних речовин в організмі. Мікроелементи та вітаміни є біологічно-активними незамінними речовинами, що є необхідними для правильного обміну речовин в організмі людини.

Вибір здорової їжі сьогодні зменшує ризик розвитку багатьох хронічних захворювань, а саме серцево-судинні захворювання, діабет 2 типу та рак.

Збалансоване харчування означає вживання їжі з усіх основних груп продуктів у потрібних кількостях. До основних груп продуктів харчування відносять овочі, білки, жири, цільнозернові, молочні.

Цілісні зерна - це продукти, виготовлені із цільного зерна, що включає зародки та висівки. На відміну від них, рафіновані зерна містять лише частину зерна [9].

Цільнозернова їжа має відмінні переваги для здоров'я. Цільнозернова їжа багата клітковиною і є хорошим джерелом вітамінів групи В та мікроелементів, включаючи залізо, цинк та магній. Корисною вона буде тоді, якщо не проходить процесів переробки, адже під час таких процесів втрачається значна частина корисних властивостей зерна.

Для здорового харчування рекомендується в раціон ввести цільнозернову їжу.

Важливо пам'ятати, що при виборі цільнозернової продукції, слід звертати увагу, щоб виробник вказав на упаковці перший інгредієнт під харчовою інформацією слово «ціле» або «цільне зерно», така інформація підтверджує якість продукції.

Міжнародні організації по харчуванню рекомендують наповнювати половину тарілки фруктами або овочами для кожного прийому їжі, складаючи по 4,5 склянки на день. Ця кількість може включати свіжі, заморожені та консервовані сорти. Правильне харчування – це основа гарного самопочуття, стрункості й легкості [5].

Багато продуктів, багатих білком, також містять високий вміст мінералів, включаючи залізо, магній і цинк. Квасоля, нут, горіхи та соя – це білкові варіанти рослинного походження. До тваринних джерел належать м'ясо, риба та яйця.

Щодо вживання молочних продуктів, вони можуть бути чудовими джерелами кальцію. Продукти на основі молока, які не містять кальцію, такі як вершки, вершковий сир та масло, не входять до цієї групи продуктів харчування.

Пропонуємо основні принципи здорового збалансованого харчування:

1. Харчування має бути різноманітним і багатим продуктами. Тижневий раціон обов'язково повинен включати м'ясо, рибу, фрукти, овочі і крупи.

2. 50-60% денної норми енергії потрібно отримувати за рахунок вуглеводів - вони необхідні для роботи мозку. Однак краще віддавати перевагу повільним вуглеводам (цільнозерновий хліб, гречка, коричневий рис, макарони з твердих сортів пшениці і т.д.). З ними відчуття ситості буде довшим.

3. Потрібно уникати підсилювачів смаку, консервантів, хімії. Якщо неможливо відмовитися від них повністю потрібно постаратися мінімізувати зміст цих продуктів в раціоні.

4. Бажано, щоб харчування було дробовим – 4-6 невеликих порцій протягом дня (1

порція повинна бути приблизно дорівнювати місткості 1 склянки). Це набагато краще для організму, ніж 1-3 великих порції, тому що довгі перерви між прийомами їжі – стрес для організму.

5. Обов'язково відмова від жирних майонезних соусів – вони є дуже калорійні, а крім того, заправки промислового приготування складно назвати корисними. Майонез можна замінити на нежирну сметану або натуральний йогурт.

6. Не обов'язково зовсім відмовлятися від алкоголю, але його прийом потрібно звести до мінімуму. Найбезпечніший алкогольний напій – гарне сухе або напівсухе вино. Келих такого вина можна дозволити собі раз в 1-2 тижні [4].

При дотриманні пропонованих нами пропозицій в зміні харчування, а саме використання в раціоні основних принципів здорового збалансованого харчування, поступово виробиться звичка і стане набагато простіше орієнтуватися в тому, що і коли можна з'їсти. Дані принципи допоможуть організувати збалансоване харчування людини.

Висновки. Світ навколо нас постійно змінюється, а сьогоднішня екологічна ситуація на планеті викликає стурбованість у всьому світі. Через значний вплив COVID-19 на фізичне та психічне самопочуття зростає інтерес до вживання продуктів, які позитивно впливають на здоров'я.

Тенденція здорового харчування зачіпає безліч аспектів: вплив вибору в їжі на навколишнє середовище, турбота про тварин, бажання харчуватися здоровіше, а також розвиток технологій вирощування рослинного білка.

Здоровий раціон харчування, кожна людина може розробляти сама собі, головне, орієнтуватися на існуючі правила. Основним правилом добового раціону є також зменшення вживання солі та цукру. Необхідно максимально скоротити вживання солі до 5 грамів в день. Більш позитивний ефект для здоров'я буде, якщо скоротити вживання цукру до 5 відсотків. В цей відсоток не входить фруктоза, природно присутня в свіжих фруктах і овочах.

Здорове харчування залежить не тільки від продуктів харчування, але й від того, який спосіб приготування використовувати.

Правильне харчування виключає смаження їжі на маслі, олії, як спосіб приготування продуктів. При такому процесі приготування їжі, корисні жирні кислоти Омега-3 і Омега-6, які містяться в рослинних оліях, при смаженні перетворюються в дуже токсичні і отруйні речовини, тому краще такий спосіб не використовувати при приготуванні страв. Замість цього використовуйте метод припускання, варіння, приготування на пару або запікання.

Таким чином, детальніше вивчення особливостей збалансованого харчування кожною людиною в майбутньому дасть можливість зменшити кількість захворювань, ожиріння та погане самопочуття людей.

Проблема нездорового харчування та низький рівень знань щодо раціону харчування серед українців сьогодні потребує на більш глибоке вивчення в цій царині знань.

Список літератури

1. Архіпов В.В., Іванникова Т.В., Архіпова В.А. Ресторанна справа асортимент, технологія і управління якістю продукції в сучасному ресторані. 2-ге видання: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. Фірма «Інкос», 2008. 384 с.
2. Москоні Ліса Їжа для мозку. Наука розумного харчування / пер. з англ. Валерія Глінка. К.: Наш формат, 2019. 336 с.
3. Сирохман І.В. Товарознавство харчових продуктів функціонального призначення: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2009. 544 с.
4. Здоровое питание. URL: <https://polyclinika.ru/zdorovoe-pitanie/> (дата звернення 07.06.2022).
5. Прості правила здорового харчування, яких може дотримуватися кожен. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/lite/eda/prostye-pravila-zdorovogo-pitaniya-kotoryh-1578439440.html> (дата звернення 07.06.2022).
6. Таблиця калорійності. URL: <https://blog.tablycjakalorijnosti.com.ua/shho-take-korysni-harchovi-zvycky-ta-yak-perejty-na-zdorove-harchuvannya/> (дата звернення 08.06.2022).
7. Чому саме зараз вам потрібне збалансоване харчування. Пояснення і меню. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2020/03/26/240351/> (дата звернення 07.06.2022).
8. Шемета О.О., Дожук К.М. Функціональне харчування – новий підхід до здорового способу життя. *Ліки України*, 2015. №1 (186), 26–29.

9. How to follow a healthful diet. URL: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/153998> (дата звернення 09.06.2022). 33
10. The importance of eating well during the coronavirus pandemic. URL: <https://coronavirus.beyondblue.org.au/Managing-my-daily-life/Coping-with-isolation-and-being-at-home/the-importance-of-eating-well-during-the-coronavirus-pandemic> (дата звернення 27.06.2022).

References

1. Arkhipov B.B., Ivannikova TV, Arkhipova VA Restaurant business range, technology and product quality management in a modern restaurant. 2nd edition: Textbook. The method. K.: Center for Educational Literature. Firm "Inkos", 2008. 384 p. [In Ukrainian].
2. Mosconi Lisa Food for the brain. The science of smart food / trans. from English Valeria Glinka. K. : Nash format, 2019. 336 p. [In Ukrainian].
3. Sirohman IV Commodity science of functional foods: Textbook. way. K. : Center for Educational Literature, 2009. 544 p. [In Ukrainian].
4. Healthy Eating. URL: <https://polyclinika.ru/zdorovoe-pitanie/> (Accessed 17.Jun.2022) [In Ukrainian].
5. Simple rules of healthy eating that everyone can follow. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/lite/eda/prostye-pravila-zdorovogo-pitaniya-kotoryh-1578439440.html> (Accessed 17.Jun.2022) [In Ukrainian].
6. Caloric table. URL: <https://blog.tablycjakalorijnosti.com.ua/shho-take-korysni-harchovi-zvychky-ta-yak-perejty-na-zdorove-harchuvannya/> (Accessed 08.Jun.2022) [In Ukrainian].
7. Why you need a balanced diet right now. Explanations and menus. URL: <https://life.pavda.com.ua/health/2020/03/26/240351/> (Accessed 17.Jun.2022) [In Ukrainian].
8. Shemeta O., & Dozhuk, K. Functional nutrition is a new approach to a healthy lifestyle. Medicines of Ukraine, 2015. №1 (186), 26–29.
9. How to follow a healthful diet. URL: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/153998> (Accessed 17.Jun.2022) [In Ukrainian].
10. The importance of eating well during the coronavirus pandemic. URL: <https://coronavirus.beyondblue.org.au/Managing-my-daily-life/Coping-with-isolation-and-being-at-home/the-importance-of-eating-well-during-the-coronavirus-pandemic> (Accessed 27.Jun.2022) [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2022

Прийнята до публікації 30.06.2022

~ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ~

УДК 330.322:330.43

DOI:10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-120-129

STATE AND PROSPECTS OF INCREASING THE INTERNATIONAL
INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE ODESSA AGGLOMERATION

Ukhanova Inna, PhD (Economics), Associate Professor, Department of International Economic Relations, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: inna.uhanova@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3510-382X

Abstract. The purpose of the article is to study the current state, factors and problems of formation of international investment attractiveness of the Odessa agglomeration and determine the prospects for its improvement. To achieve this goal, a statistical analysis of the indicators of the economy of the agglomeration, the volume of foreign direct investment in the largest urban communities of the Odessa agglomeration, the volume of foreign direct investment in the largest investor countries. PEST-analysis was used to determine the degree of influence of macro-environmental factors on the formation of international investment attractiveness of the Odessa agglomeration. The results of the study revealed evidence of investment diversification of the agglomeration's economy, a gradual reduction in explicit and significant reinvestment, primarily due to the disclosure of the "Panama Dossier", but this problem remains relevant. It is noted that foreign investments in the economy of the Odessa agglomeration are multidisciplinary, which has a positive effect on the diversification of the economic complex. The main areas of interest of foreign investors are port activities, food industry, alternative energy. PEST analysis of the factors of international investment attractiveness of the Odessa agglomeration revealed that among the most fundamental factors are hostilities, improvement of environmental legislation, bureaucratization, economic globalization, foreign exchange market conditions, digitalization of the economy. The practical significance lies in the further development of research on the international investment attractiveness of the coastal agglomerations of Ukraine on the example of the Odessa agglomeration, which should be the basis for the formation of decisions for postwar economic development. **Key words:** coastal agglomeration, Odesa agglomeration, foreign direct investment, international investment attractiveness, donor countries, factors of international investment attractiveness.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ОДЕСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

Уханова І.О., кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: inna.uhanova@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3510-382X

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану, чинників та проблем формування міжнародної інвестиційної привабливості Одеської агломерації та визначення перспектив її підвищення. Здійснено статистичний аналіз обсягів прямих іноземних інвестицій у найбільші міські громади Одеської агломерації, обсягів прямих іноземних інвестицій за країнами-інвесторами. Застосовано PEST-аналіз для визначення ступеню впливу чинників макросередовища на формування міжнародної інвестиційної привабливості. Виявлено свідчення інвестиційної диверсифікації економіки агломерації, поступове скорочення реінвестування. Відзначено, що іноземні інвестиції до Одеської агломерації носять різнопрофільний характер. PEST-аналіз чинників міжнародної інвестиційної привабливості виявив, що серед найбільш ґрунтовних факторів відзначається ведення бойових дій, бюрократизація, кон'юнктура валютного ринку. Практична значимість полягає у подальшому розвитку досліджень міжнародної інвестиційної привабливості приморських агломерацій.

Ключові слова: приморська агломерація, Одеська агломерація, прямі іноземні інвестиції, міжнародна інвестиційна привабливість, країни-донори, чинники міжнародної інвестиційної привабливості.

JEL Classification: F210.

Formulation of the problem. International investment attractiveness is one of the key features of economic development of modern agglomerations, regardless of location, resource potential, demographic and socio-cultural situation and one of the basic characteristics of socio-economic development of agglomerations. Any territory open to the world capital market by default gets a starting position in the global rating of "suitability" for investment in the eyes of foreign investors. The success of the agglomeration in the economic sense significantly depends on the direction and

proportion of the indicators that create this position, as the intensity of capital movements directly affects the development of the economic complex of a particular territorial unit. On the other hand, the effectiveness of the disposal of resources (even significantly limited) by government agencies and other agents of the economy directly affects the change in attractiveness for investors in the future. Therefore, we have reason to say that international investment attractiveness has a dual nature, as it is both a prerequisite and the result of its own influence on the realization of the economic potential of the agglomeration.

In today's conditions, the issue of attracting foreign investment in the local economy is crucial, as they actively contribute to economic transformation, comprehensive infrastructural and technological development of the agglomeration and its communities. Given the importance of investment processes for economic growth, the monitoring of such attractiveness and ongoing support and strengthening should be carried out at the level of territorial associations on a permanent basis, for the further development of communities - and hence the whole country.

Analysis of recent research and publications. Investment activity at the national and regional levels is quite a popular and well-developed topic among both Ukrainian and foreign scholars. Meanwhile, the issue of forming the international investment attractiveness of agglomerations is much less developed. In particular, the publications of Y. Yelnikova [1], H. Birnleitner [2], D. Vasylykivskiy, S. Matiukh, O. Matviets, I. Lapshyn [3] are devoted to the peculiarities of attracting foreign investment and the formation of international investment attractiveness.

Unresolved parts of the overall problem. As the international investment attractiveness of agglomerations as a subject of research is characterized by low popularity among Ukrainian economists, it increases the relevance of the study of its state, trends, factors and prospects on the example of individual agglomerations of Ukraine.

The aim of the study. The purpose of the article is to study the current state, factors and problems of formation of international investment attractiveness of the Odessa agglomeration and determine the prospects for its improvement.

The main material of the study. The Odessa agglomeration is one of the largest subregional associations in the country - both in terms of spatial and demographic and economic indicators. The formation belongs to the relatively atypical for Ukraine agglomerations of the coastal type and is the largest of them. The peculiarity of the formation of the Odessa agglomeration is the combination of such a traditional factor for coastal associations as a trading port, with unique natural prerequisites for agricultural development. Based on the basic measure of the size of urban agglomerations (population), it ranks 5th in Ukraine and is in the sixth hundred in the world.

The Odessa agglomeration is the first of the subregions of Ukraine for which a separate "Strategic Plan for Competitiveness and Economic Development" was developed and officially approved in 2011. According to him, the agglomeration is considered as an open center for investment in the South of Ukraine, a key element of the transport infrastructure of the Black Sea basin; a region of dynamic, innovative, agro-industrial development, the priority of which is effective interaction, partnership of communities for common prosperity; an area with a high level of quality of human resources and potential for tourism development "[4]. Apart from the city of Odessa, the Strategic Plan included the cities of Illichivsk (Chernomorsk), Yuzhne and Teplodar, as well as the communities of Bilyaivsky, Kominternivsky (Lymansky) and Ovidiopol districts. Although in practice this program document was not implemented [5, p. 68], in fact, on the basis of the above-mentioned administrative-territorial units during the reform of zoning of Ukraine, a new Odessa district was formed.

Since the core of the monocentric agglomeration usually plays the role of a kind of anchor of economic stability and determines the directions of further economic development - including because it is the first to attract and absorb investment resources - it is advisable to dwell on the analysis of the economic situation in Odessa. Consider the dynamics of the resulting indicators of the main spheres of urban economy (Table 1).

Table 1 shows the results of the functioning of key sectors of the economic complex of Odessa: industry, domestic and foreign trade, construction, freight and passenger transport. Analyzing its content, we can conclude that trade is the basis of the city's economy - and hence the entire agglomeration (which, as already noted, is typical for coastal formations).

Table 1

Dynamics of performance indicators of selected sectors of the economy of Odessa
in 2019 - 2021

Industry indicators	2019				2020				2021			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Volume of sold industrial products, UAH billion	8,7	7,8	8,1	8,5	8,9	7,2	8,5	9,9	12,3	10,8	11,0	14,2
Volume of retail trade, UAH billion	9,5	10,4	2,4	19,9	10,3	9,9	11,8	12,4	11,8	13,0	14,4	15,1
Exports of goods and services, billion dollars	н/д	0,6	1,1	1,3	0,4	0,6	1,0	1,3	0,3	0,6	1,2	н/д
Imports of goods and services, billion dollars	н/д	0,7	1,1	1,6	0,4	0,8	1,2	1,9	0,5	1,1	1,5	н/д
Put into operation, million m ²	61,2	175,8	56,9	206,9	42,8	62,1	0,0	81,5	185,7	77,3	182,7	н/д
Cargo transported, million tons	9,3	10,3	7,1	3,4	8,2	6,8	7,5	7,0	5,5	7,5	9,3	8,3
Passengers were transported, million people	89,1	76,9	52,2	71,2	55,6	30,2	55,9	44,5	43,0	50,8	63,1	53,1

Source: compiled according to data [6]

As at the time of the study there was no comprehensive information on the amount of investment in all communities in the public domain, it is necessary to analyze the dynamics of foreign direct investment in the largest of them (Table 2). The data in Table 2 illustrate the place of Odessa in the formation of the investment profile of the region - every year the city accounted for about 40 cents out of 1 dollar of equity investment.

Table 2

Dynamics of foreign direct investment in the largest urban communities of the Odessa agglomeration in 2012 - 2021, million dollars

Territorial unit	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Odesa region	1 320,3	1 228,8	1 203,3	1 202,6	1 329,6	1 116,7	1 188,3
Odesa	547,0	533,6	531,0	468,4	551,9	457,9	430,5
% of the area	41,4	43,4	44,1	38,9	41,5	41,0	36,2
Chernomorsk	260,2	166,9	162,5	158,9	н/д	н/д	н/д
Yugniy	93,6	93,7	93,6	93,6	н/д	н/д	н/д
Bilyaivka	1,6	0,6	0,5	0,5	н/д	н/д	н/д

Source: calculated from data [6; 7; 8]

Although starting from 2018 the share of Odessa in the amount of foreign funds attracted to the regional economic complex is gradually declining, this trend is not exclusively negative, but on the contrary - is evidence of investment diversification of the region. Assessing the available information on the scale of investment in other major cities of the Odessa agglomeration, we note that only the city of Yuzhniy maintains a relatively stable level of investment.

It is advisable to analyze changes in the regional structure of the countries of origin of investments in Odessa (Table 3).

Table 3

The largest countries-investors in Odessa in 2015 - 2019, million dollars

Rank	2017		2018		2019	
	Country	FDI	Country	FDI	Country	FDI
1	Cyprus	188	Cyprus	186	Cyprus	263
2	Germany	56	Germany	53	Germany	53
3	USA	52	USA	46	United Kingdom	24
4	Panama	36	Panama	34	France	15
5	United Kingdom	27	United Kingdom	24	Switzerland	14
6	Netherlands	25	Virgin Islands	20	Greece	9
7	Virgin Islands	23	France	15	Netherlands	8
8	x	x	Switzerland	13	Hong Kong	6
9	x	x	Netherlands	6	Bulgaria	5
Other countries, %	23		16		28	

Source: calculated from data [7; 8]

Table 3 presents the annual ranking of the largest donor countries of direct investment in the city, the dynamics of which should be noted as follows. It is noteworthy that the first 2 steps during the analyzed period are occupied by Cyprus and Germany, and the volume of Cypriot investment is an order of magnitude higher than the results of raising funds from other countries. As you know, this can be explained not so much by the high interest of Cypriots in active investment, as by the use of this country as a popular among Ukrainian entrepreneurs "tax haven". Therefore, it is difficult to err in claiming that the lion's share of 180-200 million dollars of annual investment in Odessa from Cyprus is actually reinvestment. Other offshore investors are Panama and the Virgin Islands. It is worth noting that in 2019 both countries disappeared from the high levels of the ranking, which can be interpreted as a consequence of high-profile offshore exposures, including the "Panama Dossier".

Among the traditional investor countries, high positions are occupied by G20 members - in addition to the already mentioned Germany, the United States, Great Britain, France, the Netherlands, Switzerland, which is evidence of a respectable image of Odessa as a point of international capital. In 2019, Hong Kong was included in the TOP-9 for the first time. Although it belongs to the People's Republic of China, it is a separate administrative region and as such is the leading financial center of the Asia-Pacific region.

In expanding this analysis to the results of recent years, we turn to the extrapolation of statistics for the Odessa region (Table 4).

The above trends in the distribution of investment origins are relevant for the Odessa region. In addition to the undisputed leadership (twice the volume of investment in the second place in the ranking of Cyprus), the list includes both classic offshore (Singapore, Seychelles) and countries specializing in cash flow services - Luxembourg and Monaco. At the same time, in the regional dimension, investments from the Netherlands significantly exceed the volume of investments from Germany, which indicates the concentration of investors from the latter in the city of Odessa. The United Kingdom is more involved in investment activities at the region level.

Table 4

The largest countries-investors in the Odessa region in 2019 - 2021, million dollars

Rank	2019		2020		2021	
	Country	FDI	Country	FDI	Country	FDI
1	Cyprus	368	Cyprus	329	Cyprus	353

2	Singapore	174	Netherlands	160	Netherlands	173
3	Netherlands	168	Singapore	137	Singapore	155
4	United Kingdom	120	United Kingdom	87	United Kingdom	91
5	Luxembourg	114	Luxembourg	73	Luxembourg	75
6	Monaco	75	Monaco	63	Monaco	62
7	Germany	69	Germany	57	Germany	62
8	Seychelles	43	Seychelles	40	Seychelles	35
9	France	40	France	30	France	33
10	USA	25	Switzerland	27	Switzerland	29
Other countries, %	10		10		10	

Source: calculated from data [9]

It should also be added that the share of funds coming from countries outside the TOP-10 does not exceed 10%, while the same figure in Odessa is twice as high - that is, the diversification of the pool of investors in the city is less than in the region as a whole.

Since most private investment proposals are trade secrets and are not subject to public disclosure, we have the opportunity to analyze the relevant requests from local governments of the Odessa agglomeration (Table 5).

From the presented data it follows that virtually every territorial community of the agglomeration in 2021 announced the expected investment flows. Opportunities for investment can be divided into project and property. The Odessa community was expected to be the most active, initiating two large-scale projects: the construction of a solid waste landfill and the construction of a pharmaceutical complex with an individual drug development center worth about \$ 300 million. No less active is the Dobroslav community, which expects the participation of foreign investors totaling \$ 271.5 million for the construction of a hotel and entertainment complex, as well as the establishment of an industrial park in the village. Kremydivka.

Table 5

Investment proposals of the communities of the Odessa agglomeration in 2021

Community name	Investment projects		Investment real estate		Priority sectors of the economy
	quan-tity	volume, thousand dollars	buildings, thousand m2	plots, ha	
Urban communities					
Bilyayivs'ka	4	5 886	20	6	Trade, tourism, berry growing, vegetable growing, gardening
Odes'ka	2	287 195	–	1 000	Transport, industry, trade, tourism and recreation
Teplodars'ka	–	–	–	5	Construction, processing industry, trade
Chornomors'ka	–	–	845	1	Processing industry, transport complex

Yuzhnens'ka	–	–	–	10	Industry, transport, agriculture, fisheries, tourism
Settlement communities					
Avanhardivs'ka	–	–	–	74	Trade, industry, crop production
Dobroslavs'ka	2	271 500	–	–	Agricultural production, processing industry, tourism and trade
Rural communities					
Vyhodyans'ka	–	–	–	70	Agriculture
Vyzys'ka	1	3 896	–	16	Porto-industrial branch, transport industry, agriculture
Krasnosil's'ka	–	–	–	24	Agriculture, trade, industry, tourism
Mayakivs'ka	–	–	–	163	Agriculture, trade
Разом по агломерації	9	568 477	865	1 368	

Source: compiled according to data [10]

The Bilyayivs'ka community offers a diversified portfolio of projects for investment, which includes an innovative complex for solid waste processing, creation of a berry cluster, cheese factory, as well as the construction of a commercial berth on the Turunchuk River. Consider the results of successful attraction of direct investment in the economy of the agglomeration on the example of the largest corporate investors (Table 6).

Table 6

The largest corporate investors of the Odessa agglomeration in 2020

Name	Country of Origin	Activity center	Investment volume, million USD	Specialization
Delta Wilmar Ukraine	Singapore	Yuzhne	270	food industry
MV Cargo	Ukraine - USA	Yuzhne	150	logistics
Brooklyn-Kyiv	Ukraine - Switzerland	Odesa	120	logistics
RISOIL S.A.	Switzerland	Chornomors'k	100	logistics
GURIS INSAAT VE MUHENDISLIK AS	Turkey	Ovidiopol'	56	construction
UKRATLANTIC	France	Odesa	40	instrument making

Source: compiled according to data [11]

From the presented information it follows that the large-scale logistics investment project is the terminal of Brooklyn-Kyiv in the Bread Harbor of the Port of Odessa. In addition to transshipment of grain and provision of container transportation, the investor built the necessary facilities for warehousing, as well as reconstructed the road network of the port. The logistics infrastructure of the trade port of Chernomorsk was developed through investments of RISOIL S.A. by building a

terminal for processing and storage of oils with a total capacity of 110 thousand tons for further transshipment by road, rail, sea and oil pipeline. Among non-port companies, a notable investor is Delta Vilmar Ukraine, which focuses on the production of oil and fat products, which is supplied to more than 260 food companies in Ukraine, as well as exported to the EU and China. Investments in the "green economy" are attracted by the Turkish company GURIS INSAAT VE MUHENDISLIK AS, which has implemented a number of renewable energy projects in the Ovidiopol community - the construction and operation of wind and solar power plants with a total capacity of 96 MW. High-tech industries are represented by UKRATLANTIC, whose investment project allowed to create a modern production of water heaters and convectors in Odessa, occupying, respectively, 30% and 20% of the market in Ukraine (by 2020).

In general, it should be noted that foreign investment in the economy of the Odessa agglomeration is diversified, which has a positive effect on the diversification of the economic complex and ensures balanced economic development and economic stability through sectoral diversification.

Statistical sources of information are usually insufficient to conduct a comprehensive assessment of international investment attractiveness - primarily due to the subjective and relative nature of this phenomenon. Therefore, in the process of this study it is advisable to rely also on the results of non-econometric methods, in particular PEST-analysis. The generalized results are presented in table. 7.

Table 7

The degree of influence of macro-environmental factors on the formation of the international investment attractiveness of the Odessa agglomeration according to PEST-analysis

Spheres of macroenvironment	The name of the factor	Degree of influence
P - Political factors	Probability of hostilities in the country	3
	Environmental legislation	2
	Bureaucratization and the level of corruption	2
	Antitrust and labor legislation	2
	Tax policy (tariffs and benefits)	2
	Degree of protection of intellectual property and copyright law	2
	Stability of political power and the existing government	3
	Freedom of information and independence of the media	1
E - Economic factors	The degree of globalization and openness of the economy	3
	Exchange rates of major currencies	3
	The level of development of entrepreneurship and business environment	2
	Economic growth rates	2
	The level of development of the banking sector	2
	Monetary and fiscal policy of the country	2
	Inflation rate and interest rates	2
	Unemployment rate, amount and conditions of wages	1
	The level of disposable income of the population	1
S - Socio-cultural factors	Development of tourist infrastructure	3
	Migration rate and immigration sentiment	2
	Requirements for product quality and level of service	2
	Level of health and education	2
	Population growth rates	2
	Attitude to natural and environmentally friendly products	1

T - Technological factors	Development and penetration of the Internet, mobile devices	2
	The level of innovation and technological development of the agglomeration	3
	Research and development costs	2
	Access to the latest technologies	2
	The degree of use, implementation and transfer of technology	2

Source: developed by the author

From the content of the table it is noticeable that among the four classical spheres of the macroenvironment, the factors of the first two groups (political and economic) significantly predominate. Thus, among the political factors, the probability of the development of hostilities in the country is the most assessed. Therefore, at the time of the relevant analysis, there was a threat of war with the Russian Federation.

There is a clear tendency to significantly reduce foreign investment in any agglomeration, and the national economy as a whole, in the event of a high threat to future investment in the form of hostilities in the country and / or in some regions. During the processing of the results of the PEST analysis in Ukraine, hostilities were launched and martial law was imposed. This will have a significant impact on attracting investment in the coming years after the end of the "hot phase" and will change the structure. Environmental legislation also plays an important role, as combining it with innovation provides opportunities for business development and employment, thereby stimulating further investment [12]. Bureaucracy and corruption are "classic" negative factors for international investment attractiveness. One of the important tools for creating an attractive image of investment objects is a friendly tax policy. Proper tax reform will be able to help bring business out of the shadow economy, attracting the attention of investors [13, p. 297]. The degree of protection of intellectual property plays an important role in increasing investment attractiveness. Proper protection of rights will stimulate economic growth and development of the agglomeration [14]. The instability of political power is a direct threat to investor investment. Tendencies to sudden change of government are unfavorable climate for attracting investment and developing various projects [15].

Among economic factors, the first position is occupied by the degree of globalization and the level of openness of the economy. Since investors are actively responding to any instability in the country, both political and economic, to increase investment attractiveness by integrating Ukraine into the world economic space, it would be appropriate to join the world regulatory norms [16]. Due to the flexibility of the exchange rate, the national economy has the advantage of being able to adapt to changing conditions of global markets [17]. Transparency of the market, the establishment of control bodies, the removal of regulatory barriers are the key to the active development of entrepreneurship and attract international investment [18]. Economic growth, which, among other things, indicates an increase in foreign investment, is an indicator for potential investors. That is, this increases the international investment attractiveness. Investment processes are closely related to the level of development of the banking sector, namely - financial security (transformation of investment resources, investment process, investment, etc.). Therefore, to increase international investment attractiveness, a high level of security must be ensured at all stages of management, using all available tools to reduce the threat to the investment capital market and generate planned profits. Most countries see foreign investment as an opportunity to address national and regional unemployment problems, including expectations of higher incomes due to higher wages in foreign-invested enterprises than the regional average [19].

Among the socio-cultural factors, in our opinion, special attention should be paid to the issue of promoting a certain level of development in the fields of health, education, technology, etc. Demographic situation and economic processes are quite closely related, and therefore any demographic change entails changes in the level of investment attractiveness. Currently, the population has a declining trend, which leads to a decrease in foreign investment and a decrease in the share of economically active population, corruption and so on. All this slows down the growth of investment attractiveness and repulses potential investors [20].

Technological factors are one of the key in today's conditions for increasing international investment attractiveness and include a set of measures: development and penetration of the Internet, technological development and the level of innovation, their use and implementation. In order to build an economy that is attractive to potential investors, it is necessary to develop sectoral and intersectoral strategies that clearly define the goals, principles and approaches that are close to international investors. The digital transformation itself will provide an important impetus for the development of entrepreneurship through the emergence of direct access to world funds, databases and foreign funding [21].

Conclusions. The presented results of the analysis of the international investment attractiveness of the Odessa agglomeration allow to draw the following conclusions. The socio-economic situation of the Odessa agglomeration is satisfactory and allows both individual communities and the whole entity to act as full-fledged subjects of investment activity. It was found that the economic complex has the main features of monocentric urban formations of the coastal type, namely: mostly urban population, demographic and economic dominance of the "core" (Odessa), higher than average incomes in the region, industry specialization in trade (in particular, external), transportation, knowledge-intensive industries.

The conducted PEST-analysis of the factors of international investment attractiveness of the Odessa agglomeration updated the assessment of macroeconomic features that affect investment processes. Among the most important factors are the conduct of hostilities, the improvement of environmental legislation, bureaucratization and corruption, economic globalization, the situation in the foreign exchange market, the development of tourist infrastructure, and the digitalization of the economy.

Analysis of the dynamics of foreign investment in the Odessa agglomeration at the present stage has shown the recipient of the region's investment in the investment sphere. The sectoral structure of foreign direct investment indicates a decrease in the flexibility of the investment portfolio. Priority industries include real estate, transport and logistics, and industry. The structure of inflows by country of origin of capital indicates that a high share are hidden reinvestments from offshore countries. Analysis of the results of the largest corporate investors of the Odessa agglomeration showed their diverse nature, with an emphasis on port logistics.

References

1. Arkhipov B.B., Ivannikova TV, Arkhipova VA Restaurant business range, technology an1. Ielnikova Yu. V. (2020). Reitynhuvannia rehioniv Ukrainy za rivnem pryvablyvosti dlia vidpovidalnykh investytsii. Investytsii: praktyka ta dosvid [Ranking of regions of Ukraine according to the level of attractiveness for responsible investments]. № 17-18. P. 63–68. [In Ukrainian].
2. Birnleitner, H. (2014). Attractiveness of Countries for Foreign Direct Investments from the Macro-Economic Perspective. Proceedings of FIKUSZ '14 Symposium for Young Researchers. Austria: Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar honlapja. P. 29–40. URL: <https://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/03-Helmut-Birnleitner.pdf> (accessed April 25, 2022).
3. Vasylykivskiy D., Matiukh S., Matviiets O., Lapshyn I. (2020). The Consequences of the Military Conflict in Eastern Ukraine, Its Impact on International Investment Attractiveness, Economic and Demographic Development in Ukraine. *Research in World Economy* 11(4):81.
4. Official website of the Odessa regional council (2022). Stratehichnyi plan pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta ekonomichnoho rozvytku Odeskoi ahlomeratsii (subrehionu): zatverdzheno rishenniam Odeskoi oblasnoi rady vid 26.08.2011 №215-VI. [Strategic plan to increase the competitiveness and economic development of the Odessa agglomeration (subregion): approved by the decision of the Odessa Regional Council of 26.08.2011 №215-VI.]. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/215-VI.pdf> (accessed April 25, 2022). [in Ukrainian].
5. Ahlomeratsii: mizhnarodnyi dosvid, tendentsii, vysnovky dlia Ukrainy. Analitichna zapyska (2017). [Agglomerations: international experience, trends, conclusions for Ukraine. Analytical note]. Red. N. Natalenko. In-t hromad. susp-va, 2017. 136 s. [in Ukrainian].
6. Official site of the city of Odesa (2022). Osnovni tendentsii rozvytku [The main trends of development]. URL: <https://www.omr.gov.ua/ua/odessa/data/osnovnie-tendencii-razvitiya/> (accessed April 29, 2022). [in Ukrainian].
7. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed May 7, 2022). [in Ukrainian].
8. Official site of the city of Odesa (2022). Investytsiini pasporty mista [Investment passports of the city]. URL: <https://omr.gov.ua/ua/business/investment-passport> (accessed May 9, 2022). [in

Ukrainian].

9. National Bank of Ukraine (2022). Statystyka zovnishnoho sektoru [External sector statistics]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (accessed May 9, 2022). [in Ukrainian].

10. Official website of the Odessa regional council (2022). Investytsiynyi pasport Odeskoi oblasti [Investment passport of Odessa region] URL: <https://oda.od.gov.ua/odeshhyna/investyczijna-diyalnist/investyczijnyj-pasport/> (accessed May 9, 2022). [in Ukrainian].

11. Official website of the Odessa regional council (2022). Investory Odeskoi oblasti [Investors of Odessa region]. URL: <https://oda.od.gov.ua/odeshhyna/investyczijna-diyalnist/> (accessed May 9, 2022). [in Ukrainian].

12. An official EU website (2022). Towards a greener and more sustainable Europe. URL: https://europa.eu/european-union/topics/environment_en (accessed May 13, 2022).

13. Cherep O.H., Chekhovska V.S. (2022). Stymulivannia investytsiinykh protsesiv v ekonomitsi Ukrainy zadlia pidvyshchennia yii konkurentospromozhnosti [Stimulation of investment processes in the economy of Ukraine in order to increase its competitiveness]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. № 1. 296-300. [in Ukrainian].

14. Hryban O. Zakhyst intelektualnoi vlasnosti ye vazhlyvoiu skladovoiu investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy [Intellectual property protection is an important component of Ukraine's investment attractiveness]. *Uriadovi portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-ye-vazhlyvoyu-skladovoyu-investicijnoyi-privablivosti-ukrayini-oleksandr-griban> (accessed May 13, 2022). [in Ukrainian].

15. European Business Association (2022). Biznes-lidery deshcho pohirshyly otsinku investklimatu v Ukraini, – opytuvannia EBA [Business leaders have slightly worsened the assessment of the investment climate in Ukraine - EVA survey]. URL: <https://eba.com.ua/biznes-lidery-deshho-pogirshyly-otsinku-investklimatu-v-ukrayini-opytuvannya-eva/> (accessed May 16, 2022). [in Ukrainian].

16. Tkalenko S.I. (2017). Masshtaby i hlybina hlobalizatsii ekonomiky Ukrainy [The scale and depth of globalization of Ukraine's economy]. *Elektronne naukove vydannia «Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky»*. № 17. 99–102. (accessed May 16, 2022). [in Ukrainian].

17. Voronina O. O. Vplyv dynamiky valiutnoho kursu na zovnishnoekonomichni operatsii pidpriemstv Ukrainy [Influence of exchange rate dynamics on foreign economic operations of Ukrainian enterprises]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika»*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/87.pdf (accessed May 16, 2022). [in Ukrainian].

18. Government portal (2022). Polipshennia biznes-klimatu [Improving the business climate]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/polipshennya-biznes-klimatu> (accessed May 19, 2022). [in Ukrainian].

19. Kovalets A. V. (2019). Analiz vplyvu inflatsii na inozemni investytsii v Ukrainu [Analysis of the impact of inflation on foreign investment in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia*. 1 (11). URL: [http://ep3.nuwm.edu.ua/15725/1/Kovalec%20A.V.\(c.80-83\)_vip1\(11\)2019.zax.pdf](http://ep3.nuwm.edu.ua/15725/1/Kovalec%20A.V.(c.80-83)_vip1(11)2019.zax.pdf) (accessed May 19, 2022). [in Ukrainian].

20. Prokopets L. V., Babchuk A. M., Rudko K. I. (2019). Vplyv demografichnykh protsesiv na formuvannia investytsiinoho potentsialu Ukrainy [Influence of demographic processes on the formation of Ukraine's investment potential]. *Naukovo-vyrobnychi zhurnal «Biznes-navihator»*. 2019. 5-2 (54). 65–71. URL: http://business-navigator.ks.ua/journals/2019/54_2_2019/13.pdf (accessed May 19, 2022). [in Ukrainian].

21. UkraineInvest (2022). Natsionalna stratehiia zbilshennia priamykh inozemnykh investytsii v Ukrainu [National strategy for increasing foreign direct investment in Ukraine]. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/FDI-Strategy-Section-2-Digital-Infrastructure-UKR.pdf> (accessed May 19, 2022). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.05.2022

Прийнята до публікації 30.05.2022

НАШІ АВТОРИ

Бабіцький Роман Володимирович - аспірант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Волохова Майя Петрівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Гаркуша Юлія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Герасічкін Віктор - студент кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Грималюк Андрій Вікторович - доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Захарченко Наталя Вячеславівна - доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Зверяков Михайло Іванович - доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Кирилюк Євгеній Миколайович - доктор економічних наук, професор, директор ННІ економіки і права, Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Коцюрубенко Ганна Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна

Кулікова Єлизавета Олександрівна - викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Логвіновська Світлана Іванівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Лоханова Наталія Олексіївна - доктор економічних наук, завідувач кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Мангушев Дмитро Валерійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Марушевська Вікторія Володимирівна - студентка 63 гр. факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Мендела Євгенія Миколаївна - асистентка кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, факультету туризму, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

Орлов Володимир Володимирович - кандидат економічних наук, перший заступник голови Дніпропетровської обласної державної адміністрації, м. Дніпро, Україна

Руденко Микола Вікторович - доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління, інформаційних технологій та права, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Черкаське відділення, м. Черкаси, Україна

Румянцева Ірина Богданівна - асистентка кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, факультету туризму, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

Слатвінська Марина Олександрівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Тарасевич Наталія Вадимівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Уханова Інна Олегівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Хуторна Мирослава Ємільівна - доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів та обліку, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Черкаське відділення, м. Черкаси, Україна

Чатченко Тетяна Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Шелудько Сергій Андрійович - кандидат економічних наук, доцент, провідний фахівець Департаменту оцінки та заставних операцій, ПАТ Акціонерний банк «Південний», м. Одеса, Україна

Школьник Інна Олександрівна - доктор економічних наук, професор кафедри фінансових технологій та підприємництва, Сумський державний університет, м. Суми, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 5-6 (294-295), 2022

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська, російська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 8 від 05.07.2022 р.)

Підписано до друку 18.07.2022 р.
Формат 60 x 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 11,08 Тираж 50 прим.

Надруковано в друкарні
ТОВ ВД «Гельветика» 73034, Україна,
м. Херсон, вул. Паровозна, буд. 46-А
Тел.: +38 (0552) 39-95-80
e-mail: mailbox@helvetica.com.ua